

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Küreselleşme

Eşitsiz ve
Bileşik
Kapitalist
Gelişme

ELİF ÇAĞLI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

KÜRESELLEŞME

Eşitsiz ve Bileşik ve Kapitalist Gelişme

Elif Çağlı

BAŞLANGIÇ	2
GERÇEKLIK VE İDEOLOJİ	4
KAPİTALİZM KÜRESEL BİR EKONOMİK SİSTEMDİR	8
DIŞ PAZARLARA YAYILMA İHTİYACI.....	14
BÜYÜYEN SORUNLAR	18
DURGUNLUK VE BİRİKİM EĞİLİMİ	21
EŞİTSİZ VE BİLEŞİK GELİŞME YASASI	25
EŞİTSİZLİK İÇİNDE EŞİTSİZLİK.....	29
ARTI-DEĞERİN PAYLAŞIMINDA EŞİTSİZLİK	33
GERİ Mİ BIRAKTIRIYOR?	37
GELİR DAĞILIMINDA BOZULMA	40
KÜÇÜK-BURJUVA ELEŞTİRİLERİN AÇMAZI	42
SÖMÜRGEÇİLİK Mİ HORTLUYOR?	44
ÇARPITMALARA DİKKAT!	46
SERMAYENİN ÇOK YÖNLÜ HAREKETİ.....	49
EMPERYALİZM ÖTESİ YENİ BİR AŞAMA MI?.....	52
ULUS-DEVLET AŞILIYOR MU?	57
ÇATIŞMA EĞİLİMİ AZALIYOR MU?	62
HEGEMONYA MÜCADELESİ.....	66
UZATMALI KRİZ DÖNEMİ	70
YALAN İMPARATORLUĞUNA SON!	74

Başlangıç

Son yıllarda küreselleşme üzerine onca yazıldı, çizildi. Emperyalist güçler bu kavramla anılan ve dünya üzerindeki çıkarlarını ifade eden bir ideoloji de türettiler. Günümüzde her şey adeta bu kavram eşliğinde açıklanır hale geldi: Küresel ekonomi, küresel çıkarlar, küresel terör, küresel saldırı, küresel savunma, küresel tehlikeler vb. Sosyalist hareketin dibe vurduğu ve burjuva ideolojisinin güç kazandığı koşullarda *küreselleşme* kavramı neredeyse 21. yüzyılın parolası ilan edildi. Burjuva ideolojisinin kuyruğundan sürüklenen liberal ve reformist sol çevreler, küreselleşme olgusunu burjuvazinin çıkarları doğrultusunda teorize ettiler. Küreselleşme, “kapitalizm-ötesi toplum”, “bilgi toplumu” gibi cıfcaflı etiketler eşliğinde ve sanki kapitalist üretim tarzını ebedileştirecek sihirl bir iksirmiş gibi sunuldu ve sunulmaya da devam ediliyor.

Kapitalist sistemin işleyiş ve örgütlenmesinde ulusal sınırları aşan gelişme eğiliminin yarattığı bazı reel ve niteliksel değişimlerin özellikle ‘80 sonrasında iyice belirgin hale geldiği bir gerçektir. Ancak, küreselleşme kavramı ile ifade edilen olguların kapitalizmin temel yasalarını değişikliğe uğratan yepyeni bir olay gibi ele alınıp yorumlanması tamamen yanlıştır. Zihinsel bir karışıklığa yol açmamak için önemli bir hususu en baştan belirtelim. Eğer Berlin Duvarı’nın yıkılışını takip eden ve dünya dengelerini değişikliğe uğratan fırtınalı dönemde burjuva cephe kapitalizmin uluslararası yayılımını küreselleşme sözcüğü ile ifade etmeseydi, böyle bir kavramın dolaşıma sokulması gerekmecekti. Zira *emperyalizm* kavramı söz konusu olgu ve eğilimleri zaten karşılamaktadır.

Ne var ki beğensek de beğenmesek de küreselleşme kavramı artık gündelik yaşamın içine girmiş bulunuyor. İşin aslına bakacak olursak, emperyalizm sözcüğünün ifade ettiği temel gelişme eğilimlerini kastetmesi koşuluyla küreselleşme kavramına itiraz etmenin bir anlamı da yoktur. Sorun kavramda değildir. Kapitalist üretim tarzının evrenselleşme eğilimini ister emperyalizm ister küreselleşme diye analım, asıl sorun kapitalist sisteme karşı devrimci bir mücadelenin yürütülmesidir. Bu sisteme karşı tutarlı bir devrimci tutum takınmayıp da, muhalifliği *küreselleşme diye bir şeyin olmadığını* ispat çabasına dayandıranların tamamen çürük zeminde durdukları unutulmamalı.

Küreselleşme tartışmaları çerçevesinde iktisatçıların öne sürdüğü bazı argümanlar gerçekten de kapitalist gelişmenin güncel eğilimlerini yansıtır. Örneğin ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılığı artmış, çeşitli ülkelerin kapitalist sisteme entegrasyonu derinleşmiştir. Fakat tüm bu açılardan ülkeler arasındaki eşitsizlik devam etmektedir. Küreselleşmeyi tamamen

gerçekleşmiş bir entegrasyon düzeyi olarak algılamak yanlış olur. Zira kapitalist gelişme bakımından dünyada hâlâ son derece geri ve sisteme entegre olamamış ülke ve bölgeler vardır. Yine de kapitalist ekonominin geçmişe oranla çok daha evrenselleşmesi anlamında, küreselleşmede bir hayli yol kat edildiği açık bir gerçektir.

'80 dönemecinden sonra dünyada mal, hizmet ve sermaye dolaşımının önündeki yasal engellerin ortadan kaldırılması süreci hızlanmıştır. Örneğin ulus-ötesi yatırımlar 1980'den 2000'lere yirmi kattan fazla artmıştır. Keza finans piyasalarının küreselleşmesi de aynı süreçte sıçramalı bir gelişim kaydetmiş, dünya borsalarındaki sıcak para hareketleri inanılmaz ölçülerde hızlanmış ve büyümüştür. 1990 yılında günde takriben 500 milyar doları bulan uluslararası döviz alışverişi tutarı, yaklaşık on yıl sonra 1,5 trilyon doları aşmış yükselişini sürdürmüştür.

Bazı sol çevrelerin küreselleşme ideolojisine karşı çıkmak adına, yaşanan iktisadi gelişmeleri yok sayan karşılaştırma yöntemleri sağlıklı bir yaklaşım değildir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı öncesinde dünya ticaretinin çok daha parlak durumda olduğu gerekçesiyle küreselleşme tespitinin bir aldatmaca olduğu iddia edilebiliyor. Oysa bugünden geçmişe baktığımızda, zaman içinde ticarete konu olan kalemlerin yapısının değiştiğini ve daha da önemlisi, bir bölümüyle meta ihracının yerini doğrudan yatırımların aldığını görüyoruz. 90'lı yıllara gelindiğinde Japon çokuluslu şirketlerinin ABD içinde ve AB ülkelerinde ürettikleri ürünlerin yaklaşık yüzde 95'ini bu pazarlarda satıyor oluşu, zaman içinde değişen duruma çarpıcı bir örnektir. Netice olarak, dünya ticaret hacmi küçülmemiş tersine büyümüştür.

Bileşenlerini çeşitli uluslardan tekellerin oluşturduğu ve bu nedenle kimilerince *ulus-ötesi* diye de adlandırılan *çokuluslu şirketlerin* dünya ekonomisi içindeki nicel ve nitel önemi artmıştır. Öyle ki, dünya ekonomisi artık birkaç yüz dev çokuluslu şirket tarafından yönlendirilmektedir. En büyük 200 çokuluslu şirketin küresel mal ticaretinin yarısını kontrol ettiği söyleniyor. Bu kapsamdaki şirketler giderek dev boyutlara ulaşmakta, sadece bazılarının yıllık ciroları pek çok ulus-devletin GSYH'sini geçmektedir.

Nesnel gelişmeler, boyutları küreselleşen büyük tekellerin yatırım, üretim ve dağıtım planlarının da küresel ölçekte ele alınmasını dayatıyor. Böylece tekil ulus-devlet kapitalist ekonominin yönetiminde geçmişe oranla önemini yitirmekte, çokuluslu üst kuruluşlar ve bölgesel iktisadi birlikler öne çıkmaktadır. Kapitalist hükümetlerin ihtiyaç duyduğu ve uygulamaya koyduğu makro ölçekli iktisadi ve sosyal politikalar ulusal olmaktan çıkıp küresel karakter kazanmaktadır. Ve en önemlisi de, sermaye hareketleri, üretim ve ticari faaliyet bakımından piyasalar küreselleşmektedir.

İktisadi, sosyal ve siyasal olguları somut gelişimleri içinde kavramaya çalışmak ne denli doğru bir yaklaşımsa, burjuva ideolojisinin çarpıtmalarına ve hafıza silme operasyonlarına karşı da uyanıklığı elden bırakmamak gerek. Günümüzde burjuva ideolojisi, geniş emekçi kitleleri ilgilendiren hemen her önemli sorunda, öze ilişkin nicedir bilinen gerçekleri unutturmaya çalışıyor. Konumuz bağlamında bunun en çarpıcı örneğini, bizzat küreselleşme konusuna da ışık tutan Marksizmin çağdışı ilan edilmesi oluşturmaktadır.

Gerçeklik ve ideoloji

Marksizm yıllardır, kapitalizmin küreye yayılma ve evrenselleşme ihtiyacı içinde yaşadığını açıklayıp duruyor. Anlaşılacağı gibi kapitalizmin küresel gelişim arzusu yeni bir olgu değildir. Ancak küreselleşme düzeyi kuşkusuz olduğu yerde durmamış, zamanla daha da ilerlemiştir. Bu hareketlilik karşımıza kapitalist gerçekliğin yeni boyutlarını ve yeni problemlerini de çıkartmıştır. Nihayet 1980'lerle birlikte burjuva ideolojisi bu kez küreselleşme adı altında atağa geçmiştir.

Küreselleşme veya uluslararası arenada kullanılan karşılığıyla globalizasyon (globalleşme), *glob* yani *yuvarlak* anlamına gelen sözcükten türetilen bir kavramdır. Böylece yer yuvarlağını kucaklayan bir gelişme eğilimi anlatılmak isteniyor. Burjuvazi bu eğilimi gerekçe göstererek, eski ideolojik malzemelerini rötüşleyip *globalizm* etiketi altında yepyeni bir icatmış gibi piyasaya sürüyor. Oysa bir bakıma güneşin altında hiçbir şey yeni değil. Dünyamız oldum olası yuvarlak bir gezegen. Küresel bir iktisadi sistemin doğuşu ise kapitalizmle birlikte insanlığın gündemine girmiş bulunuyor. Egemen sınıfın egemen ideolojisi, kapitalizmin kolonyalist, emperyalist ve nihayet günümüzdeki karşılığıyla küresel çıkarlarını ifade edecek şekilde başkalaşımalar geçirerek varlığını sürdürmektedir.

Bugün burjuva ideolojisinin tamamen kendine yontarak yeni bir gelişme trendi olarak lanse ettiği küreselleşme gerçeğine, Marksizm yıllarca öncesinden çeşitli yönleriyle çarpıcı biçimde dikkat çekmişti: "Eski yerel ve ulusal kapalılığın ve kendi kendine yeterliliğin yerini, ulusların çok yönlü ilişkilerinin, çok yönlü karşılıklı bağımlılığının aldığını görüyoruz. Ve maddi üretimde olan, zihinsel üretimde de oluyor. Tek tek ulusların zihinsel yaratımları, ortak mülk haline geliyor. Ulusal tek yanlılık ve dar kafalılık giderek olanaksızlaşıyor ve sayısız ulusal ve yerel yazınlardan ortaya bir dünya yazını çıkıyor."¹

¹ Marx-Engels, "Komünist Manifesto", *Seçme Eserler*, c.1, Sol Yay., Aralık 1976, s.136

Globalizm ideolojisi, küreselleşme gerçeğinin emperyalist güçlerin günümüzdeki çıkarlarına adapte edilmiş ifadesidir. Gerçeklik ile bu gerçeklikten türetilmiş burjuva ideolojisini birbirinden ayırt ederek konuyu tartışabilmek önem taşıyor. Sermaye kendi hesabına, aslında neyin gerçek neyin “ideolojik” olduğunu domuzuna bilmektedir. Örneğin emperyalistler peşpeşe çıkarttıkları bölgesel savaşların “medeniyetler çatışması” vs. olmayıp, düpedüz insan kanı üzerinden yeni kâr arayışları, paranın ve gücün yeniden paylaşım savaşları olduğunun pekâlâ bilincindedirler. İdeolojik planda onların derdi, bu gerçeklerin kitlelerce kavranmasının önüne geçebilmektir.

Burjuva ideologları, egemen güçlerin çıkarları doğrultusunda çarpıtılmış tarih yazımlarını ve bu güçlerin kirli emellerinin ideolojik ifadelerini kitlelere gerçeklik diye yutturmaya çalışıyorlar. Emperyalist oligarşinin son yıllarda kitle pasifikasyonunda sıkça başvurduğu yalan kampanyalarının ardında yatan amaç bellidir. Günümüzün oligarkları genelde kitlelerin ve özelde genç kuşakların, kapitalizmden başka bir gelecek olabileceğine ilişkin umut, inanç ve mücadele azimlerini soldurmak istiyorlar. “Tarihin sonu geldi”, “ideolojiler öldü” diye pazara çığırtaclarını süren emperyalist güç odakları aslında hiç bu kadar *ideolojik* olmamışlardı.

Burjuvazinin bu pozisyonu, bir zamanlar Marx’ın da değindiği üzere kelimenin *olumsuz* anlamında, yani gerçekleri kendi çıkarları doğrultusunda çarpıtıp ideoloji icat etme anlamında ideolojiktir. Burjuva ideolojisinin çeşitli cephelerdeki izdüşümleri, kapitalist düzenin tarihsel tefessühüne koşut bir yozlaşma ve çürümeyi yansıtmaktadır. Bir zamanlar iktisadi, siyasal ve sosyal yaşamı baştanbaşa değiştiren devrimci burjuva dinamizmine eşlik eden aydınlanmacı düşünce, bilgi ve rasyonalite çağı çoktan geride kaldı. Burjuva ideolojisi hanidir umutlar ve gerçekler dünyasından, sahte imgelemler, sinsice kurgulanmış sanallık, türlü çeşit “post”lar âlemine geçiş yapmış bulunuyor. Bilgi çağı, uzay çağı, teknolojik mucizeler çağı diye sunulan kapitalist küreselleşmeye, bu iddiaların tam tersine, insanların kitlesel olarak alıklaştırıldığı, aymazlığa ve cehalet uçurumuna sürüklendiği bir ideolojik atmosfer eşlik etmektedir.

İşçi-emekçi kitleleri ve genç kuşakları, kendilerini kurtuluşa götürecek ideolojiyi, Marksizmi savunmaktan alıkoymaya çırpınan burjuva âlem, bugün neyin gerçeklik neyin ideolojik olduğu konusunda son teknolojilerin eşliğinde kafa karıştırıyor. Globalizm ideolojisine karşı çıkmak, çağımızın globalleşme gerçeğini kavrayamayanların ahmaklığı olarak sunulmaktadır. Tüm kapitalist ülkelerde bütün bir burjuva yazar çizerler ordusu, “düşünce” üreten kuruluşlar, kapitalizmin en has ve üst düzey ideologları, uzunca bir süredir gerçekliğin tersyüz edilmesi oyununu sürdürüyorlar. Amaçlanan, egemenliğin ve zorbalığın

ideolojik ifadesini kitlelere gerçeklik diye dayatmaktır. O nedenle bugün Marksistlere düşen görevlerden biri, burjuvazinin bu tür manipölasyonları karşısında çok net bir sınıf tutumu takınabilmek ve kitlelerin gerçekleri kavramasını zorlaştıran burjuva yalan perdelerini paramparça edebilmektir.

Gelişmelerin burjuvazinin çıkarlarına yontulmuş ideolojik ifadelerine karşı koymak ne denli zorunluysa, gerçekliğin güncel ayrıntılarını yok saymanın da o denli yanlış olduğu çok açık. Evet, kapitalizmin giderek daha fazla evrenselleşmesi anlamında küreselleşme günümüzün hakikati. Ve küreselleşme ideolojisiyle mücadeleyi küreselleşme gerçeğinin inkârına dayandırmak da beyhude bir çaba. Ama öte yandan, küreselleşmeyi zaman içinde yol alan bir *eğilim* değil de mutlak bir *durum* olarak düşünüp muhakeme yürütenler de fena halde yanılmaktadırlar.

Kapitalizm altında yaşanan değişimin görülmesi, ona fazladan olumlu anlamlar yüklenmesini gerektirmiyor. Bu üretim tarzı tarihinin hiçbir döneminde sınıflar üstü bir refah olanağı yaratmadı. Ne var ki kapitalizmin küreselleşmesi, dünya ülkeleri arasındaki gelişme farklarını ortadan kaldıracak ve daha eşitlikçi bir paylaşımı mümkün kılacak bir gidişat olarak sunuluyor. Oysa kapitalizm temelinde gerçekleşen küreselleşme, iddia edildiğinin tam tersine, dünya üzerinde milyonlarca insan için yaşama dair sorunların daha da büyüüp keskinleşmesi anlamına geliyor.

Dünya nüfusunun 6 milyara vardığı günümüz *küresel* kapitalist sisteminde, günde bir dolardan az gelirle yaşamaya çalışan insan sayısı yaklaşık 1 milyar 300 milyondur. 3 milyar insanın payına ise günde iki dolardan az gelir düşmektedir. Küresel kapitalizm, emperyalist savaşların yaygınlaştığı, zengin-yoksul uçurumunun alabildiğine derinleştiği bir dünyaya işaret ediyor.

Kapitalizm var olduğu sürece, küreselleşme, milyonlarca insanın canını fena halde yakan ve yaşamlarını söndüren bir gerçeklik olarak karşımıza çıkacaktır. Globalizm işte bu gerçekliğin savunusu anlamına geliyor. Bu bağlamda globalizmin birkaç tanımını art arda sıralamak mümkün. Globalizm emperyalist güçlerin dünyayı kanlı savaşlar temelinde yeniden paylaşmaları demektir. Ezilen halkların yaşamını en son teknolojilerin ürünü olan bombalarla cehenneme çevirmenin adıdır globalizm. Globalizm dünya işçi sınıfının kazanılmış tüm haklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan saldırgan burjuva ideolojisidir. Sözü bu noktada daha fazla uzatmaya hiç gerek yok. Kapitalizm altında küreselleşme, bir başka deyişle *eşitsiz ve bileşik kapitalist gelişme*, yerküremize ve üzerinde ki milyonlarca insana daha müreffeh bir gelecek vaat etmiyor; tam tersine barbarlığa ve adeta topyekûn bir yıkıma sürüklüyor.

Böyle bir sisteme karşı sadece günü kurtarmaya çalışmak bir çözüm değildir, onu ortadan kaldırmak gerek. Toplumsal devrim düşüncesinin alabildiğine gözden düşürüldüğü ve ayaklar altına alındığı bir tarihsel kesitte, kapitalist sistemin dünyamızı ve insanlığı içine sürüklediği gerçekler aslında bu devrimi misliyle zorunlu kılmaktadır. Bu çarpıcı zorunluluğu kavramayan ya da kavramak istemeyen sözde muhalifler, eylemde radikal görünmek istediklerinde bile içerikte reformisttirler.

Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan çevrecilerden kadın hareketine ve savaş karşıtı gösterilerden radikal görünümlü gençlik eylemlerine dek geniş bir muhalefet ağının temel zaafı, devrimci bilinç ve örgütlülüğten uzak oluşudur. Evet *küresel kapitalizme karşı küresel bir direniş* gerekiyor. Fakat bu direnişin gerçekten vurucu bir güce sahip olabilmesi, bu içerikle yaygınlaşabilmesi ve nihayet başarıya ulaştırılabilmesi için işçi sınıfının örgütlü gücüne ve bu güce yol gösterecek örgütlenmiş devrimci düşünceye her zamankinden fazla ihtiyaç var.

Muhalefetlerini kapitalizmin bizzat kendisine yöneltmeyip, emperyalizme veya küreselleşmeye karşı “ulusal” yani burjuva çıkarları ya da “reform edilmiş” bir kapitalizmi savunan tüm siyasal eğilimler neticede havanda su dövmüş oluyorlar. Bu dünya, eşitlikten, özgürlükten ve hatta sosyalizmden dem vururken, kendi burjuvalarını desteklemekten bir adım öteye geçmeyen “devrimciler”i çok gördü. İşçi sınıfı böylesi “devrimciler”den çok çekti. Zaten işçi sınıfının uzun yıllardır anlamlı bir atılım yapamamasının başlıca nedenlerinden birini de, içinde yaşadığı dünyayı gerçek boyutlarıyla kavramasını ve mücadeleyi sağlam temellere oturtmasını engelleyen güdük sol siyasal anlayışlar oluşturuyor.

Oysa yalın gerçek şudur: muazzam bir dünya pazarı yaratarak, işbölümünü ve üretici güçleri yerel ve ulusal olmaktan çıkartarak dünyasallaştıran kapitalizm, aslında dünyayı bir bütün olarak sosyalist dönüşüme hazırlamış bulunuyor. Küreselleşen kapitalizm altında boğulan insanlığı, ulusal dar görüşlülüğün, çıkar çatışmalarının, kanlı paylaşım savaşlarının, yoksulluğun, işsizliğin olmadığı bir dünyaya taşıyabilecek olan yegâne imkân işçi sınıfının Marksizmin ışığı altında yürüteceği küresel devrimci mücadelesidir.

Emekçi kitlelerin geçmişte olduğu gibi paçavralar içinde yaşamadığından veya bir lokma kuru ekmek peşinde koşmadığından hareketle, artık devrimci duyguların nesnel temelini ortadan kalkmış olduğunu düşünenler fena halde yanılıyorlar. Zira canlıları ortak paydada birleştiren en basit ve zorunlu ihtiyaçların tatmini mücadelesinden daha yüksek moral ihtiyaçlara geçiş, insanın evrim sürecinde kat ettiği yolun göstergesidir. İnsani ihtiyaçları

ve insan soyunu mutlu edecek araçları en geri halkalarda tasavvur ederek akıl yürütenler, eğer düşünce fukarası değillerse kötü niyetlidirler.

Günümüzde devrimci örgütlenme gereğinin moral boyutu, insanca yaşam kavgasını somutlamak bakımından geçmişe oranla çok daha büyük bir önem kazanmıştır. Her şeyi piyasa cangılında alınır satılır meta haline getiren ve insani dayanışmanın yerine piyasanın zorbalığını geçiren kapitalist düzene karşı çıkmayan bir işçi sınıfı tehlikeli bir uyku içinde demektir. Bugün devrimci örgütlenme ihtiyacını kavrayamamış bir işçi ya da emekçi, paçavralar içinde dilenmeyi “kader” kabul eden geçmiş dönemin insanından aslında çok daha zavallı bir konumda bulunuyor.

Kapitalizm küresel bir ekonomik sistemdir

Kapitalist üretim tarzı ortaya çıkmazdan önce yaşanan uzun tarihsel dönem boyunca insan toplulukları varlıklarını muhtelif coğrafyalarda, muhtelif üretim ilişkileri temelinde sürdürdüler. Dünya eski tarihlerde, Asyatik doğu despotizminin veya kölecî Roma'nın kendi egemenlik alanlarını genişletmek üzere sergiledikleri yayılcı serüvenlere tanık oldu. Yerküremiz, geçmiş dönemlerin egemen sınıflarının yeni bölgeler fethedip geniş imparatorluklar kurmak uğruna çıkarttıkları savaşlarla defalarca kana bulandı. Ama bütün bu gerçeklere rağmen, kapitalizme gelinceye dek hiçbir üretim tarzı yerelliği paramparça edip dünyasal ölçekli bir ekonomik sistem oluşturamadı. Ancak kapitalizmin kendinden önceki üretim ilişkilerini berhava etmesi ve gelişmesi sayesinde ki, dünyamız salt coğrafi anlamda değil ekonomik anlamda da yekpare bir küreye dönüşme yoluna girmiştir.

Kapitalizmin tüm dünyaya yayılma eğilimi 20. yüzyıla dek, iktisadi ve askeri açıdan güçlü ülkelerin el değmemiş topraklara uzanmasıyla, daha önceden paylaşılmamış toprakları sömürge savaşları temelinde paylaşmalarıyla somutlanıyordu. Bu temelde öne atılan bazı ülkeler, mutlak egemenlikleri altına aldıkları coğrafyalarda geniş sömürge imparatorlukları kurmuşlardı. Kapitalist yayılmacılığın sömürgecilik dönemine askeri fetihler ve toprak ilhakları eşlik ediyordu. Fakat yine de kapitalizm tarihin eski dönemlerindeki imparatorluklara benzemiyordu. Zira kapitalizm fetihçi üretim ilişkilerine dayanan bir üretim tarzı değildi.

Kapitalist gelişmenin temel koşulu, egemenlik altına alınan bölgeleri zamanla kapitalist işleyişe entegre edecek bir altüstlük ve dönüşüm sürecini kışkırtmaktır. Böyle olduğu içindir ki, kapitalist yayılmacılık sömürgecilik aşamasına takılıp kalmadı ve 20. yüzyıldan itibaren emperyalizm aşamasına sıçradı. Kapitalist gelişimin iç yasasına uygun yol kat edebilen ülkeler, Britanya örneğinde görüldüğü üzere, güçlü pozisyonla-

rını bu kez emperyalist ilişkiler temelinde yeniden ürettiler. Veya Amerika örneğinde olduğu gibi, ekonomik atılımlarını doğrudan doğruya emperyalist aşama temelinde gerçekleştirdiler.

Kapitalizm sayesinde geleneksel üretim metotları aşıldı, bilimsel buluşlar üretim sürecine uygulanmaya başlandı. Böylece üretici güçlerde sıçramalı gelişmeler kaydedildi. Modern sanayi üretiminin çeşitlenmesi ve yaygınlaşmasıyla, kitle iletişiminde ve kitle taşımacılığında sağlanan muazzam ilerlemelerle, dünya üzerindeki ticari ilişkiler de eski dönemlerle kıyas kabul etmez boyutlara ulaştı. Tek bir dünya pazarının ve bileşik bir dünya ekonomisinin teşekkülünü mümkün kılan kapitalist gelişme, işgücü, mal, hizmet ve sermaye *dolaşımının* da dünyasal ölçeğe büyümesinin temelini döşedi.

Yeni teknolojilerin ortaya çıkışında ve dünyaya yayılışında kaydedilen sıçramalı gelişim iletişim maliyetlerini düşürmüş ve üretimin çeşitli ülkelere kaydırılmasını mümkün kılarak mal ve hizmet *üretimini* de dünyasal bir sürece dönüştürmüştür. 50'li yılların ortasında Avrupa ve Kuzey Amerika'yı birbirine bağlayan telefon kabloları vasıtasıyla aynı anda doksana yakın telefon görüşmesi yapılabiliyorken, günümüzde uydu iletişim sistemleri sayesinde milyonlarca insan iletişim kurabilmektedir. Kapitalist küreselleşme, kapitalist işbölümünü de ulusal özelliklerin ağır bastığı bir olgu olmaktan çıkartıp evrensellemiştir. Bugün sigaradan bilgisayara, otomobile, çeşitli metalar çeşitli ülkeleri içine alan küresel bir bant sistemi veya montaj hattı temelinde üretilmektedirler.

İnsanlık tarihinde kaydedilen çeşitli gelişme halkalarının tarihi, bir bakıma işbölümünün evriminin tarihidir. Zaman içinde farklı üretim tarzlarına temel oluşturan işbölümü değişikliğe uğramış ve bu gerçeklik kapitalizmin ilerleyişi içinde de varlığını sürdürmüştür. Marx, kapitalizm çerçevesinde işbölümünde cereyan eden değişime ve bu değişimin uluslararası ilişkiler alanına yansımalarına dikkat çeker. İşbölümünün değişen yapısını ve bu değişimin dünya pazarının gelişimiyle bağını göz ardı eden zihniyeti eleştirir.

Şu soruyu yükseltir Marx: "Evet, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda, henüz sömürgeler yokken, henüz Amerika, Avrupa için mevcut değiken; Doğu Asya, yalnızca İstanbul aracılığıyla mevcut iken, o tarihlerdeki işbölümü, gelişkin bir sömürge sistemine sahip olan on yedinci yüzyıldaki işbölümünden farklı olmak durumunda değil miydi?"² Ayrıca ulusların tüm iç örgütlenmelerinin ve tüm uluslararası ilişkilerin, belirli bir

² Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c.1, Sol Yay., Kasım 1995, s.33

işbölümünün ifadesinden başka bir şey olmadığını ve işbölümünde değişiklik olduğu zaman tüm bunların da değişeceğini belirtir Marx.

Kapitalizmin emperyalist aşaması, kapitalizmin ulus-devletler biçimindeki örgütlenmesine rağmen sermayenin global hareketinin yaygınlaşması ve derinleşmesi anlamına gelir. Çeşitli ülke ekonomilerinin dünya kapitalist sistemine artan entegrasyonu bir yandan sermayenin dolaşımını kolaylaştırırken, diğer yandan kapitalizmin krizleri eskiye oranla çok daha geniş alanlara sirayet eder. 20. yüzyıl kapitalizminin tarihi, kapitalist krizlerin ancak daha büyük ve yıkıcı krizleri yaratma pahasına atlatılabildiğini gözler önüne sermektedir. Gün geçtikçe küreselleşen kapitalizm, Marksizmin bu sistemin işleyişine ve akıbetine yönelik öngörülerinin doğruluğunu her geçen gün daha da fazlasıyla kanıtlamaktadır. 21. yüzyıla derinleşen bir kriz ve yaygınlaşan emperyalist savaşlarla giriş yapan dünya kapitalist sisteminin durumu meydandadır.

Oysa burjuva ideologları 1940'lar sonrasında yaşanan ekonomik canlanma döneminden güç alarak, kapitalist krizler konusunda Marksistlerin boşa konuştuğunu ve felâket tellallığı yaptığını iddia edip durmuşlardı. Belirli bir tarihsel kesit boyunca burjuva düşünürlerin elini güçlendiren faktörlerden biri, kapitalist ekonomide yaşanan uzatmalı yükseliş dönemiydi. Ama kapitalist sistemin durumu hakkında Marksizm adına ileri sürülen yanlış görüşler de burjuva ideolojisinin işine yaramadı değil. Günümüzde dünyanın gidişatı konusunda berrak bir kavrayışa sahip olabilmek için, geçmiş dönemlerde yerleştirilen hatalı görüşlerle hesaplaşılması ve doğrularla yanlışların birbirinden ayırt edilmesi büyük önem taşıyor.

Kapitalist üretim tarzının ilk gençlik ve hararetlili büyüme çağını geride bırakıp tarihsel olarak inişe geçmesi kaçınılmazdır. Marx bu konuya değinir. Kapitalizmin tarihsel görevi, insan emeğinin üretkenliğini, hiçbir sınır tanımadan geometrik dizi içerisinde geliştirmektir. Fakat kolay yoldan azami kâr peşinde koşan sermaye, emeğin üretkenliğini olması gerektiği ölçüde arttıramadığında bu görevine ihanet etmiş olacaktır. "Böylece o, gittikçe yaşlandığını ve miyadını doldurduğunu ... göstermiş oluyor" der Marx.³

Bu bağlamda emperyalizm dönemi gerçekten de kapitalizmin *çürüme* ve *çöküş* çağıdır. Lenin ve Troçki çeşitli vesilelerle emperyalizm çağının bu özelliğine değindiler. Ancak bu doğru değerlendirme, kapitalizmin genel gidişatı içinde bir anlam ifade edebilir. Tarihsel akış içinde hükmünü icra eden ekonomik eğilimlerin bir çırpıda gerçekliğe dönüşecekmiş gibi

³ Marx, *Kapital*, c.3, Sol Yay., Şubat 1990, s.232

algılanması tamamen yanlış olur. Sorunlara bu tarzda yaklaşılsa Marksist kavrayış da çarpıtılır. Ve ne yazık ki Marksist geçinen kişi ve çevreler arasında böylesi hatalı yaklaşımlar sergileyenler hiç de az değildir.

Bu tür bir çarpıtmayı somutlayan başlıca örnek, kapitalizmin Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir daha içinden çıkamayacağı bir *genel bunalım* içine girdiği yolundaki iddiaydı. Bu iddia, kapitalist sistemin büyük bunalım ve sarsıntılarla karakterize olan bir döneminin, sistemin çöküşünün fiilen yaşanması şeklinde yorumlanmasına dayanıyordu. Gerçekliğin bu çarpıtılmış yorumu, Stalinist saflarda egemen olmakla kalmayıp Troçkist çevrelere de bulaştı.

Kapitalizmin 20. yüzyılın başlangıcında içine sürüklendiği fırtınalı dönemin muazzam bir krizin yansıması olduğu ve bu durumun çığınca bir yeniden paylaşım savaşına yol açtığı doğrudur. Keza Büyük Ekim Devrimi, kapitalizmin yıkılmaya yazgılı doğasını gözler önüne sermiş ve dünyanın belirli bir bölümünü onun elinden kopartıp almıştı. Ne var ki kapitalist sistem maruz kaldığı bu ağır darbeye karşın dünya ölçeğinde ki gelişme ve yayılma potansiyelini henüz tüketmiş değildi. Söz konusu darbenin yarattığı etkinin kalıcı olabilmesi ve kapitalizmin iddia edildiği gibi içinden çıkamayacağı bir genel bunalıma sürüklenmesi için iktisadi etkenler dışında başka bir zorunlu koşul vardı. Ekim Devrimiyle kurulan işçi iktidarının yaşaması ve proleter devrimin dünya ölçeğinde sürekliliğinin sağlanması gerekiyordu.

Ekim Devriminin tarihsel kazanımlarının tasfiyesi ve kapitalist sistemin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yükselişe geçmesi, kapitalizmin çöküşüne veya genel bunalımına dair abartılı genellemeleri yalanladı. Fakat ne yazık ki bu yaşananlardan gereken sonuçlar çıkartılmadı. Sözde sosyalist ülkelerin geçici bir tarihsel dönem boyunca kapitalizmin hareket alanını sınırlandırmasıyla, gerçek bir işçi iktidarı altında dünyada ilerleyişini sürdürebilecek olan proleter devrimin kazanımları bir tutuldu. Bunun ne denli vahim bir yanılgı olduğu aslında aşikârdı. Ama uzun yıllar boyunca bu tür yanlış görüşlerle hesaplaşılmadı. Ekim Devrimiyle kurulan işçi iktidarının Stalinist karşı-devrimle tasfiye edilmiş olmasına rağmen, kapitalist üretim tarzının coğrafi sınırlarının artık geri dönüşsüz biçimde daralmış olduğu görüşü uzun yıllar sürdürüldü. Marksist diye bilinen çeşitli yazarlar bu gibi yanlış görüşleri yazıp çizdiler.

Sovyetler Birliği'nin Stalinizmin egemenliği altında nasıl da modern bir despotik-bürokratik diktatörlüğe dönüştüğü gerçeğini itiraftan kaçınan bu yazarlar, dünya gerçekleriyle gittikçe ters düşen kapitalist sistem analizleriyle de Marksizmin üstün pozisyonlarına zarar verdiler. "Kapitalist ol-

mayan yol” diye lanse edilen ulusalcı-devletçi kalkınma yöntemini benimseyen ulusal kurtuluş mücadelelerinin, dünya kapitalizminin ilerleyişini mutlak biçimde baltalayacak birer tarihsel darbe olduğu bile söylendi. Böylece, aslında dünyadaki gelişmeleri en doğru ve kapsamlı biçimde çözümlemesi gereken Marksistler, kuru-sıkı eleştiriler temelinde kapitalizmi kötülemekle yetinen küçük-burjuvalar düzeyine indirgenmiş oldular.

Bu durum, sözde sosyalist blokun çöküşüyle birlikte girilen yeni dönemde burjuvazinin gelişmeleri kendi payına muazzam bir ideolojik kazanıma dönüştürebilmesinin başlıca nedenlerinden biridir. Kapitalizm, küresel yayılma alanını tarihsel bir kesit boyunca sınırlamış olan despotik-bürokratik rejimlerin çöküşüyle birlikte, bu sistemi olduğundan güçsüz gösteren sözde *Marksizmle* alay edercesine ideolojik bir atılıma geçmiştir.

Bu bize önemli bir gerçeği hatırlatıyor: Kapitalizm siyasi ve ideolojik cephe-de bir zafer kazanmadan, işçi sınıfının örgütlü güçlerini zaafa uğratmadan iktisadi cephede kendiliğinden ve kolay başarılar elde edemez. Bu bakımdan dünya burjuvazisi uzun bir dönem boyunca işin ideolojik propaganda boyutuna, ufukta beliren yeni yayılma olanağının gerçek çapını fersah fersah aşan bir önem vermiştir. Amaçlanan, ideolojik ve psikolojik planda dünya işçi ve emekçi cephesine karşı muazzam bir üstünlük sağlayarak onu paralize etmek ve böylece ilerleme fırsatını gerçekliğe dönüştürmektir.

Kapitalist sistemin hegemon gücü ABD’nin *globalizm* adlı ideolojik saldırıyı başlatmazdan çok önce, provayı *yeni dünya düzeni* propaganda-sıyla yürüttüğü de hatırlarda olsa gerek. “Yeni dünya düzeni” tartışmaları, 70’ler ve sonrasında yaşanan önemli ekonomik ve siyasi gelişmeler neticesinde ABD tarafından oluşturulan stratejik plan çerçevesinde gündeme getirilmişti. Kendi nüfuz alanlarında gelişen ulusalcılık dalgası, Vietnam’da uğradığı yenilginin dünyaya yayılan moral etkisi ve OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını yükseltmesinin kontrol altına alınamaması, o dönem ABD’yi rahatsız eden gelişmelerdi. Yanı sıra, Japonya ve AET gibi rakip güçlerin kaydettiği yükselişler, kâr hadlerinin düştüğü, yani paylaşılacak pastanın küçüldüğü koşullarda sistemin hegemon gücünün tedirginliğini arttırmıştı. İlerde üstün konumunu yitirme tehlikesi, Amerikan emperyalizmini yeni stratejik planların hazırlanıp yürürlüğe konması doğrultusunda harekete geçirmişti.

Kapitalizmin dünyaya yayılması yani küreselleşmesi yeni bir olgu olmasa da, globalizm konusu aslında bu stratejik hamlelerin bir uzantısı olarak yine ABD öncülüğünde gündeme sokuldu. Burjuvazinin derdi küreselleşme gerçeğini tartışmaktan çok, globalizm ideolojisini kitlelere empoze etmek ve yeni bazı önlemleri yürürlüğe koymaktı. O nedenle

içine girilen bu yeni dönem işçi ve emekçi kitlelerin yaşamına, asıl olarak *sermayenin küresel saldırısı* şeklinde yansdı. Dünya burjuvazisinin 80'lerden itibaren küresel düzeyde egemen kılmaya çalıştığı bu saldırı, *neoliberal* diye adlandırılan yeni bir sağ dalganın yükselişi demektir. Artık takip eden yıllara, siyasal alanda gericileşme, toplumsal alanda bencilliğin körüklenmesi ve iktisadi alanda da işçi-emekçi kitlelerin yaşam standartlarının düşürülmesi damgasını vuracaktır.

Kapitalist sistemin böylece içine girdiği dönem, burjuvazinin yeni planlarının geniş kitlelerin çıkarları bakımından *olumlu* değil tam tersine *olumsuz* gelişmeler temelinde başarılabileceğine işaret ediyor. Tarihsel bakımdan ilerlemeci barutunu tüketen her toplumsal düzenin zamanla başına geldiği gibi, kapitalizm de artık kitleleri pozitif beklentiler temelinde egemenliği altında tutacak gücünü büyük ölçüde yitirmiştir. Şimdi ona gereken, yoksul insanların yaşam alanlarını kanlı gladyatör dövüşlerinin seyredildiği “modern” arenalara çevirmek, işçi-emekçi kitlelerin düzen değişikliği umutlarını köreltmek, çağın tiranlarına karşı örgütlenmeyi ve dövüşmeyi bilmeyen genç kuşaklar yetiştirmektir. Tüm kapitalist ülkelerde burjuva medya, daha önceki dönemlerde görülmemiş biçimler altında, yaşamın her bir saniyesinde kitlelerin beynini dumura uğratacak icatlar peşindedir. Burjuva ideoloji âlemi, globalizm propagandasına eşlik eden bu “yeni kültür”ün egemen kılınması için seferber olmuştur.

Çıkartacağı “yeni moda” vahşet savaşlarıyla yeryüzünü kana boyamadan önce, medyadan yayılan şiddet dizileriyle katliam görüntülerine alıştırılmış veya “modern” safsatalarla alıkıştırılmış, uyuşturulmuş, gerçeklikle sanallığı birbirine karıştıran kitleler yaratmaya koyulmuştur kapitalizm. Hele ki kapitalist sistemin hegemon gücü ABD söz konusu olduğunda, bu yöntemler sayesinde yıllardır ne kadar büyük boyutlarda bir kitle pasi-fikasyonu yürütülmüş olduğu aşikârdır. Kitleleri olumlu insani özelliklerinden yoksun bırakmaya, paylaşım ve dayanışma duygularını körelterek onları itaatkâr kölelere dönüştürmeye çalışan bir toplumsal düzenin küresel ölçekte yayılışının gelecek kuşakların başına daha ne çoraplar örebileceği belli değil midir?

Hegemon gücünün faşizan sinyaller verdiği bir sistemin global gidişatının nereye yöneldiğini kestirmek güç olmasa gerek. Nitekim bürokratik rejimlerin çoktuğu coğrafyalarda kapitalist gelişimin vahşi ve muazzam altüstlüklerle yol açan karakteri, yeniden paylaşılacak alanların belirmesinin emperyalist güçler arasındaki gerilim ve çatışmaları tırmandırması, dünyamızı adeta global bir savaşın içine sürüklemiştir. Doğası gereği bitip tükenmek bilmeyen bir kâr hırsına dayanan kapitalizm, daha önceki dönemlerde görülmedik ölçülerde çılgınca bir ihtirasla gözünü yeni *dış pazarlara*, yeni nüfuz bölgelerine dikmiş bulunuyor.

Dış pazarlara yayılma ihtiyacı

Kapitalist gelişim zamanla tek bir dünya pazarı yaratmış olsa da, bu üretim tarzı başlangıçta yalnızca belirli koşullara sahip bir bölgede, feodalizmin geliştiği Batı'da ortaya çıkmıştı. İnsanlık tarihinin tek tip bir ilerleme çizgisine sahip olmadığı biliniyor. Batı'da feodal üretim tarzı egemenken, Doğu'da Asya tipi üretim tarzı hüküm sürüyordu. Toprakta özel mülkiyetin yer almadığı bu üretim tarzı geniş ve güçlü despotik imparatorluklar yaratmıştı. Bu imparatorluklar Batı'daki gelişimden farklı olarak, kendi iç dinamikleriyle kapitalist bir dönüşüm yaşayabilme özelliğinden yoksundular. Kapitalist ilişkiler, feodal üretim tarzının egemen olduğu Batı'da gelişmeye başladı ve buradan hareketle dünyaya yayıldı. Kapitalizmin dünyaya yayılışı, zaman ve hız bakımından eşitsizlik temelinde ilerleyen bir süreç içinde gerçekleşti.

Tarımsal nüfusun önemli bir bölümünün mülksüzleştirilmesi ve tarım dışına sürülmesi, yalnızca emekçileri, onların geçim araçlarını ve emek malzemesini sınıai sermaye için özgür kılmakla kalmadı, bir *iç pazar* da yarattı. Kapitalist gelişme kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini ve bu temelden kaynaklanan siyasal ve hukuksal biçimleri ortadan kaldırarak ilerlemesini sürdürürken, eski dönemlerin yerel ve içe kapalı iktisadi yaşamına son verdi. Bir ulusal pazar ağı örerek ulusal birliklerin ve ulus-devletlerin oluşumunu mümkün kıldı.

Kapitalist gelişimin küçük yerel pazarları biraraya getirdiğine, onları büyük bir ulusal pazar, sonra da bir dünya pazarı halinde birleştirdiğine dikkat çekmişti Lenin. Böylece kapitalizm, ilkel kölelik ve kişisel bağımlılık biçimlerini yıkarak, topluluk köylülüğü arasında tohum halinde görülebilen çelişkileri derinliğine ve genişliğine geliştirerek, sorunların çözüm yolunu da hazırlıyordu.⁴ Küçük-burjuva solların mutlak bir *yıkım* olarak değerlendirdikleri bu dönüşüm süreci, aslında insan yaşamı açısından sınıfsız ve sömürsüz bir geleceği yaratacak olan proletaryayı geliştirip büyütürken, bir anlamda *yapıcı* bir tarihsel işlev görmektedir.

Kapitalizm tek bir sektör, bölge veya ulus-devlet sınırları içindeki ilerleyişle ve yalnızca bir *iç pazarı* yaratıp geliştirmekle yetinemez. Onun varlığını sürdürebilmesi için, sürekli olarak yatağını genişleten bir akışkanlığa sahip olması şarttır. O nedenle kapitalist üretim tarzı, egemenliğini tesis etmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren sınırlarının dışına taşma ihtiyacı duymuş ve bir *dış pazarlar* sorununu gündeme getirmiştir. Nitekim Marx, ortalama kâr oranının düşüş eğilimine karşı kendini korumaya çalışan ser-

⁴ Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Sol Yay., Eylül 1975, s.337

mayenin dış ticareti kendine bir çıkış kapısı olarak göreceğini dile getirir. Yine onun sözleriyle, “dış ticaretteki gelişme, çocukluk çağında kapitalist üretim tarzının temeli olmakla birlikte, bu üretim tarzındaki daha ileri aşamalarda, kapitalist üretimin iç zorunluluğu ve durmadan büyüyen piyasa gereksinmesi nedeniyle, onun kendi ürünü halini alır.”⁵

Kapitalizm sermayenin kendini yalnızca yeniden üretmesine dayanan basit yeniden üretim süreci olmayıp, üretim sürecinin her döngüsünde yaratılan artı-değerin önemli bölümünün sermayeye eklenmesiyle ilerleyen *genişletilmiş yeniden üretim* sürecidir. Üretilen toplam meta değerinin bir kısmı çeşitli sınıfların zorunlu ya da lüks tüketim harcamalarına karşılık gelirken, diğer bir kısmı ise yeni yatırımlara tahsis edilmek durumundadır. Kapitalizm, üretimin daima genişlemesini emreden bir birikim eğilimiyle birlikte yol alır. Bu nedenle gerek iç gerek dış pazarların genişlemesi zorunludur. Kapitalizm egemenlik alanını küreselleştirme ve kapitalist olmayan ülkeleri dünya ekonomisinin çarkına sokma ihtiyacı içinde varlığını sürdürür.

Bu tip ihtiyaçlar çerçevesinde ortaya çıkan sorunlar, geçmiş dönemlerden başlayarak Marksistler arasında çeşitli tartışmaların konusu olmuştur. Örneğin gelişmiş kapitalist ülkelerde iç pazarın artı-değeri realize etmeye yetmeyeceği iddia edilmiştir. Rosa Luxemburg, artı-değerin kapitalist ülkelerde gerçekleştirilemeyen kısmının henüz kapitalistleşmemiş alanlar tarafından emildiği ve kapitalist birikimin bu sayede yoluna devam edebildiği şeklinde görüşler geliştirmiştir.

Rosa Luxemburg’un hareket noktası, Marx’ın genişletilmiş yeniden üretime dair modellerinde bazı hatalar olduğu düşüncesidir. Ona göre bu modellerde varsayılan iki sınıflı (burjuvazi ve proletarya) sistem, artı-değeri içeren üretim parçasına ne kapitalistlerden ne de işçilerden talep olmayacağı için işlemeyecektir. Luxemburg, tamamen kapitalist bir ortamda birikimin imkânsız olduğunu söyler ve “sermaye birikimi sadece kapitalist olmayan tabaka ve ülkelerin pahasına ilerleyebilir, genişleyebilir” der.⁶

Rosa’nın değerlendirmesine göre, yeni pazarlar arama ve yayılma eğilimiyle yol alan kapitalist sistem zamanla kapitalist olmayan ülke ve bölgeleri yutup bitirecek ve bu durum kapitalist üretim tarzının sonunu getirecektir. Zira kapitalizm tüm dünyaya egemen olduğunda Marx’ın iki sınıflı modeli geçerlilik kazanacak, fakat ulaşılan bu moment aslında kapitalizmin tükenişini ifade edecektir. Bu momente varıldığında “birikim yani sermayenin

⁵ Marx, *Kapital*, c.3, Sol Yay., Şubat 1990, s.211

⁶ Rosa Luxemburg, *Anti-Critique*, akt. Tayfun Ertan, *Sermaye Birikimi* içinde, Alan Yay., Aralık 1986, s.15

daha da genişlemesi imkânsız hale gelir". Özetle bu çözümlemede, böylece "kapitalizm çıkmaz yolun sonuna ulaşır" ve "nesnel sınırına dayanır."⁷

Kapitalist üretim tarzının tarihsel geçiciliğini ve yaşlandıkça hararetli gelişme potansiyelini yitireceğini belirtmek doğru bir tutumdur. Fakat kuşkusuz kapitalizm, Rosa'nın açıklamasının çağrıştırdığı tarzda *kendiliğinden çökmeyecektir*. Kapitalist olmayan alanların tüketilişi, bir başka deyişle her yerin kapitalistleşmesi, kapitalist birikim olanağını basitçe sonlandırmayacaktır. Zira insanlık ve doğa üzerinde yarattığı her türlü tehdit ve yozlaşmaya, yıkıcı boyutları giderek artan krizlere rağmen kapitalizm döngüsel büyümesini sağlayabilir. Kitlelere dayattığı yeni "ihtiyaçlar" temelinde, coğrafi anlamda olmasa da toplumsal anlamda yeni pazarlar yaratabilir; mevcut pazarları daha derinlemesine kullanabilir. Büyük kapitalist ülkeler bunu gerek kendi *iç pazarlarında*, gerek denetimleri altında tuttukları nüfuz alanlarında, *dış pazarlarda* yıllardır uygulamaktadırlar ve uygulayabilirler.

Önemli bir husus olarak ayrıca altını çizmek gerekir ki, kapitalist işleyişin tikanıklık noktaları analiz edilirken *dış pazarlar* sorunuyla *gerçekleşme* sorunu arasında bire bir ve mekanik bir ilişki kurulmamalıdır. Gerçekleşme sorunu satılamayan meta stoklarının büyümesiyle somutlanır ve bu sorun yalnızca artı-değeri içerdiği varsayılan üretim parçasını değil, üretilen metanın genelini ilgilendirir. Tüm dış pazar olanakları hesaba katılsa dahi, üretilen metaların hepsinin düzenli olarak satılamayacağı ve bir kısmının dolaşım sürecinde takılıp kalacağı bilinmektedir.

Kendini dönemsel olarak aşırı-üretim krizlerinde açığa vuran gerçekleşme sorunu, iç ve dış pazar ayırımına bakmaksızın kapitalist işleyişten kaynaklanan bir sorundur. Yıllık yeniden üretim değerlerinin tahlilinde *dış ticaretin* işe karıştırılması, soruna yeni bir boyut katmaz ya da çözümüne bir katkıda bulunmaz, olsa olsa sorunun kavranışını güçleştirir.⁸ Bu nedenle Marx, gerçekleşme sorunu incelenirken, dış pazar ve dış ticaret gibi faktörlerin tümüyle konu dışı tutulması gerektiğini söyler. Ayrıca pazarların sınırını coğrafi alanlar değil toplumsal işbölümünün gelişmesi belirler ve teknik ilerlemeler pazarları sürekli olarak genişletir. Kapitalizmin çıkmazı gelişmemek değil, "aşırı", "dengesiz", "orantısız" gelişmektir. Nitekim Engels bu soruna değinir ve pazarların genişlemesinin üretimin genişlemesi ile birlikte gidemeyeceğini açıklar.⁹

⁷ Rosa Luxemburg, *age*, s.15

⁸ Marx, *Kapital*, c.2, Sol Yay., Ağustos 1976, s.527

⁹ Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yay., Mart 1977, s.436

Kapitalist krizlerin nedenini, ürünleri *iç pazarda* satıp tüketmenin mümkün olmadığı noktasından hareketle açıklayan burjuva iktisatçıları Lenin de eleştirmiş ve bu tür yaklaşımların tamamen yanlış sonuçlar türeteceğini ifade etmiştir. Kapitalist krizlerin bu bağlamda ele alınması, kapitalizmin daha geniş *dış pazarlara* kavuşması durumunda krizlerden kurtulabileceği düşüncesine yol açar. Lenin şöyle der: “Kapitalist bir ülkenin bir dışpazara sahip olma ihtiyacı hiç bir zaman, toplumsal ürünün (ve özellikle artı-değerin) gerçekleştirilme yasaları tarafından belirlenmez, her şeyden önce, kapitalizmin, ancak, devlet sınırları dışına taşan geniş ölçüde gelişmiş meta *dolaşımının* bir sonucu olarak ortaya çıkması gerçeği ile belirlenir. Bu yüzden dış ticareti olmayan bir kapitalist ulus düşünülemez, böyle bir ulus da yoktur zaten.”¹⁰

Sermayenin temel güdüsü, nerede olursa olsun kendine daha kârlı yatırım alanı bulmaktır. Kapitalizmi gittikçe daha çok dış pazarlara başvurmaya zorlayan faktör, iç çelişkileriyle mücadelesidir. Ne var ki dış pazarların varlığı bu çelişkileri ortadan kaldırmaz. Kapitalist üretim tarzının plansız ve anarşik doğası nedeniyle üretim süreciyle dolaşım süreci arasında kopukluk, üretim ve tüketim arasında dengesizlik, eşitsizlik her düzeyde ve hep var olur. Kapitalizm kendi engellerini bizzat kendi iç yapısında taşır. Marx’ın deyişle, “kapitalist üretimin *gerçek engeli, sermayenin kendisidir*”.¹¹ Kapitalizmin, aşırı-üretim döngüsünden kaynaklanan krizlerden kaçıp kurtulması mümkün değildir.

Sorunun biraz daha derinine incek olursak, dış pazar ihtiyacının eşitsiz gelişme yasasına yakından bağlı olduğunu görürüz. Lenin’in vurguladığı üzere, birbiri için *pazar* görevi yapan çeşitli sanayi dalları eşit olarak gelişmez, biri ötekini geçer ve daha gelişmiş sanayiler bir dış pazar ararlar.¹² Zamanla daha da yakıcılaşan dış pazarlar sorunu kapitalizmin genel bir sorunudur. Bir başka deyişle, bu sorun özel olarak emperyalizm aşamasıyla birlikte ortaya çıkmış değildir. Zaten *emperyalizm* diyalektik bir gelişme sürecinin ürünüdür ve kapitalizme içkin başlıca özelliklerin olgunlaşması, sıçramalı biçimde netleşmesi anlamına gelir.

Kapitalizmin eşitsiz gelişim yasasının ikili bir işlevi vardır. Bir yandan yeni krizlerin fitilini ateşler; diğer yandan ise bir yerde tıkanan sermayenin başka bir yerde yeni bir olanak bulabilmesine zemin oluşturur. Sermaye her zaman kâr oranının daha yüksek olacağı alanların arayışı içindedir ve bulunduğu bu alanlara akmak ister, akabilir de. Sonuçta kapitalist üretim

¹⁰ Lenin, *age*, s.49

¹¹ Marx, *Kapital*, c.3, s.221

¹² Lenin, *age*, s.49

tarzı, olumlu ve olumsuz etkiler yaratan çeşitli faktörler ve zıt yönlü eğilimler eşliğinde ilerler.

Kapitalizmin emperyalist aşaması dış pazarlar sorununu şiddetlendirse de, yeni bölge ve ülkelerin kapitalist işleyiş içine çekilmesi sistemin genişlemesi bakımından görece ferahlama anlamına gelmiştir. Kuşkusuz bu ferahlama çeşitli kapitalist ülkeler nezdinde ancak eşitsiz bir gelişme temelinde gerçekleşebilir, ama gerçekleşir. Bu tür gelişmelerin kapitalizme açılan yeni bölgelerde yeni altüstlükleri gündeme getiriyor oluşu, kapitalist sisteme entegrasyon eğilimini ortadan kaldırmaz.

Bu özellik 60'lardan bu yana yaşanan nice gelişmeyle kanıtlanmıştır. Böylece, ulusal kurtuluş mücadelelerine boyundan büyük anlamlar yükleyen görüşler ve "üçüncü dünya" diye adlandırılan ülkelerin emperyalist güçlerin geniş pazarlarına dönüştürülemeyeceği yolundaki iddialar da fos çıkmıştır. Yarattığı tüm yeni sorunlara, çarpıklık ve dengesizliklere rağmen, emperyalist kapitalizm daha önce kapitalizme entegre olmayan ülke ve bölgelerdeki ilerleyişini sürdürmüştür ve sürdürebilir de.

Büyüyen sorunlar

Kapitalizmin "olağan" işleyişi içinde kapitalistler yeni dış pazarlar arar ve bulurlar. Ancak 1929 benzeri büyük kriz dönemlerinde aşırı-üretimin yarattığı sorunlar katlamalı biçimde büyür ve kapitalist sistemin bütününe etkisi altına alır. Böylece mevcut dış pazarlar da sarsıcı krizlerin etkisiyle daralıp yetersiz hale gelirler. Bu tür sarsıntılı dönemler kapitalist üretim tarzının zaaflarını açığa vuran tarihsel kesitlerdir. Kitlelerin satın alabileceğinden çok meta üretildikçe, yeryüzündeki milyonlar büsbütün yoksulluk ve işsizlik girdabının içine çekilirler.

Kapitalizme açılan yeni bölgelerin sisteme entegre edilmesi, pazar olanaklarının basitçe tüketilmesi anlamına gelmemektedir. Zira kapitalizm yeni tüketim ihtiyaçları yaratarak pazarları canlı tutabilir ve tutmak zorundadır. Böylece kapitalizm belirli bir tarihsel süreç boyunca yeni fırsatlar yaratıp bunları değerlendirme şansına sahip olsa bile, nihayetinde eski tatminkâr canlılığını yitireceği de kaçınılmaz bir gerçekliktir. Hepsinden önemlisi, kapitalizmin yaşı ilerledikçe üretici güçler daha da toplumsallaşmakta ve üretim araçlarının özel mülkiyet altında oluşuyla büsbütün çelişki içine girmektedirler.

Sonuç olarak, sistem yeni olanaklar yaratma bakımından eski hararetili temposunu giderek yitirmektedir. Bu *tarihsel eğilim* kapitalizmin kendiliğinden çöküşü veya onun mutlak anlamda sınırlarına dayanması anla-

mına gelmiyor. Fakat günümüzde yaşandığı üzere, burjuvaziye bile derin bir endişeye sevkeden ciddiyetteki krizlerle kendini belli ediyor. Küresel kapitalizm, çeşitli emperyalist güçler arasındaki rekabetin çok daha fazla keskinleştiği bir işleyiş içine sürükleniyor. Nitekim bugün dünya ölçeğinde tırmanan gerilim ve yeni paylaşım savaşlarının yaygınlaşması tüm bu eğilimlerin somutlanmasıdır.

Günümüzde üst üste patlak veren krizlerle birlikte işten çıkarmaların yaygınlaşması, işçi ücretlerindeki düşüş ve yatırım harcamalarındaki kısıntılar toplam talebi olumsuz yönde etkilemekte, durgunluk eğilimini körüklemektedir. Tekelci kapitalizm, yaygınlaşan kredi mekanizması sayesinde bu gibi sorunlara müdahale etmeye çalışıyor. Fakat bu kez de ödenmeyen borç miktarlarının alabildiğine yükselmesi kapitalist işleyişte yeni tıkanıklıklar ortaya çıkarıyor.

Toplam tüketim harcamaları kuşkusuz yalnızca *bireysel tüketimin* konusunu oluşturan ve ilk elde akla gelen metalarla sınırlı değildir. Üretim sürecine hammadde, yardımcı madde, iş araçları vb. olarak giren tüm metalar, genel tüketimin *üretici tüketim* dediğimiz diğer önemli parçasını teşkil ederler. Büyük meblağlara ulaşan bu üretici tüketim harcamaları da devasa bir kredi mekanizmasının ve borçlar sorununun konusudur. Giderrek katlanan ve içinden çıkılmaz bir hâl alan borçlar sorunu günümüzde küresel kapitalizmin adeta alâmeti farikası haline gelmiş bulunuyor.

Kapitalizm işçi sınıfından sağılacak artı-değeri arttırabilmek için verimliliği sürekli yükseltme ihtiyacı içindedir. Bu da üretim sürecinde kullanılan *canlı* emeğe oranla *ölü* emeğin miktarının yükselmesi, yani makineleşme oranının gün geçtikçe artması anlamına gelir. Bu özellik aynı zamanda *sermayenin organik bileşiminin yükselmesi* ve dolayısıyla çeşitli sektörlerde *ortalama kâr oranlarının düşmesi* demektir. Bu eğilime karşı koyma çabası içindeki büyük sermaye, gelişmiş kapitalist ülkelerden gelişmekte olan bölge ve ülkelere kaçabilir. Bu hareket belirli alanlarda ortalama kâr oranının bir ölçüde yükselmesi olanağını yaratabilir ve sermaye gittiği ülkelerde sanayileşmeyi ve işçi istihdamını teşvik edebilir. Böylesi bir iktisadi hareketlilik genelde kapitalist pazarı genişletme ve kâr realizasyonu açısından daha elverişli sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir.

Fakat bu potansiyelin gerçekliğe dönüşebilmesi de, neticede yabancı sermayenin yeni harcamaları ve ilâve risk faktörlerini göze alabilmesine bağlı bulunuyor. Oysa sermaye uzun vadeli, planlı ve zoru göze alan bir hareket tarzından ziyade, *en yüksek kârı, en kısa zamanda ve en zahmetsiz yoldan kazanma* güdüsüne sahiptir. Küreselleşme konusunda yaratılmak istenen tüm pembe tablolara karşın, kapitalizmin kendi do-

ğasındaki engelleyici dürtülerden bütünüyle kurtulamayacağı aşîkârdır. Bu sistemin kendi iç yasalarından kaynaklanan sorunlar üst üste konulduğunda, kapitalizm altındaki küreselleşmenin insanlığı sorunsuz ve müreffeh bir geleceğe taşıyacağına inanmak için geçerli hiçbir neden bulunmuyor. Üstelik yaşananlar tam tersi yöne işaret etmekte ve kapitalist üretimin gerçek engelinin bizzat kendisi olduğunu fazlasıyla doğrulamaktadır.

Bu durumun en çarpıcı kanıtını, bir dönem sorun giderici gibi görünen uygulamaların bir sonraki dönemin yeni sorunlarını doğurması oluşturuyor. Örneğin bir zamanlar SSCB’de uygulanan *devletçi* sosyal güvenlik politikaları karşısında kapitalist sistemin bir alternatif geliştirebilmesi maksadıyla Keynesçilik gündeme getirilmişti. Bu yolla, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde sınıf uzlaşmacı politikalara can verilmesi ve Avrupa’da gelişen devrimci süreçlerin sönümlendirilmesi amaçlanıyordu.

“Refah devleti” veya “sosyal devlet” etiketleriyle pazarlanan Keynesçi uygulamalar, işsizlik probleminin kapitalist düzene bindirdiği basıncı hafifletmek ve toplam talebi canlandırmak gibi özelliklere sahipti. Ayrıca da bu uygulamalar kapitalizmin savaş sonrası yükseliş dönemi koşullarıyla bağdaşıyordu. Öyle olduğu için de, gelişmiş kapitalist ülkeler listesinde sıralanan on sekiz ülkede toplam kamu harcamalarının GSYH’ye oranı 1913 yılında yüzde 11,9; 1937’de yüzde 22,4 iken, daha sonra bu oran yüzde 40’lara tırmandı. Ne var ki bir dönem boyunca olumlu bir çözüm diye bakılan “sosyal devlet”, sistemin ciddi bir krize sürüklenmesiyle birlikte gözden düşecekti.

Yeni dönemin zaruretlerinin ifadesi, iktisadi ve toplumsal yaşamın piyasanın orman kanunlarına terk edilmesini savunan *Friedmancılık* benzeri iktisat doktrinleri oldu. 1976 yılında ekonomi alanındaki Nobel Ödülünün anti-Keynesçiliğin hararetle savunucusu Milton Friedman’a verilmesi tesadüf değildi. Ve aslında bu olay, başlatılacak olan yeni bir dönemin habercisiydi. Kapitalist devletçilik, zengin kapitalist ülkeleri bile pençesine alarak büyüyen borçlar ve bütçe açıkları gibi sorunların yaratıcısı olarak görülmeye başlanmıştı.

80’lerde “sosyal devlet”, Thatcher, Reagan, Özal ve benzeri burjuva liderler eliyle yükseltilen *yeni sağ* dalganın saldırı hedefi haline getirildi. *Piyasanın* sözümona *görünmez elini* yeniden baştacı etmesi nedeniyle neoliberalizm diye adlandırılan bu iktisat doktrinlerine siyasal alanda liberalizm değil, tam tersine sermayenin gerici ve saldırgan uygulamaları eşlik etti. Vaktiyle işsizliğe çözüm olarak görülen ve kitlelerin satın alma gücünü yükseltici olumlu önlemler diye övülen uygulamalar, sosyal fonlarda yapılan kesintiler ve özelleştirme furiasıyla bir bir geri devşirilecekti.

Ne var ki böyle yapmakla sermayenin başı göğre ermedi. Bu kez de kapitalizm, baş edemediği ciddi bir durgunluk eğilimi ve büyüyen kitlesel işsizlik problemiyle yüz yüzedir. Netice olarak kapitalizm yıkıcı bunalımlara gebe muazzam dengesizlikler ve eşitsizliklerden kendini kurtaramıyor. Kapitalist küreselleşme, sistemin tüm çelişkilerini ve açmazlarını küresel düzeyde üretirken ve bunalımlara da küresel düzeyde sarsıcı boyutlar ilâve ederek yol alıyor.

Tüm bu gelişmelerin altında, aslında proletaryanın devrimci mücadelesi açısından fevkalade önem taşıyan bazı hususlar gizlidir. Kapitalist ilişkilerin evrenselleşmesi bağlamında alınan mesafe, proleter devrimin bir dünya devrimi olduğu gerçeğini geçmişe oranla çok daha çarpıcı kılmıştır. Küresel gelişme kapitalizmi çok daha organik bir bütün haline sokarak ve krizleri küreselleştirerek, bu sistemi gün geçtikçe daha da kırılgan hale getirmektedir. Tarihin bu kez de işçi sınıfından yana ironisi mi desek, burjuva cephenin kapitalizmin ölümsüzlük iksiri diye sunduğu küreselleşme, devrimci durumların yayılma olasılığını misliyle güçlendirmiş bulunmaktadır.

Durgunluk ve birikim eğilimi

Kapitalizmin serbest rekabetçi denilen döneminden tekelleşmenin ege-men olduğu emperyalizm dönemine geçiş, hızlı bir gelişme temposunu ve beraberinde artan çelişkileri getirdi. Tekelleşme mutlak anlamda muazzam bir ekonomik büyümeye neden olurken, görece olarak durgunlaşma eğilimini içerir. Lenin'in emperyalizm çağını *çürüyen ve asalaklaşan kapitalizm* şeklinde tanımlamasının nedeni budur. Bu tespit, pek çok alanda etkisini hissettiren gelişme eğilimleri tarafından doğrulanmış bulunmaktadır.

Dünya yatırım alanlarını kontrol eden büyük tekeller teknolojik gelişmeyi tamamen kendi kâr güdülerinin emri altına sokmuşlardır. O yüzden, örneğin fosil yakıtlar yerine güneş enerjisinin kullanılması gibi olanaklı ve olumlu teknik dönüşümleri frenlemektedirler. Tekelleşme, hedeflenen kâr kitlesine daha sınırlı fakat çok kâr getiren bazı alanlardaki yatırımlarla ulaşmayı mümkün kıldığından, kimi alanlarda yatırımlar kısılabılır. Tekelci kapitalizm rantıye tabakayı genişletir ve kupon gelirleriyle yaşayan asalak unsurların sayısını artırır. Bütün bu faktörler, kapitalizmin bir zamanlar sahip olduğu devasa atılım gücünü kısıtlayıcı eğilimlerdir.

Tekelleşme aynı zamanda rekabetin şiddetini alabildiğine artırır ve buna ancak diğerlerine oranla daha verimli şekilde iş gören güçlü ve büyük sermaye grupları ayak uydurabilir. Çeşitli sermaye grupları arasında cereyan eden kapışma ve birleşme eğilimleri neticesinde sermaye belirli ellerde yoğunlaşıp merkezileşir. Böylece kapitalist gelişim yalnızca bü-

yük emperyalist ülkelerde değil, sistemin tümünde tam anlamıyla tekелci bir karakter kazanır. Fakat bu tekелci gelişimin getirisi her bir kapitalist ülke ekonomisi için aynı düzeyde olamaz. Gelişmekte olan kapitalist ülkelerde işçi sınıfının yarattığı artı-değerin önemli bir bölümü, çok uluslu tekellerin büyük ortağı konumundaki emperyalist ülkelere transfer edilir. Bu nedenle tekelleşmenin sonuçları da *eşitsiz* biçimde dağılmış olur.

Kapitalist sistem bir çelişkiler yumağıdır. Pek çok iktisadi olgu, zıt yönlü hareketlerin diyalektik birliği temelinde biçimlenir. Örneğin, tekelleşmenin kışkırttığı durgunluk eğilimiyle sermayenin birikim eğilimi çelişkili bir birlik oluşturur. O nedenle tekelleşmenin yarattığı *asalaklaşma ve çürüme* bir tarihsel eğilimdir ve iktisadi büyümenin mutlak olarak frenleneceği anlamına gelmez. Asalaklaşan ve çürüyen kapitalizm tespiti, üretici güçlerin gelişimine ket vuran özel mülkiyet ve ulus-devlet engelinin giderek katlanılmaz hal aldığını ifade eder. Üretici güçler yine de gelişmektedir, ama bu gelişme özgür üreticiler topluluğu (komünizm) altında sağlanabilecek maddi ve moral düzeyin kesinlikle çok gerisinde kalmaya mahkûmdur.

Kapitalizm altında sağlanan her hararetili ekonomik gelişme döneminin aynı zamanda bir *aşırı üretim* dönemi olduğu biliniyor. Bu nedenle kapitalist ekonominin büyümeyi hep aynı tempoda gerçekleştiremeyeceği, tikanıklıklarla yüz yüze geleceği ve bazen bunalımın had safhaya ulaşacağı bellidir. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde kapitalizm ciddi bir durgunluğa ve sistemin varlığını tehdit eden büyük bir bunalıma sürüklenmişti.

Kapitalizmin içine düştüğü büyük bunalımdan kurtulup yeni bir yükseliş dönemine geçişinde, İkinci Dünya Savaşını yıkımsız atlatan ABD'nin ekonomik üstünlüğü etkili oldu. Savaşta yenilgiye uğrayan kapitalist ülkelerde ve siyasal bağımsızlığını kazanan eski sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde Amerikan emperyalizminin giriştiği ekonomik yatırım dönemi, kapitalist sisteme yeniden büyük bir atılım gücü kazandırdı. Savaş bitkini Avrupa ülkelerine Amerika'nın Marshall Planı çerçevesinde akıttığı sermaye ve Bretton Woods anlaşmasıyla doların istikrarlı bir uluslararası para kılınması, Avrupa'nın kısa sürede toparlanmasını sağladı.

Savaş sonrasında toplam talebi arttıracak ve işsizliği azaltacak politikalar uygulamaya sokuldu. Kapitalist devletin ekonomiye artan müdahale si temelinde, sosyal harcamaların ve toplumun tüketim harcamalarının yükseldiği önemli bir canlanma yaşandı. Kapitalist ekonominin işleyişinde çok önemli bir yer tutan kredi mekanizması, savaş sonrasında yaşanan uzun yükseliş döneminin motor gücü oldu. Savaş yaralarını sararak yeniden iktisadi atağa geçen Almanya ve Fransa, bu kez ABD karşısın-

da rekabet gücü kazanabilmek amacıyla AET/AB'ye giden yolu döşemeye giriştiler. Aslında kapitalist sistemi bir başka büyük krizle yüzleştirecek nesnel zemin değişmemiş, *aşırı üretim-durgunluk* girdabı ortadan kalkmamıştı. Kapitalist sistemin kalıtsal hastalıkları aynen devam ediyordu. Fakat kapitalizm görece uzun bir dönem için, yeniden anlamlı bir ekonomik büyümeyi sağlama olanağına sahip olmuştu.

Burada önemli bir hususun altını tekrar çizelim. Kapitalizm bir dengesizlikler sistemidir. Örneğin sosyal harcamaları arttıran ve devlet kredileriyle ekonomiye kaynak pompalayan iktisadi politikalar, devlet bütçelerine yeni yükler getirerek ilerdeki yıkıcı bunalımları mayalarlar. Ne var ki yeni bunalımlar patlak verene kadar da çarpıcı bir büyümeyi mümkün kılabilirler. Kapitalizmin bu hareket tarzı soyut bir rasyonalizm penceresinden değerlendirildiğinde mantıksız görünebilir ve *dengesiz büyüme eğilimi* bunalım gerçeğiyle karıştırılabilir. Oysa kapitalizm altında iktisadi büyüme, işte tam da bu “*mantıksız*” temellerde gerçekleşebilir.

Kapitalist işleyişte onun asla sahip olmadığı ve olamayacağı bir rasyonalite aranmamalıdır. Kapitalist gelişim, bizzat kapitalizmin yapısı gereği bir dizi eşitsizlik ve oransızlık ortasında vücut bulmaktadır. Bunu kavrayamayan küçük-burjuva solu, kapitalizmin bunalımlarını onun artık gelişemediği şeklinde yorumlamaya pek meraklıdır. Lenin de kendi döneminin yaygın küçük-burjuva kavrayışsızlığını eleştirir: “Narodnik yazarların işledikleri hataların önemli bir bölümü, bu oransız, kasınlı ve ateşli gelişmenin gelişme olmadığını kanıtlama çabalarından kaynaklanır”¹³ der.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında tam da Lenin'in satırlarını hatırlatırcasına, alabildiğine oransız, kasınlı ve ateşli bir gelişme dönemi yaşandı. Büyümeyi mümkün kılan faktörler daha sonra diyalektik zıddını yarattı ve sistem yine ciddi hastalıklarla sarsılmaya başladı. Büyüyen bütçe açıkları kapitalist devletlerin başına belâ olmaktaydı. Keza kredi mekanizması kamu ve özel kesim borç tutarlarında muazzam bir artışın kaynağıydı. Böylece hummalı bir büyüme dönemini takiben, kapitalist ekonomi kendi yarattığı aşırı-üretim canavarıyla büsbütün baş edemez duruma geldi. Dünya ticaret hacminde büzülme yaşandı, ortalama kâr oranında düşüşler kaydedildi, işsizlik oranları tırmanışa geçti.

İkinci Dünya Savaşını izleyen ekonomik yükseliş döneminde ABD'nin her açıdan güçlü hegemon konumunun, doların sağlam bir uluslararası para oluşunda yansımaları bulduğu unutulmamalı. Bu durum aynı zamanda kapitalist sistemin görece sorunsuz bir dönemine işaret eder.

¹³ Lenin, *age*, s.516

70'lerle birlikte içine girilen yeni ve sorunlu dönem ise ifadesini, ABD ekonomisinin eski canlılığını yitirmeye başlamasında ve doların istikrarsızlaşmasında bulur. Nitekim 1971 yılında doların altına çevrilebilirliğine, 1973 yılında ise sabit kur sistemine son verilmiştir. Fakat ABD hâlâ sistemin motor gücüdür. Hegemon konumunun siyasi ve askeri dayanakları bakımından pozisyonlarını korumaktadır. Ne var ki iktisadi cephede biriken sorunlar ABD'nin geleceği hakkında kuşklar yaratmaktadır. İşin genelinde dikkat çekici yönü, sistemin zayıf halkalarını sık sık sarsan yapısal problemlerin giderek gelişmiş kapitalist ülkeleri de pençesine almasıdır.

Sistemin hastalıkları aslında 70'li yıllarla birlikte sinyallerini vermeye başlamıştı. Ne var ki iktisadi canlılık ve büyüme, hasta bünyenin ateşini büsbütün yükseltme pahasına uzunca bir süre daha sürdürülmeye çalışıldı. Çırpındıkça hastalığı derinleşen kapitalist ekonominin gerçek durumu, önce Avrupa ve Japonya'da gizlenemez boyutlara ulaşan durgunluk eğilimiyle kendini dışa vurdu. Kriz 1982'de Meksika'da patlak verdiğinde, dış borçların ödenmesini tehlikeye sokarak dünya kapitalizmini tehdit altına almıştı. 90'lı yılların sonuna doğru ise Asya Kaplanları'nı peşpeşe yere serdi. Nihayet kapitalist kürenin hegemon ülkesi ABD'nin de açıkça tökezlemeye başlamasıyla, kapitalizm 21. yüzyıla hiç de parlak bir giriş yapamadığını gösterdi.

Yanlış anlaşılmasın, sermaye birikimi süreci yoğunlaşan tekelleri işleyiş altında da işlemeye devam eder; aksi halde kapitalizm yaşayamaz. Ne var ki sermaye birikimi artık, giderek daha şiddetli bir şekilde ve daha uzun süreler itibarıyla kendini hissettiren sistem krizleri pahasına yol almaktadır. Eğer işçi-emekçi kitlelerin büyük mücadelesiyle yerle edilmezse, 21. yüzyılda kapitalizmin tarihi, insan yaşamını tehdit eden fevkalâde yıkıcı ve uzatmalı sistem krizlerinin tarihi olacaktır.

Günümüzde kapitalist sistem durgunluk eğilimiyle bir türlü baş edemiyor. Çıkışsızlık sermaye dünyasında da yeni tartışmaları ve kampaşmaları gündeme getiriyor. Mevcut durum kaçınılmaz olarak emperyalist güçler arasındaki rekabeti kızıştırıp askeri harcamaları körüklemektedir. 2004 yıl sonu rakamlarına göre dünyanın silahlanmaya harcadığı para 900 milyar dolardır; bu rakam Türkiye (300 milyar dolar) ve Brezilya'nın (600 milyar dolar) GSYH'sinin toplamına eşittir.

Sosyal harcamalar sürekli kırılırken askeri harcamalardaki bu artışın dünya üzerinde yoksulluktan kaynaklı sorunları büsbütün tırmandıracağından duyulan şikayetler bizzat burjuva çevrelerde dillendirilmeye başlanmıştır. Bazı uzak görüşlü burjuva ideologlar, sosyal harcamaların arttırılmasının durgunluğa çare olabileceği hususunu yeniden öne sürü-

yorlar. Kapitalizmin bir daha geçmiş dönemlerdeki gibi büyük paylaşım savaşlarını göze alamayacağı veya bir daha asla Keynesçi uygulamalara başvurulmayacağı yolunda keskin görüşler ileri sürmenin ne denli yanlış olduğu açıktır. Burjuva devletin ekonomiye şu veya bu yöndeki müdahalesi her zaman büyük sermayenin ihtiyaçlarından kaynaklanır. Siyasal koşullar kendi lehine olduğu sürece sermaye iktisaden kendine bir çıkış kapısı yaratabilir. İşçi sınıfının devrimci mücadelesiyle yıkılmadığı takdirde kapitalizmin giderek derinleşen sorun ve çelişkilerine ve insanlığa çektiği nice acılara rağmen yoluna devam edebileceğini asla akıldan çıkarmayalım.

Eşitsiz ve bileşik gelişme yasası

Zıt yönlü eğilimlerin mücadelesi temelinde yol alan kapitalizm *eşitsiz ve bileşik* bir gelişme sergiler. Bu üretim tarzı, işletmeler, sektörler ve ülkeler bazında değişik gelişme hızlarıyla yol alır ve bu eşitsizlik kapitalist pazarların genişleyip yayılmasının da çekici gücüdür. Her “ulusal” kapitalizm er ya da geç dünya pazarına yönelmek zorunda kalır ve entegrasyon eğilimi çeşitli ülkeleri iktisaden karşılıklı bağımlılık ilişkileri içine sokar. Ortaya çıkardığı çarpık gelişme süreçlerine ve yarattığı çeşitli sorunlara rağmen, eşitsiz ve bileşik gelişme yasası üretici güçlerin kapitalizm altında ilerlemesini kısıktıcı bir faktör olarak işlev görmüştür.

Zaman içinde pek çok kapitalist ülkede iktisadi bir gelişme kaydedilmiş ve çeşitli ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi derinleşmiştir. Fakat çok açıktır ki, kapitalizmin küresel gelişimi çeşitli ülkeler veya bölgeler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmamıştır. Bu ve benzeri hususların günümüz dünyasında yeterince kanıtlanmış olmasına rağmen, kapitalizmin küresel gelişimine dair yanlış görüşler yine de az değildir. Küreselleşme konusunda sergilenen başlıca yanlış yaklaşımlardan biri, bileşik gelişme özelliğinin gözardı edilerek *eşitsizlik* ilişkilerine tek yönlü vurgu yapılmasıdır. Bir diğeri ise, ters uca savrulup *bileşik* gelişme olgusunun abartılmasıdır.

Eşitsiz gelişme yasası aslında tüm insanlık tarihine şu ya da bu ölçüde hükmetmiş olan bir yasadır. Bu nedenle kapitalizm, tarihsel gelişimin farklı halkalarını ve dolayısıyla farklı çelişkilerini yaşayan çeşitli insan topluluklarını, yani tam bir eşitsizlik durumunu kendi hareket noktası olarak bulmuştur. Yaşamın çeşitli alanlarında tarih boyunca eşitsizlik ilişkilerinin egemen olmasına karşın, kapitalizm öncesinde yer alan üretim tarzlarından hiçbirisi dünya ölçeğinde bileşik bir gelişme sürecini yaratma özelliğine sahip değildir. Kısacası, *eşitsiz ve bileşik gelişim yasası* ancak kapitalizme özgüdür. Bu bakımdan eşitsizlik ilişkisi de

kapitalizm altında büründüğü özgül yönleriyle ve bileşik gelişme özelliğiyle birlikte ele alınmalıdır.

Marx ve Engels kapitalist gelişmeyi eşitsiz olduğu kadar bileşik bir gelişme süreci olarak değerlendirdiler. Kapitalizmin yerelliği ve ulusal yalıtılmışlığı aşip geçecek ve dünya ekonomisini yaratacak bir üretim tarzı olduğu Marksizm tarafından en net biçimde açıklandı. Çeşitli ülkelerin değişik tarihsel geçmişlere sahip oluşundan hareketle, Marx, kapitalist dönüşümün farklı biçim ve tempolarına değindi. Bu süreçte asıl sorunun, modern burjuva toplumu içindeki eklemlenme şekilleri olduğunu belirtti.

Lenin de Rusya'da kapitalizmin gelişmesini incelerken aynı konuya eğilmiş, eski ve yeni formları bir araya getiren bileşik gelişme özelliğine ve buradan da pek çok çelişkinin türediğine dikkat çekmiştir. Eşitsiz gelişme yasasına dair açıklamalar Lenin'in incelemelerinde açıkça yer alır. Bu incelemelerde, kapitalist sistemde tek tek ülkelerin ve sanayi kollarının eşitsiz ve spazmlı gelişmesinin kaçınılmaz oluşu üzerinde durulur.

Kapitalizm sürekli olarak ekonomik yayılma, yeni topraklara sızma, ekonomik farklılıkların *bir ölçüde* üstesinden gelme doğrultusunda yol almaktadır. Böylece kendi yağında kavru lan yerel ve ulusal ekonomilerin yerini evrensel bir mali ilişkiler ağı almış, kapitalizm çeşitli ülkelerin birbirlerine *yaklaşmalarına* neden olmuştur. Emperyalizm, ulusal ve kıtasal düzeyde çeşitli ekonomik birimleri eski dönemlere oranla çok daha hızlı ve daha derin bir şekilde birbirine bağlamıştır.

Bir zamanlar Troçki'nin üzerinde durduğu gibi, kapitalizmin küresel gelişimi yani emperyalizm, farklı ulusların ekonomik yöntemlerini, toplumsal formlarını ve gelişme derecelerini geçmişe kıyasla daha benzer hale getirmektedir. "Aynı zamanda o, bu 'hedefe' öyle çelişkili yöntemler, öyle kaplanvari sıçramalar, ve geri ülkeler ve bölgeler üzerine öyle saldırılarla erişir ki, yol açtığı dünya ekonomisinin birleşmesi ve eşitlenmesi, yine onun tarafından, önceki çağlara göre daha şiddetli ve kıvrandırıcı şekilde bozulur."¹⁴

Kapitalizmin dünya ülkelerinin kaderlerini birbiriyle birleştirme işini tamamen kendine özgü, yani *anarşik* tarzda gördüğü bellidir. Bu nedenle emperyalist aşama sistemin içerdiği zıt eğilimleri büsbütün şiddetlen-dirmiştir. Emperyalizm, Lenin'in de vurguladığı gibi, kapitalizmin eşitsiz gelişme özelliğini çok daha belirgin hale getirmiştir.

¹⁴ Troçki, *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*, Tarih Bilinci Yay., Eylül 2000, s.23

Eşitsiz gelişim yasasının Marksist çözümlemesi, yalnızca kapitalizmin iktisadi gelişim özelliklerinin kavranabilmesi bakımından değil, bundan türeyen siyasal sonuçların doğru tarzda ele alınabilmesi için de büyük önem arz eder. Ne var ki, Stalinist anlayış pek çok konuda olduğu gibi eşitsiz gelişim yasası açısından da Marksist kavrayışta önemli çarpılmalara neden olmuştur. Eşitsiz gelişim özelliğinin kapitalizmin emperyalist aşamasıyla birlikte ortaya çıkmış olduğuna ilişkin saçma iddia, Stalinizmin bu noktada yarattığı tahrifatı somutlar. Stalin'e göre, Marx ve Engels'in eşitsiz gelişim yasasından haberleri yoktur; zira kapitalizmin tekelci gelişimi öncesinde yaşamışlardır; o dönemde eşitsiz gelişme yasası henüz keşfedilmemiştir; zaten keşfedilebilmesi de mümkün değildir! Böylece Stalin, ideolojik ve siyasal sahtecilik okulunun üstatlarına özgü bir el çabukluğuyla hem eşitsiz gelişme yasasının anlamını içdiş etmiş hem de bu yasanın kaşifinin Lenin olduğu yalanını uydurmuştur.

Stalin'in bu dalaveresi boşuna değildi. Amacı, Marx ve Engels'in eşitsiz gelişme yasasını bilmedikleri için tek ülkede sosyalizmin muzaffer olmayacağı sonucuna çıktıkları düşüncesine dünya komünist hareketini inandırmaktı. Eşitsiz gelişme yasasının emperyalizm çağında işlemeye başladığını ve böylece tek ülkede sosyalizmin artık pekâlâ imkân dahiline girdiğini teorize etti Stalin. Bu ve benzeri çarpıtmalarıyla, çeşitli siyasal ve iktisadi gerçeklerin kavranması konusunda tam bir bulanıklık yarattı.

Oysa işin aslı şudur: kapitalist işleyişin yarattığı siyasal çalkantı ve krizlerin çeşitli ülkelere dağılımındaki eşitsiz gelişme nedeniyle, proleter devrim pekâlâ gelişmiş kapitalist ülkelerden önce nispeten az gelişmiş ülkelerde patlak verebilir. 1917 Ekiminde Rusya'da gerçekleşen proleter devrim bu tahmini doğrular. Gecikmeli bir kapitalist gelişme yaşayan Çarlık Rusya'sında üstüste yığılan çelişkiler o dönemde bu ülkeyi sistemin son derece zayıf bir halkası konumuna sürüklemiş ve emperyalist zincir bu *zayıf halkadan* kopmuştur.

Günümüzde de özellikle çeşitli Latin Amerika ülkelerinin durumunda somutlandığı üzere, emperyalist sistemin zayıf halkaları iktisaden güçlü kapitalist ülkelere nazaran daha kırılğan bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle de buralarda tüm siyasal ve toplumsal yaşamı altüst eden buhranların, devrimci durumların patlak verme olasılığı yüksektir. Fakat hasıl olabilecek devrimci durumlar, ancak proletaryanın devrimci bir önderliğe sahip olması koşuluyla muzaffer bir işçi devrimi ve işçi iktidarıyla taçlanabilir. Bu şaşmaz kural bir yana, sosyalizmin inşası ise tamamen ayrı bir konudur. Siyasi alanda vuku bulabilecek eşitsiz sıçramalar, iktisadi gerçeklerin dikeceği engelleri asla kendiliğinden ortadan kaldıramaz.

İşçi sınıfını iktidara getirecek ve sosyalizmin inşasını bir ölçüde başlatacak proleter sosyalist devrimler çeşitli ülkelerde eşzamanlı olmayan biçimde patlak verebilirler. Fakat işçi iktidarının muhafazası ve sosyalist inşa yolunda yürünebilmesi kesinlikle devrimin sürekli kılınabilmesine bağlıdır. Bu bakımdan, işçi devrimi hangi ülkede gündeme gelirse gelsin aslında dünya devrimi zincirinin kopmaz bir halkasıdır. Böylece siyasal devrimin eşitsiz ve düzensiz niteliğiyle toplumsal devrimin bileşik karakteri, ileriye doğru hareketi belirleyen diyalektik bir bütün oluştururlar.

Troçki'nin ifadesiyle, "Sosyalist devrimin eşzamanlı olmayan, eşitsiz ve düzensiz niteliği, kapitalizmin eşitsiz düzensiz gelişmesinden kaynaklanır; tek ülkede sosyalizmin inşasının sadece politik olarak değil fakat aynı zamanda ekonomik olarak da imkânsızlığı, çeşitli ülkelerin birbirlerine bağımlılıklarının aşırı gerginliğinden kaynaklanır."¹⁵ Yine onun belirttiği gibi, "Çeşitli ülkelerin eşitsiz ya da düzensiz gelişmesi, bu ülkeler arasındaki giderek artan ekonomik bağları ve karşılıklı bağımlılığı sürekli olarak bozar, fakat hiçbir durumda *yok etmez*."¹⁶

Kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişme yasası bir yandan uluslararası planda etkisini gösterirken, diğer yandan ulusal planda da hükmünü icra eder. Kapitalizmin tarihi incelendiğinde bu özellikler belirgin biçimde müşahade edilebilir. Ülkeler arasındaki eşitsizlik ilişkilerinin yanı sıra, aynı ulus içinde farklı alanlar ve farklı sektörler bakımından da eşitsizlik mevcuttur. Kapitalizm bir yandan *küresel düzeyde* bileşik bir iktisadi sistem oluştururken, diğer yandan eşitsizlik ilişkileri çeşitli düzeylerde yeniden üretilirler. Geri ülkeler ileri ülkelere yetişebilmek için onlardan bilim, teknoloji ithal etmeye, bazı alanlarda hamleler yapmaya çalışırlar. Bu nedenle aynı ulus-devlet içinde geleneksel köylü ekonomisiyle, modern sanayi üretimi; dünya pazarına ihracat yapabilen atılımcı büyük ve ileri sanayi kuruluşlarıyla, geleneksel iç pazara yönelik üretim temelinde yapılanmış dağınık, görece geri ve tutucu imalat kesimleri bir arada var olurlar. Özetle, kapitalizm bir ülke sınırları içinde en geri biçimlerle en ileri tekniği bir araya getirerek son derece çelişkili yapılar üretebilir.

Kapitalist üretim tarzının küreselleşmesi, tekелci kapitalist ilişkilerin evrenselleşmesinde, büyük kapitalist tekellerin çeşitli ülkeleri karmaşık ve karşılıklı ilişkiler zinciri içine sokmasında somutlanır. Gelişmiş kapitalist ülkelere az gelişmişlere yönelik sermaye hareketi, tekелci gelişimi birincilerden ikincilere taşır ve böylece kapitalizm ulaşılan en son aşamaya has özellikleriyle birlikte çevreye yayılır. Kapitalist gelişimin gecikmeli örneklerinde sığra-

¹⁵ Troçki, *age*, s.49

¹⁶ Troçki, *age*, s.24

malı ilerleyişler kaydedilebilir, fakat bu durum çeşitli kapitalist ülkeler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmaz. Görüleceği üzere, kapitalizmin global hareketi tam anlamıyla eşitsiz ve bileşik gelişme özelliğine sahiptir. Bu diyalektik bütünlüğü keyfi biçimde parçalayarak, iktisadi hareketin basitçe ve tek yönlü bir eşitsiz gelişme özelliği taşıdığını iddia etmek gerçeklerle bağdaşmaz.

Ne var ki, Marksizmi bir tür küçük-burjuva sosyalizmine indirgeme eğiliminde olan yazarlar tarafından bu tür iddialar yıllardır ısıtılıp ısıtılıp gündeme getirilebiliyor. Reformist ve küçük-burjuva sosyalist yaklaşımlar, emperyalist ülkeler karşısında az gelişmiş ülke halklarını destekler gözükmelerine karşın oportünist bir niteliğe sahiptirler. Unutulmasın ki sağlam politikalar ancak sağlam değerlendirmeler üzerinde yükselir. Kapitalist hareketin bileşik yönünü ısrarla gözardı edip yalnızca eşitsiz gelişmeden söz edenlerin siyasal meşrebi bellidir. Böylelerinin, *üçüncü dünyacı* diye bilinen sınırlı bir muhalif tutumu aşabildikleri görülmemiştir. Örnekse, bu siyasal kulvarda ün yapmış Samir Amin ve benzerlerinin görüşleri hatırlanabilir.

Eşitsizlik içinde eşitsizlik

Kapitalizm eşitsiz ve bileşik gelişim yasası temelinde *hiyerarşik* bir yapılanma yaratmıştır. Başında hegemon güç ABD'nin yer aldığı üst katmanın önde gelen emperyalist ülkeleri, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada ve İtalya, oluşturdukları çeşitli organizasyonlar¹⁷ dolayısıyla dünya ekonomisinin gidişatı üzerinde söz sahibidirler. Bunlar kadar gelişmiş ve güçlü olmayan kapitalist ülkeler ise orta ve daha alt katmanlarda sırasıyla dizilirler. Bu yapılanma kimi ayrımlarda, "merkez" ve "çevre" ülkeler diye kabaca iki grupta da ifade edilmektedir. *Çevre* (periferi) olarak adlandırılan grubun içinde yer alan ülkelerin homojen durumda olmadıkları ve aralarında önemli gelişme farklılıkları bulunduğu unutulmamalıdır. Aslında siyasal ve iktisadi analizlerin esenliği için, *orta düzeyde gelişmiş* kapitalist ülkelerle *az gelişmişlerin* birbirinden ayırt edilmesi gereklidir.

Zaman içinde iktisadi yapılanmada yer değiştirmeler olabilir, fakat hiyerarşi devam eder. Hiyerarşik sistemin alt kademelerinden üste doğru tırmanmalar, göze batan sıçramalı bir kapitalist gelişimle kendilerini dışa vururlar. Örneğin bir zamanlar az gelişmiş ülkeler basamağında anılan Hindistan, Brezilya, Türkiye gibi ülkeler, kaydettikleri sıçramalı gelişim

¹⁷ Gelişmiş yedi büyük ülkenin oluşturduğu ve 1998'de Rusya'nın da katılımıyla artık G-8'ler diye anılan platform bunun somut örneğidir.

neticesinde orta gelişkinlik düzeyindeki kapitalist ülkeler arasına katılmışlardır. Değişim bu noktada da durmamış, bu ülkeler zamanla artık dünya ölçeğinde dikkate alınması gereken bölgesel güçler düzeyine yükselmişlerdir. Türkiye bugün gelişmiş ülkeler listesinde yirmi birinci sırada yer almakta ve bölgesinde bir alt-emperyalist güç olmak için çırpınmaktadır.

Troçki eşitsiz gelişme konusunda önemli bir hususa değinir ve farklı ülkelerin ve kıtaların tarihsel gelişimindeki eşitsizliğin *kendi içinde de eşitsiz* olduğunu açıklar. Örneğin Avrupa ülkelerinin birbirlerine göre eşitsiz geliştikleri bilinir. Ayrıca Avrupa ülkelerinden hiçbirisi, Amerika'nın Avrupa'nın önünde koştuğu gibi diğerlerinin önünde koşmaya muktedir olmamıştır. Kısacası, farklı bölgelerde etkili olan eşitsizlik ölçüsü de eşitsizdir. "Amerika için *bir* eşitsizlik ölçüsü vardır, Avrupa için *bir* başka."¹⁸ Coğrafi ve tarihsel koşulların farklılığına bağlı olarak, çeşitli ülke ve bölgelerin bileşik gelişimi de farklı düzeylerde dir.

Geri bir ülkenin gelişmesinin, tarihsel sürecin değişik evrelerinin özgün bir kombinasyonuna yol açacağı aşikârdır. İktisaden geriden gelen ülkeler, ileri ülkelerin maddi ve ideolojik kazanımlarından yararlanabilirler. Kapitalizm insanlığın gelişmesini, kendi anarşik yasaları temelinde bile olsa evrensel düzeye çıkarmıştır. Bu nedenle geri bir ülke ileri ülkelerin çekim gücüyle harekete geçebilir ve tarihsel sıçramalar esnasında daha önce yaşanmış olan bir sıraya aynen uymak mecburiyetinde de değildir.

Troçki, "tarihsel olarak geri bir durumun sunduğu imtiyaz –böyle bir imtiyaz varittir– bir halka, bir dizi ara aşamayı atlayarak, daha zamanı gelmeden önce, yaratılan her şeye ulaşma imkânı tanır ya da daha doğrusu onu buna zorlar" der.¹⁹ Ama ara aşamaların üzerinden atlama imkânı yalnızca bir olasılıktır, gerçekleşir ya da gerçekleşmez; ortaya çıkacak sonuç ilgili ülkenin iktisadi ve kültürel kapasitesine bağlıdır.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler diye ortak başlıklar altında toptasak bile, bu tür ülkelerin gelişme temposunda da büyük eşitsizlikler söz konusudur. İster "ulusal kalkınmacı" ister "emperyalizme bağımlı" bir çizgi izlenmiş olsun, aslında bir ülkede kapitalist gelişimin hızı o ülkenin sahip olduğu yapısal özellikleri ve tarihsel geçmişiyle yakından ilişkilidir. Örneğin sömürge statüsünden kurtulup ulus-devlet düzeyine yükselen bazı Afrika ülkelerinde kapitalizmin düşük gelişme hızı, yalnızca emperyalist ülkeler tarafından dayatılan *dışsal* bir özellik değildir. Bu ülkeler, kapitalist bir dünyada kabile düzeninden birdenbire ulus-

¹⁸ Troçki, *age*, s.19

¹⁹ Troçki, *Rus Devriminin Tarihi*, Yazın Yay., c.1, Ekim 1998, s.15

devlet statüsüne yükselmenin sancılarını uzun süre çekmek zorunda kalmışlardır. Ulusal pazarın ve sanayiın gelişimi bakımından elverişli bir alt yapının bulunmadığı koşullarda ulus-devlet statüsünün kazanılması, bu nitelikteki hiçbir ülkeye kendiliğinden bir iktisadi sıçrama fırsatı sunmamıştır.

Yakın zamanların tarihi, gelişmiş kapitalist ülkelerden az gelişmişlere doğru önemli bir sermaye hareketinin olabilmesi ve bu temelde iktisadi bir canlanma yaşanabilmesi için, kapitalist gelişmeye elverişli birtakım koşulların bulunmasının şart olduğunu gösteriyor. Örneğin Türkiye gibi, bazı Latin Amerika veya Güney Asya ülkeleri gibi önemli bir gelişme potansiyeli taşıyan kapitalist ülkelerde emperyalizm faktörüne rağmen iktisadi ilerleme sağlanmıştır. Ama Kıta Afrika'sında veya Hint alt-kıtasında olduğu üzere, kimi az gelişmiş bölge ve ülkelerde ise böyle bir gelişme kaydedilememiştir.

Uzun yıllar boyunca yalnızca birer ucuz hammadde deposu konumunda tutulan veya doğal zenginlikler bakımından pek de şanslı olmayan geri kalmış ülkeler, küresel kapitalist gelişmeden henüz nasiplerini alamamışlardır. Küresel kapitalizmin ülkeler arasında var olan ve bazı durumlarda uçurumlar anlamına gelen gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmadığı önemli bir hakikattir. Kapitalizmin yarattığı eşitsizlikler günümüzde de her düzeyde yine eşitsiz tempolarda üretilerek devam etmektedir.

Somut yaşamda cereyan eden tüm bu gelişmeler, kapitalist küreselleşmenin sanki dünyada eşitsizlikleri ortadan kaldıracak bir olguymuşçasına sunulmasının nasıl bir burjuva yalanı olduğunu gözler önüne seriyor. Küreselleşmenin nihayet her ülkeyi abad edeceği, hemen her yere tatmin edici bir iktisadi kalkınma fırsatı sunacağı ve hele sınıflar arasındaki eşitsizlik uçurumunu zamanla kapatacağı iddiası koskocaman bir palavradır. Günümüz dünyası tam tersi yöne işaret ediyor. Kaldı ki, gezegenimizdeki sosyal ve iktisadi uçurumların büyümesinden endişeye kapılan kimi burjuva ideologlar bile artık bazı yakıcı gerçeklere değinmeden yapamıyorlar.

Küreselleşmenin kendiliğinden gidişatı içinde pek çok Afrika ülkesi için bir umut ışığının görülemediği açıkça dile getiriliyor. Emperyalist sistemin üst düzey kuruluşlarından biri olan Dünya Bankasının bazı uzmanları, bu ülkelere yardım eli uzatılmadığı takdirde ortaya çıkacak devasa sorunlardan bahsediyorlar. Az gelişmiş ülkelerin borç yükünde hafifleme sağlamanın ve birikmiş borçların hiç değilse bir kısmının iptalinin, sistemi tehlikeli patlama olasılıklarından kurtarabileceğine dikkat çekiliyor. Kapitalist sistem bir yanda insanlığın geleceği açısından kıyamet alametleri sergilerken, diğer yanda ise sistemin uzak görüşlü temsilcileri kapitalist

işleyiş içinde çözümlenebileceğini umdukları bazı sorunlara çözüm arama telâşı içinde görünüyorlar.

Küresel yoksulluk nedeniyle uygarlığın tehdit altında olduğu ve yoksullukla mücadele edilmesi gerektiği yolundaki görüşler artık bizzat burjuva medya tarafından dile getirilmektedir. Kapitalist sistemin önde gelen temsilcileri, tam bir iki yüzlülükle, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasının, geri ülkelerde demokrasinin tesisinin veya çevreyi korumanın gezegenimizin en temel sorunları olduğunu belirtmektedirler. Bu sorunlarla mücadelede küresel işbirliğinin kaçınılmaz olduğu her fırsatta vurgulanmaktadır. Hatta Dünya Bankasının, Paul Wolfowitz'in başkanlığında (şu bildiğimiz ABD Savunma Bakan Yardımcısından bozma ve şahinler ekibinin önde gelenlerinden Wolfowitz!) küresel yoksulluk ile mücadeleye öncelik vereceği bile açıklanmıştır.

Bu durumun yansımalarına Türkiye'de de tanık oluyoruz. Başbakan Tayyip Erdoğan, dünyanın önde gelen ekonomi ve siyaset uzmanlarının katıldığı *Forum İstanbul 2005* toplantısında yaptığı konuşmada, küreselleşmenin insanı göz ardı ettiğini ve bu mantıkla, küreselleşen teröre karşı bir şey yapılamayacağını söylemiştir. Bu tür açıklamaların, Dünya Bankasının eski başkan yardımcılarında Kemal Derviş'in Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Başkanlığına getirilmesi ile bağlantılı oluşu da ayrıca dikkat çekicidir. Emperyalist üst kuruluşlar bir yandan yoksul kitlelerin sırtından sopayı eksik etmezlerken, diğer yandan da bazı elemanlarını havuç sallayan "hayırsever papazlar" rolünde görevlendiriyorlar.

Açlık ve susuzluk içinde kavrulup giden milyonlarca yoksul insanın yaşadığı Afrika ülkelerine daha fazla "yardım" talep edilmesinde veya yoksul ülkelerin (zaten ödeyemeyecekleri belli olan!) borçlarının iptali için "hayırsever" kampanyalar yürütülmesinde ilk bakışta kötü bir taraf yok gibi görünebilir. Fakat "yoksullara yardım" ya da "borçların ertelenmesi" gibi istemlerin bizzat burjuva zirve tarafından "sahiplenilmesi", aslında kapitalist düzene dokunmayan *yatıştırıcı* talep ve kampanyaların gerçek siyasal içeriğini teşhir etmesi bakımından yeterince anlamlı ve düşündürücü olmalı.

Burjuvazi devrimci yükselişleri engelleyebilmek için çeşitli siyasal taktiklere başvurmakta, sopayı da havucu da el altında tutmaktadır. Bir yandan faşizan uygulamalar yaygınlaştırılıyor. Diğer yandan, işçi sınıfının mücadele ve devrim perspektifini sulandırmak amacıyla burjuva düzeni sarsmayacak reformist yaklaşımlar empoze ediliyor.

Artı-değerin paylaşımında eşitsizlik

Azalan kâr oranlarına karşın büyük tekellerin daha büyük miktarlarda kâr elde etme hırslarının rekabeti kamçılayıcı bir faktör olduğu biliniyor. Ancak kârın oluşumu rekabetle açıklanamaz. Rekabet kendi başına kâr yaratmaz, yalnızca ortalama kâr oranının oluşumunu etkiler. Kârın kaynağı üretim sürecindeki artı-değer sömürsünde yatar. Kapitalistlerin bir bölümünün diğerlerinden daha fazla kâr elde edebiliyor oluşu ise, işçi sınıfından sağılan artı-değerin paylaşımına ilişkin bir sorundur. Marx'ın dediği gibi, bu tür *bölüşüm* sorunları ne artı-değerin doğasını, ne de onun kapitalist birikimin kaynağını oluşturduğu gerçeğini değiştirir.

Kapitalizmin emperyalist aşaması ve bu aşamada egemenlik kazanan tekeli gelişim, kapitalist işleyişin temel yasalarını değişikliğe uğratmamıştır. Yalnızca bunlara çok daha belirgin ve keskin nitelikler kazandırmıştır. *Tekel ve rekabet* birbirini dışlayan olgular değildir. Diyalektik hareketin niteliği gereğince birlikte hüküm icra ederler. Marx, “günümüzün ekonomik yaşamında yalnızca rekabeti, yalnızca tekeli bulmakla kalmıyoruz; bu ikisinin, bir *formül* değil ama bir *hareket* olan sentezini de buluyoruz” der ve devam eder: “Tekel rekabet üretiyor, rekabet tekeli üretiyor. Ne var ki, bu denklem, burjuva iktisatçılarının sandığının tersine bugünkü durumun güçlüklerini ortadan kaldırmak şöyle dursun, daha güç ve daha karışık bir duruma yol açar.”²⁰

Büyük tekellerin ortaya çıkmasının, kapitalizmin daha önceki dönemlerinde irili ufaklı kapitalist işletmeler arasında yürüyen rekabet koşullarını etkilediği açıktır. Bu durum gündeme yeni tartışma konularını da getirmiştir. Tekelci güç ilişkilerine bağlı olarak *ekstra bir tekeli kârının* ortaya çıkıp çıkmadığı tartışması buna örnektir. Tekelleşen kapitalizmde kârın kapitalistler arasında bölüşümünde kuşkusuz bir eşitlikten söz edilemez. Ayrıca tekeli koşullar işgücünün sermaye karşısındaki pazarlık gücünü zayıflatır ve bu dolayısıyla artı-değer oranında artışa da neden olabilir. Fakat son tahlilde tüm bu faktörler içinde olmak üzere belirli bir toplam artı-değer kitlesi elde edilir ve tekeller bunun dışında bir ekstra ya da süper kâr yaratmış olmazlar.

Toplam sermaye tarafından çalıştırılan toplumsal emeğin üretkenliği kapitalist sınıfın tamamı için artı-değer ya da kâr miktarını verili kılarken, diğer yandan şu ya da bu alana yatırılan sermayenin değeri ve yatırıldığı alandaki emeğin özel üretkenlik düzeyi bu sermayeye isabet edecek kâr oranını belirleyecektir. Marx'ın deyişiyle bu husus, “kapitalistlerin kendi

²⁰ Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c.1, Sol Yay., s.37

aralarındaki rekabet söz konusu olduğunda birbirlerinin gözünün yaşına bakmadıkları halde, bütünüyle işçi sınıfı karşısında birbirine tutkun bir mason derneği kurmalarının nedenini, matematik bir kesinlikle kanıtlamış olur".²¹

Tekelci kapitalizmin egemenliği döneminde de rekabet mekanizması ortalama kâr oranının oluşumunda bir etken olma vasfını sürdürür. Piyasadaki rekabet, eşitsizlikleri eşitleme doğrultusunda genel bir eğilim yaratır. Ancak buna rağmen toplam kâr, sermaye grupları arasındaki güç dengesine göre eşitsiz dağılır. Daha güçlü olanlar yatırdıkları sermayeye oranla daha yüksek bir kâr oranı elde etmiş olurlar. İşte bu anlamda, yani zayıftan güçlüye aktarılan ve böylece ortalamanın üstüne çıkan bir tekel kârından söz edilebilir.

Marx tekel kârı konusunda şunları söyler: "Ensonu, eğer artı-değerin ortalama kâr halinde eşitlenmesi, çeşitli üretim alanlarında, yapay ya da doğal tekeller şeklinde ve özellikle toprak mülkiyetinde tekel şeklinde engellerle karşılaşır ve bu tekel sonucu, üretim-fiyatı ve metaların değerinin üzerine yükselen bir tekel fiyatı oluşursa, metaların değeri tarafından konulan sınırlar böylece ortadan kalkmış olmaz. Belirli metaların tekel fiyatı, yalnızca, diğer meta üreticilerinin kârlarının bir kısmını, tekel fiyatına sahip metalara aktarmış olur. Artı-değerin çeşitli üretim alanları arasındaki dağılımında dolaylı bir yerel dengesizlik ortaya çıkar, ama bu durum, bu artı-değerin sınırını değiştirmez."²²

Emperyalist kapitalizm sermayenin dolaşımına global bir nitelik kazandırmıştır. Nitekim sermaye baronları da, daha Bretton Woods anlaşmasından başlayarak günümüzdeki IMF ana sözleşmesine dek, ulus-devletlerin sermayenin serbest dolaşımı önüne çıkartabileceği engelleri ortadan kaldıracak düzenlemeler peşinde koşmuşlardır. Gelişmiş ülkelerin sermaye sahipleri, ucuz emeğin olduğu ülkelere serbestçe nüfuz edip daha çok kâr elde edebilmenin yollarını yaratmışlardır. Fakat konu emeğin serbest dolaşımı olduğunda iş tamamen değişir. Bu kez ulus-devletlere bölünmüşlük olgusu da, göçmen işçilerin serbest geçişini yasaklayan veya frenleyen ulusal sınırlar da, yaşayan gerçekler olarak karşımıza çıkarlar. Hatta dünya genelindeki olumsuz durum bir yana, AB içinde bile emeğin serbest dolaşım hakkı, üye ülkelerin gelişmişlik düzeyine koşut biçimde tanınmakta ve sonuçta şu ya da bu şekilde sınırlandırılmaktadır.

²¹ Marx, *Kapital*, c.3, Sol Yay., s.177

²² Marx, *Kapital*, c.3, s.755

Kapitalizm sermayeye büyük bir hareket serbestisi kazandırırken, emeğin serbest dolaşımı önüne gerçekten de sayısız engeller diker. Kapitalizm altında ilerleyen küreselleşmenin sağladığı bazı yararlar, emek ve sermaye cephesine hiç de eşit biçimde dağılmamaktadır. Kapitalist gelişme sermaye dolaşımına ve üretim sürecine kaçınılmaz olarak uluslararası bir karakter kazandırır ve ülkeler arası çok yönlü ilişkileri geliştirirken, işçi sınıfı hareketine ve onun örgütlerine asla kendiliğinden bir ilerleme vaat etmez.

İşine gelmediği noktalarda göçmen işçi akınına insafsız yöntemlerle durduraktan çekinmeyen sermaye, ucuz emeğin kendisine sağlayacağı yararı da bizzat kendi akışkanlığı temelinde değerlendirmek istemektedir. Büyük tekeller tüm dünyayı kendi "çiftlikleri" haline getirerek, dilediklerinde üretimlerini ücretlerin alabildiğine düşük olduğu bölgelere kaydırıyorlar. Çeşitli ülkelerdeki kapitalist üretim süreci ulusal niteliğini yitirip evrenselin bir parçası haline gelmekte ve işgücü sömürüsü de böylece küreselleşmektedir. İşçi sınıfı açısından patronun uyruğu hiçbir önem taşımamaktadır. Kapitalist üretim süreci, dünya işçilerinin küresel ölçekte yarattığı toplam artı-değerden çeşitli ülkeler burjuvalarının güçleri oranında pay aldıkları bir süreç niteliği kazanmıştır.

Ne var ki kapitalizmin küreselleşmesi ulus-devletlerin varlığından türeyen bölünmüşlüğü, ulusal rekabet ve çelişkileri ortadan kaldırmamıştır. Büyük sermaye dolaşımının globalleşmesi farklı ulus-devletlerdeki üretim süreçlerini giderek birbiriyle daha ilişkili hale getirmiştir, fakat bu nedenle diyelim ABD ekonomisiyle Alman ekonomisi çatışmasız tek bir ekonomik formasyona dönüşmemiştir. Hatta daha çarpıcı bir örnek olması bakımından, AB'nin içine sürüklendiği son kriz ve bizzat AB ülkeleri arasında ortadan kalkmayan rekabet ve sürtüşmeler hatırlanabilir. Ayrıca küreselleşen kapitalizme rağmen, merkezde yer alan emperyalist ülkelerle periferideki daha az güçlü kapitalist ülkeler arasındaki değişim ilişkileri eşitsizlik temelinde yol almaya devam etmektedir.

Gelişme dereceleri farklı olan kapitalist ülkeler arasındaki değişime egemen olan yasa, *eşit olmayan değerlerin* değişimidir. Daha iyi durumdaki ülke bu değişimde daha az emeğe karşılık daha fazla emek elde etmiş olacaktır. Aradaki farkın, emek ile sermaye arasındaki her değişimde olduğu gibi, belli bir sınıf tarafından cebe indirileceğini belirtir Marx.²³ Yani burada söz konusu olan bir "ulusal sömür" değil, *sınıfsal* sömürdür. Eşitsiz değişim ilişkileri nedeniyle, gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfı, az gelişmiş ülkeler işçi sınıfını sömürmüş olmamak-

²³ Marx, *age*, s.212

tadır. Değer transferi, dünyanın neresinde olursa olsun esasen burjuvazinin hesabına geçmektedir.

Dünya pazarında büyük bir güce ve kontrol olanağına sahip olan tekelci büyük sermaye gruplarıyla daha az güçlüler arasındaki eşitsizlik ilişkileri yalnızca global ölçekte değil, ulusal ölçekte de üretilirler. Böylece gerek ülke içinde gerek evrensel düzeyde, nispeten küçük işletmelerden büyük tekellere doğru bir artı-değer transferi gerçekleşir. Artı-değerin paylaşımındaki eşitsizlik ilişkilerinden kaynaklanan ekstra tekel kârına el koymak yalnızca emperyalist ülkelerdeki büyük sermayenin değil, en ulusalcısından en kozmopolitine dek tüm büyük tekellerin başlıca marifetlerinden biridir.

Bu durumun bir sonucu olarak güçlü tekeller işçi sınıfı karşısında diğerlerine oranla çok daha yüksek bir pazarlık gücüne ulaşmakta ve *işlerine geldiği takdirde* görece iyi bir ücret politikası da izleyebilmektedirler. Çeşitli düzeyde tartışmalara konu olan ve bir zamanlar Lenin'in de açıkladığı üzere işçi aristokrasisinin kaynağı olarak gösterilen tekel kârları yalnızca emperyalist ülkelere has bir olgu değildir. Bu durum tüm kapitalist ülkelerde işçi sınıfı içinde gelir düzeyi farklılıklarına yol açmakta ve ayrıcalıklı kesimler yaratmaktadır. Fakat bu ve benzeri eşitsizlikler kapitalist üretim tarzının kaçınılmaz iktisadi sonuçlarıdır. Komünistler açısından hüner, işçiler arasında var olan nesnel farklılıklara rağmen sınıfı bölme-yip birleştirecek bir devrimci örgütlülüğü enternasyonal düzeyde inşa edebilmektir.

Artı-değerin paylaşımındaki eşitsizlik ilişkileri burjuvazinin iç sorunudur. Nasıl ki bir ülke sınırları içinde tekelci burjuva kesimlerle diğer burjuva kesimler arasındaki eşitsiz artı-değer paylaşımı, işçi sınıfının bunların ortak sömürüsü altında olduğu gerçeğini değiştirmiyorsa, küresel ölçekte de durum budur. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde işçi sınıfının yarattığı artı-değere yalnızca yabancı patronlar değil, öz be öz yerli patronlar hem de seve seve el koyuyorlar! Kapitalist sömürü sınıfsal bir sorundur, ulusal değil. Ülkeler değil, işçi sınıfı sömürülüyor.

Proletaryanın “ulusal çıkarları savunma” veya “yurtseverlik” adına kendi bağımsız mücadele çizgisini savunmaktan geri durmaması için, bu gerçeklerin sınıfa öncelikle kavratılması gerekiyor. Bu noktada yanı sıra ayak direyen ulusalcı küçük-burjuva siyasetler ise, “devrimciliği”, burjuvazinin iç çelişkileri üzerine inşa etmek gibi bilinç bulandırıcı ve uğursuz bir işlev görmeye devam ediyorlar. Oysa kapitalizm insanların vatan diye sahiplendiği toprağı, yerlerini, yurtlarını, onların elinden alıp çoktan burjuvazinin *çek defterlerine, kasalarına* tahvil etmiş bulunuyor. *Komünist Mani-*

festo'dan itibaren vurgulandığı gibi, olmayan bir şeyi işçilerin elinden alamazsınız, "işçilerin vatani yoktur"! Ancak işçi devrimi ve işçi demokrasisi sayesinde dünyanın her karış toprağı, emeğıyle yaşamını üreten tüm insanlığın barış ve mutluluk içinde paylaştığı bir yere dönüşecektir.

Geri mi bıraktırıyor?

Günümüzde dikkatle irdelenmesi gereken hususlardan biri de, emperyalizmin veya yeni adıyla küreselleşmenin az gelişmiş ülke ve bölgeleri *geri bıraktığı* yolundaki görüşlerdir. Ekonomik bakımdan çok daha gelişmiş ve güçlü durumdaki kapitalist ülkelerin egemen konumu, geri ülkelerin iktisadi gelişimi üzerinde gerçekten *frenleyici* ve *geciktirici* bir etki mi yaratmaktadır? Aslında bu ve benzeri soruları, ülkelerin tarihsel gelişme farklılıklarını ve buradan türeyen çeşitlilikleri göz ardı eden tek yönlü ve mekanik genellemelerle yanıtlamaya teşebbüs etmek tamamen yanlış olacaktır.

Kapitalizm tarihsel ilerleyişi içinde farklı kesitlerde ve farklı coğrafyalarda, kimi zaman birbirinden oldukça değişik görünebilen çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Bu üretim tarzı yalnızca az gelişmiş ülkeler bağlamında değil *genelde* dünya ekonomisinin bazı alanlarını geliştirirken, bazılarının gelişimini frenleyebilir. Fakat bu tür etkiler de son tahlilde mutlak değil görelidir. Zira kapitalizm yalnızca eşitsizlik üretmez; ayrıca bileşik bir gelişme özelliğine sahiptir.

Girdiği tüm alanlarda eski yapıları çözücü bir etken olan kapitalizm, eski ve yeni formların içiçe geçtiği karmaşık ve dengesiz kapitalist gelişme süreçlerini tetikler. Nitekim daha önce bu üretim tarzının egemen olmadığı çeşitli bölge ve ülkelerde, üretim ilişkileri zamanla kapitalizm doğrultusunda çözülmüştür. Eski yapıların kapitalist ilişkilerin etkisiyle altüst oluşu, insan topluluklarının geleneksel yaşam koşullarını şok dalgaları şeklinde değişikliğe uğratan bir süreçtir. Uzağa gitmeye gerek yok, Türkiye açısından böyle bir süreç Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüşünden TC'nin kuruluşuna ve hatta oradan da yakın tarihlere dek yaşanmıştır.

Eskinin Asyatik köy komün yaşantısının uzantısı olan *imece* geleneğiyle, köyden kente dalga dalga gerçekleşen göçler sonucunda değişmeye başlayan yaşam alışkanlıkları, Türkiye'de uzun bir süre boyunca adeta yanyana varlık buldu. Kapitalizm temelinde kaydedilecek olan anlamlı sıçramaların bu topraklarda son derece gecikmeli biçimde, ancak 60'lardan itibaren gerçekleşmeye başlaması, kapitalistleşme sürecini bir o kadar daha sorunlu ve sancılı bir karaktere büründürdü. Hatta o kadar

ki, bu ülkede alttan alta ilerleyen kapitalist gelişim sürecine rağmen, Türkiye'nin kapitalist mi yoksa yarı-kapitalist/yarı-feodal bir ülke mi olduğu tartışması 60'lı ve 70'li yıllar boyunca sol kesimlere egemen olabildi. Bu durum bugünden bakıldığında biraz gülünç gelse bile, Türkiye'de kapitalist gelişmenin çarpıcı görüntüleriyle ancak '80 sonrasında ete kemiğe büründüğü de bir gerçekliktir. Toplumun çivisini yerinden çıkartmakla ünlenen *devri Özal*, kapitalizmin bu topraklarda muazzam bir sıçrama kaydederek pek çok eski tartışmayı da tarih sayfalarına gömdüğü bir dönem olma özelliği taşır.

Eski iktisadi yapı ve alışkanlıkların tasfiyesi ve yeninin inşası, dünya genelinde de kapitalist ilerleyişin plansız ve anarşik doğası temelinde gerçekleşmiştir. Bu tür tarihsel süreçler, onu yaşayan kuşakların nice acılar çekmesi pahasına yol alabilir ancak. Dünyanın iktisaden geri coğrafyalarında yaşanan kapitalistleşme süreçleri ise, bu gelişimi kendi doğal evrimi içinde yaşayan Batılı ülkelere nazaran çok daha eşitsiz ve orantısız ilişkiler yaratmış ve çekilen acılar da bir o kadar fazla olmuştur. Oldukça durağan veya Asyatik bir tarihsel geçmişe sahip bölge ve ülkelerde, kapitalizmin, onu bizzat içinden çıkaran Batı toplumlarına oranla *çarpık* bir gelişme süreci olarak tezahür etmesinin nedeni budur.

Çeşitli ülkelerde olduğu üzere böyle bir süreç Çarlık Rusya'sında da yaşanmış ve devrimci harekette pek çok tartışmaya konu olmuştu. Örneğin Narodnikler, Avrupa ülkelerinden farklı bir tarihsel geçmişe ve farklı üretim ilişkilerine sahip olan Rusya'da kapitalist gelişmenin olanaksız olduğunu savunuyorlardı. Zira onlara göre Rusya'da *iç pazar* köylülüğün yıkımı nedeniyle daralmaktaydı. Öte yandan *dış pazar* olmaksızın artı-değerin gerçekleştirilemeyeceğini ve kapitalist gelişme yoluna geç giren Rusya gibi bir ülkenin ise dış pazar olanağından zaten yararlanamayacağını iddia ediyorlardı.

Bu yaklaşım kapitalist gelişimin Marksist kavranışına aykırıydı ve Lenin tarafından eleştirildi. Zira ciddi ilişkilerle yüklü bir süreç temelinde ve yabancı sermayenin itkisiyle bile olsa, Rusya'da kapitalist gelişim mümkündü. Kapitalist gelişimin Rusya benzeri ülkelerde sergilediği özelliklere Troçki de kapsamlı biçimde değindi. Çarlık Rusya'sının dış ülkelere geliştirdiği ilişkiler bu siyasal rejimin elini güçlendirir görünürken, beri yanda kaçınılmaz olarak kapitalist bir gelişmeyi teşvik etmekteydi.

Kapitalistleşme süreçlerinin sergilediği çelişik özelliklerin diyalektik tarzda kavranamaması, şu ya da bu eğilimin tek yönlü abartılması veya mutlaklaştırılması, sol harekette çeşitli savrulmalara ve Marksizmle bağdaşmayan teorilerin icadına neden olur. Muhtelif Troçkist çevrelerin,

Troçki'nin sağlam değerlendirmelerini zaman içinde deforme etmeleri de aynı kapsamda savrulmalardır. Örneğin, emperyalizmin az gelişmiş ülkeleri mutlak olarak *geri bıraktığı* yolundaki iddialar bazı Troçkist çevreler arasında da yaygın biçimde kabul görmüştür.

Oysa bizzat Troçki'nin açıklamaları bu tür iddialara verilmiş bir yanıt niteliği taşıyor. Kapitalist gelişmenin çeşitli ülkelerin ekonomik ve kültürel düzeylerini *görece* eşitleme doğrultusunda yol aldığına işaret eder Troçki. "Bu ana süreç olmaksızın, önce Avrupa'yla İngiltere'nin ve daha sonra Amerika'yla Avrupa'nın görece eşit düzeye gelmesini; sömürgelerin sanayileşmesini, Hindistan ve İngiltere arasında kapanan aralığı ... kavramak imkansız olurdu"²⁴ der. Bu ve benzeri satırlar, diyelim Hindistan gibi ülkelerde kapitalizm altında iktisadi ilerleme sağlanamayacağı, eski sömürgelerde sanayileşmenin gerçekleşemeyeceği şeklindeki görüşlerin Troçki'nin çözümlemeleriyle bağdaşmayacağının açık kanıtını oluşturuyor.

Kuşkusuz burada sözü edilen iktisadi gelişmeler asla düz bir çizgi üzerinde gerçekleşmez; çeşitli çelişkiler ve çarpıklıklar, yeniden üretilen eşitsizlik ilişkileri arasında kendilerine bir yol bulmaya çalışırlar. Fakat çelişki ve çarpıklık zaten kapitalizmin doğasında vardır. Nitekim Troçki de bu önemli hususa dikkat çeker. Kapitalizmin, ülkeleri birbirine ekonomik olarak yaklaştırıp bunların gelişme aşamalarını nispeten eşitleyen, bu işi tamamen *kendine özgü* yani anarşik yöntemlerle gerçekleştirdiğini belirtir. Öyle ki, sürekli olarak kendi eserini baltalamakta, bir ülkeyi veya sanayinin bir kolunu diğerinin karşısına çıkarmakta, dünya ekonomisinin bazı parçalarını geliştirirken diğerlerinin gelişmelerine engel olup geriye savurmaktadır.

Geçmişte sömürgeci ülkelerin, sömürge ve yarı-sömürge konumundaki ülkelere ucuz hammadde deposu olarak baktıkları sürece buralarda anlamlı bir sanayileşme atılımının kaydedilmediği doğrudur. Bu durumun bir sonucu olarak sömürge sahibi ülkeler, ucuz hammadde, ucuz enerji, ucuz işgücü temin edebilmişler ve eşitsiz gelişmenin nimetlerinden alabildiğine yararlanmışlardır. Fakat gerçeklik yalnızca bundan ibaret değildir. Sömürgeci işleyişten farklı olarak, emperyalist kapitalizm, vaktiyle kapitalist gelişmeye sahne olmayan ülke ve bölgeleri bile zamanla kapitalist işleyiş içine çekme eğilimindedir. Bu tarz bir kapitalistleşme, erken sanayileşen ülkelere nazaran iktisadi ve toplumsal sürece son derece *çelişkili ve sancılı* bir nitelik kazandırır; ama yine de üretici güçleri ilerletici bir işlev görür.

²⁴ Troçki, *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*, s.23

Sömürgecilikten emperyalizme evrilmiş bulunan kapitalist yayılmacılığın etkilerini dikkatle irdelemeyip, emperyalizmin eski sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde iktisadi durgunluğa ve gerilemeye yol açacağını iddia eden görüşler ihtiyatla karşılanmalıdır. Her şeyden önce, iktisadi ilerleme ya da gerileme şeklindeki tespitlerin neye kıyasla yapıldığı üzerinde düşünmek gerekiyor. Emperyalist kapitalizmin eski yapıları çözücü etkisi olmasaydı bu ülkelerde üretici güçlerde daha hızlı bir gelişme yaşanabileceği varsayımı, tarihsel gelişme yasalarıyla bağdaşmayan saçma ve asılsız bir yaklaşımdır.

Emperyalist ülkelerin kendi nüfuz alanlarına giren bölgeleri iktisaden sürekli geri konumda bırakmaları, uzun vadede dönüp kendilerini vuran ve tıkanıklığa sürükleyen bir etmen olurdu. Emperyalist güçler, dünyanın bütününde daha önce el değmemiş alanları kapitalizme açmak, sanayileşme sürecini buralarda da şu ya da bu tempoda ilerletmek ve zamanla tüm bölgeleri daha derinlemesine biçimde kapitalist işleyişe dahil etmek ihtiyacı içindedirler. Bu ihtiyacın hangi ölçüde ve tempoda giderilebileceği ya da yaşamın binbir çelişkisi nedeniyle iktisadi zorunlulukların kendilerine nasıl da eşitsizlikler içinde yol açabileceği gibi gerçekler, son tahlilde kuralı değiştirmez. Nitekim kapitalizmin çeşitli ulusları kendi ilişkiler ağına çekmesi neticesinde, bir zamanlar kapitalizm öncesi üretim tarzlarının egemen olduğu çok sayıda irili ufaklı ülke kapitalistleşmiştir. Böylece kapitalist üretim süreci giderek tam bir uluslararası veya son dönemlerin geçerli tabiriyle *küresel* karakter kazanarak ilerlemiştir.

Gelir dağılımında bozulma

Dikkatle yaklaşılması gereken bir başka iddia ise, emperyalist yayılma alanı içine giren ülkelerde gelir dağılımının bozulacağı yönündedir. İlk bakışta mantıklı gibi gelen bu tarz yaklaşımların ardında, kapitalist kötülüğün kaynağını yalnızca bir *dış tehdit* olarak göstermek isteyen çarpık anti-emperyalizm anlayışları yatıyor. Oysa hangi ülke söz konusu olursa olsun, kapitalist işleyişin bizzat kendisi zamanla gelir dağılımını işçi sınıfı ve emekçi kitleler aleyhine bozma eğilimi taşır. Kısacası bu melânet, yalnızca, emperyalizmin az gelişmiş ülkelere el atmasıyla sınırlı bir olgu değildir.

Kapitalizmin küresel düzeyde yol alması ve özellikle de '80 sonrasında izlenen neoliberal politikalarla birlikte zengin ve yoksul arasındaki uçurum dünya genelinde inanılmaz ölçülerde derinleşmiştir. Örneğin 1960 yılında dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sinin ortalama geliri, en yoksul yüzde 20'sinin gelirinin yaklaşık 30 kat fazlasıydı. Oysa 2000'lerde bu oran 80 katı aşmıştır. Ayrıca çok açıktır ki, kapitalist ülke-

ler arasındaki eşitsizliğin yanı sıra bizzat bu ülkelerin içindeki eşitsizlik de artan oranda yeniden üretilmektedir. Küreselleşen kapitalizmin dünya genelinde yarattığı sosyal uçurumlar inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Dünyadaki en zengin 225 kişinin toplam serveti 1 trilyon doları geçerken, bu rakamın dünyanın en yoksul 2,5 milyar insanının toplam yıllık gelirine eşit olduğu söyleniyor. Bir başka çarpıcı örnek, en yoksul 48 ülkenin toplam üretim değerinin dünyanın en zengin üç kişinin toplam varlığından daha az olduğudur.

Özcesi, başına küresel sıfatı getirilsin ya da getirilmesin kapitalizm işte budur. Bir yandan üretici kitlelerin gelir ve yaşam düzeyinde geçmişe oranla bir ilerleme sağlayabilir, diğer yandan tüm kapitalist ülkelerde farklı gelir grupları arasındaki eşitsizliği büyütür. En zengin kapitalist ülkeler de dahil, kitleler kapitalizmin getirdiği *nispi yoksullaşmadan* kaçıp kurtulamazlar. Gelirlerinde görünürde bir ilerleme kaydettiklerinde bile, işçilerin üretici güçlerdeki gelişmeye kıyasla artan ihtiyaçlarını karşılayabilme düzeyleri geriler. Küreselleşmeyi, yalnızca yoksul ülkelerde gelir dağılımını bozan bir olguymuşçasına ileri sürmek ne gerçeklerle, dolayısıyla ne de Marksizmle bağdaşmaktadır. Kapitalist gelişimin genelde zenginlik dünyasıyla yoksulluk dünyası arasındaki uçurumu derinleştirdiği Marksizmin en önemli tespitlerinden biridir.

Tartışılan sorunla ilgili bazı yanlış anlamaların önüne geçebilmek bakımından, önem taşıyan bir hususa da dikkat çekelim. Az gelişmiş ülkelerde kapitalist işleyişin gelir dağılımı üzerindeki etkisine dair karşılaştırmalar, eski toplumun çözülme dönemine kıyasla değil, bizzat kapitalizm altında biçimlenen toplumsal koşullar bağlamında yapılmalıdır. Çünkü geleneksel tarım ülkelerinde kapitalist işleyiş öncesine damgasını vuran önemli bir özellik, çok geniş kitlelerin yoksullukta görece eşitlik koşullarını paylaşmalarıdır. Kapitalist gelişmeyle birlikte bu durum yerini yeni bir sınıfsal yapılanmaya terk eder. Eski toplumda varlığını sürdüren köy toplulukları çözülür ve sınıflı toplumun üretim ilişkileri kapitalizm temelinde yeniden üretilir.

Kapitalist gelişmeye bağlı olarak toplumun eski yapısı darmadağın olurken, geçmişin küçük mülk sahiplerinin önemli bir bölümü proleterleşir. Sanayileşme sonucunda ulusun genel üretim düzeyi ve geliri artarken, bu gelirin bölüşümü kapitalizm altında elbette eşitsizlik temelinde gerçekleşir. Ancak bu durum yalnızca emperyalizmin hâkimiyeti altındaki az gelişmiş ülkelere has bir kapitalistleşme sürecinin değil, genel olarak kapitalist sürecin kaçınılmaz sonucudur. Kısacası, emperyalizmin müdahalesi olmasaydı ulusal düzeyde daha adaletli ve gelir dağılımındaki bozulmayı engelleyen bir sanayileşmenin ve kapitalistleşmenin yaşanabileceği anlamına gelecek tüm değerlendirmeler yanlıştır. Bu tür görüşler son tahlilde burjuva milliyetçiliğine hizmet ederler.

Küçük-burjuva eleştirilerin açmazı

Marksizmin çarpıtılmadan gelecek kuşaklara taşınabilmesinin başlıca kilometre taşlarından olan Lenin, kapitalizmin geçmişe kıyasla ilerletici tarihi misyonuna dikkat çekmiştir. Büyüyen bir ulusal ve uluslararası pazar için üretim, açıktır ki iktisaden geliştirici bir rol oynar. Gerek ülke içindeki gerek ülkeler arasındaki ticari ilişkiler zamanla yoğunlaşır. Kaydedilen teknik ilerleme ve büyük ölçekli üretimin yaygınlaşması neticesinde eski nüfus yapısı ve sınıfsal bileşim hızla değişir. Kapitalist gelişim, ataerkil yaşamın eskimiş geleneklerini yıkıp geçerken, aynı zamanda modern işçi sınıfını yaratır. İhtiyaçların çeşitlenmesi ve yaşam tarzının modernleşmesiyle birlikte üretim süreci ve üretime katılanlar toplumsallaşır. Kapitalizm altında gerçekleşen bu değişim, aslında insan yaşamını geçmişten geleceğin sınıfsız toplumuna doğru taşıyan bir tarihsel ilerlemedir. Lenin'in belirttiği gibi, kapitalizmin ilerici tarihsel rolü iki kısa önermede özetlenebilir: "toplumsal emeğin üretici güçlerindeki artış ve o emeğin toplumsallaşması".²⁵

Marksizm, aydınlatılmayı bekleyen pek çok sorunda olduğu gibi, kapitalizmin çelişkili doğası konusunda da gerçekliğe ışık tutmuştur. Kapitalist üretim tarzı, maddi üretim güçlerinin gelişmesi ve uygun bir dünya pazarının yaratılması bakımından tarihsel bir araçtır, ama o bu görevini ancak çeşitli çelişkiler arasında icra edebilir. Örneğin kapitalizmin geçmiş üretim tarzlarına oranla sağladığı iktisadi ilerleme ile, gelişen ve emperyalistleşen kapitalizmin siyasi yaşamda yarattığı gericileşme eğilimi pekâlâ bir arada yol alabilir. Bu iki tespitin birbiriyle çelişeceğini düşünmek kapitalizmi anlamamak demektir. Lenin bu konuya genelde açıklık getirmiştir. Kapitalizmin iktisaden oynadığı ilerici rolün önemini teslim etmek, kapitalizmin olumsuz ve karanlık yanlarının tamamen bilincinde olmakla gelişmeyecektir.

Kapitalizmin ilerletici tarihsel rolü, bu iktisadi rejimin yapısında bulunan ve onun *tarihi açıdan geçici niteliğini* ortaya koyan derin ve çok yönlü toplumsal çelişkileri asla ortadan kaldırmamıştır, kaldıramaz da. Sorunun önem taşıyan bir başka boyutu ise, kapitalizmin derin çelişkilerini kavrayamayan küçük-burjuva siyasetlerin bu gibi tartışmalar vesilesiyle yükselttikleri itirazlardır. Narodniklerin görüşleri ve Lenin'in onlara yönelttiği eleştiriler bu konuda verilebilecek çarpıcı tarihsel örneği oluşturur. Kapitalizmin ilerletici rolünü kabul etmenin kapitalizmi savunmak anlamına geleceğini iddia eden Narodnikler, bu yanlış görüşlerini yaymak için her türlü çabayı harcamışlardır.

²⁵ Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Sol Yay., Eylül 1975, s.516

Kapitalizmin tarihsel misyonuna ilişkin tartışmaların Marksistler açısından çoktan aşılmış olması gerekirdi. Ama ne yazık, Marksizm adına ahkâm kesip onu küçük-burjuva dar kafalılığı yönünde kısırlaştıran siyasal eğilimler hiç eksik olmamıştır ve olmayacaktır da. Siyasal tarz ve örgütsel taktikler bakımından arada nice farklılıklar olsa bile, Lenin'in eleştirdiği *Narodnik küçük-burjuva* bir bakıma günümüzde de işbaşındadır. Bu küçük-burjuva, kapitalist gelişmenin aslında onun yıkılmasını mümkün kılacak koşulları da geliştirdiğini kavramaya asla yanaşmamaktadır. Geçmiş dönemlerden günümüzdeki küreselleşme tartışmalarına dek, küçük-burjuva dar görüşlülükle malûl kapitalizm muhaliflerinin sıkı sıkıya sarıldığı düşünce eskinin muhafazasıdır. Modern zamanlarda en tipik örneğini *üçüncü dünyacı* eğilimlerin oluşturduğu küçük-burjuva sosyalizmi, tıpkı eski dönemlerin Narodnikleri gibi, kapitalizm tarafından “bozulmamış” ve “kurtarılmayı bekleyen” halk yığınları arayıp durmaktadır.

Açıkça ifade etmek gerekir ki, kapitalizme yönelik çapsız küçük-burjuva eleştirisi tarihin hiçbir döneminde işçi sınıfının devrimci mücadelesini güçlendirmeye hizmet etmedi. Yıllar ilerledikçe sorunlar çeşitlendi, değişti, ama küçük-burjuva anlayış hep yerinde saydı. Burjuva ve küçük-burjuva solun siyasal yaklaşımlarının etkisi nedeniyle de, dünya genelinde sosyalist çevrelere dünden bugüne pek çok konuda pek çok yanlış görüş egemen oldu. Önemli bazı gelişmelerin dünya kapitalist sistemi açısından yaratacağı total sonuçların, siyaseten hafif denilebilecek bir tarzda ve elbet gerçeklikle de bağdaşmaz yönde yorumlanması, sosyalist hareketin yalnızca şu veya bu örgüt bağlamında değil bütününde itibar kaybetmesine neden oldu. Örnekse, az gelişmiş ülke ve bölgelerin ya da çöken bürokratik rejimlerin kapitalist işleyişe artan bir hızla entegre olma olasılığını küçümseyen değerlendirmeler hatırlanabilir.

Bu tür değerlendirmeler, 60'lardan bu yana ilerleyen süreçte dünya işçi hareketinin yeni altüstlükler dönemine genelde hazırlıksız yakalanmasının da başlıca etkenlerinden biridir. Ve bu yanlış değerlendirmelerin çeşitli örneklerini gerek Stalinist gerek Troçkist çevrelerde fazlasıyla bulmak mümkündür. Örneğin dünyanın gidişatı açısından muazzam önem taşıyan gelişme olasılıkları, ya “reel sosyalizm”in kapitalizmi kolayca yenilgiye uğratacağı, ya da ulusal kurtuluş mücadelelerinin başarısının kapitalizmi gerileteceği safsatalarıyla geçiştirilmiştir. Öte yandan, Sovyetler Birliği ve benzerlerindeki bürokratik rejimlerin çöküşüyle birlikte yaşanan süreçteki gelişmelerin yorumu yine kapitalizmin çapsız bir eleştirisine dönüştürülmüştür. Bu ülkelerin kapitalist sisteme eklenme olasılığı fazlasıyla küçümsemiştir. Çöküş sürecinin yaratacağı siyasal krizlerin kapitalist gelişmeye asla izin vermeyeceği yolunda kestirmeci yaklaşımlar sergilenmiştir.

Sovyetler Birliği ve benzerlerindeki bürokratik rejimlerin çöküşü, aslında bu ülkelerin dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmesi önünde esaslı bir engel bulunmadığını açığa çıkardı. Bu husus bugünün kapitalist Rusya'sıyla kanıtlanmış bulunuyor. Veya Çin'de yaşandığı üzere, hızla burjuvallaşan egemen bürokrasinin tepeden kontrolü altında gerçekleşen hummalı kapitalistleşme süreci tarafından bir kez daha kanıtlanıyor. Unutulmasın ki, esas sorun bu tür kapitalist entegrasyon süreçlerinin iktisaden mümkün olup olmadığı değildi. Marksistler açısından tarihsel problem, bu tür süreçlerin yaratacağı siyasal fırtınalardan dünya işçi sınıfının nasıl yararlanacağı ve bunun nasıl mümkün kılınabileceğiydi.

Sömürgecilik mi hortluyor?

Vaktiyle dünya toprakları sömürgeci kapitalist güçler arasında paylaşılmışken, kapitalizm 20. yüzyıl dönemecinde kolonyalizmden emperyalizm evresine sıçramıştı. Birinci Dünya Savaşı döneminde büyük kapitalist güçler dünyayı *yeniden paylaşmak* amacıyla insanlığı büyük bir savaş cehennemine içine sürüklediler. Gelişmiş kapitalist ülkelerin ucuz hammadde deposu veya onların mamul mallarının basit bir pazarı olarak görülen sömürge topraklarının ve nüfuz alanlarının el değiştirmesi için, çeşitli ülkelerin işçi ve emekçi kitleleri birbirine kırdırıldı.

Kapitalizm ayrıca Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu örneklerinde görüldüğü üzere, eski dönemlerin imparatorluklarına son vererek ve bu coğrafyaları da kapitalist ilişkiler sistemine katarak yol aldı. Yeni bölgelerin kapitalist sistemin işleyişine dahil edilmesi için artık mutlaka sömürge veya yarı-sömürge statüsüne indirgenmeleri gerekmeyecekti. Emperyalizmin sömürgecilikten farklı bir aşama olduğu, zamanla eski sömürge ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte çok daha net biçimde kavranabilir hale gelecekti.

Kapitalist sistemin işleyişi içinde kaydedilen gelişmeler ve farklı gelişim düzeyindeki ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilerin niteliği yine de uzun yıllar boyunca zıt yönde yorumlara konu olmuştur. Çeşitli ulus-devletler arasındaki ilişkilere egemen olan eşitsizliğin yorumlanışındaki farklılıklar ve Marksizm adına ileri sürülen hatalı veya oportünist tezler bu durumun somut birer örneğidir. Diyelim siyasal bağımsızlığını kazanmış ve kendi ulus-devletini kurmuş ülkelerin iktisadi açıdan gelişmiş kapitalist ülkelere kaçınılmazlıkla bağımlı oluşlarından, tamamen yanlış siyasal görüş ve sonuçlar türetilmiştir. Kapitalizmin emperyalist yayılcılığını yıllar boyunca sömürgecilik ekseninde ele alan yanlış görüşler, şimdilerde de küreselleşme tartışmaları bahanesiyle yeniden üretilmektedir.

Nedense, küreselleşmeyi sömürgeciliğin yeniden hortlaması şeklinde açıklamaya çalışan yanlış fikirler oldukça rağbet görüyor. Küresel kapitalizmin en saldırgan ülkesi olarak sivrilen ABD, *sömürgeci imparator* olarak lanse ediliyor. Marksizmden nasibini almamış bu sözde globalizm karşıtlığı, kapitalist küreselleşmenin karşısına onu aşacak bir alternatif dikmekten acizdir. Küreselleşme karşısında ulusal ve yerel çıkarların savunulmasında ısrar, kapitalizme gerçek anlamda muhalefet etmemek ve onun bir biçimde muhafazasını istemek anlamına gelir. Bu anlama gelen siyasal tezler kendilerini keskin görünen “devrimci” lafazanlıkla ambalajlasalar bile işin özü değişmez, bu bir burjuva siyasetidir. Kapitalizme temel döşeyen *devletçi* veya yerli burjuvazinin çıkarlarını savunan *ulusalcı* ya da kapitalizmin orasını burasını çekiştirerek sözde düzeltmeye çalışan *reformcu* siyasetler, işçi ve emekçi kitleleri asla kurtuluşa götüremez. Bu tür siyasetlerin hiçbirisi, yoksul ve sömürülen kitleleri daha iyi bir toplumsal düzene kavuşturamaz. Kurtuluş isteyen, gözünü geleceğe, yani kapitalizmi yıkacak işçi devrimine ve sosyalizme geçişi mümkün kılacak işçi iktidarına dikmek zorundadır.

Emperyalist güçlerin dünyada yeni nüfuz alanları oluşturma ve var olanları yeniden paylaşma çabası, sömürgeciliğe geri dönüş veya sömürgeciliğin hortlaması anlamına gelmiyor. Büyük kapitalist güçlerin dünyaya egemen olma, çeşitli ülkeleri siyasi ve iktisadi açıdan kontrol edebilme arzusu yalnızca sömürge imparatorlukları dönemine özgü değildir. Kapitalizm doğası gereği her zaman daha geniş pazarlara ulaşmayı, dünyaya yayılmayı ister. Ve dünyaya derinlemesine yayılma potansiyelleri bakımından, emperyalizm dönemi sömürgecilik dönemine oranla kapitalizmin daha ileri bir aşamasıdır. Kapitalist üretim tarzı dünya ölçeğindeki gerçek yayılma olanağını, tekelleşerek, emperyalistleşerek elde etmiştir. Bu gelişim yasasının bilincinde olan ünlü İngiliz siyasetçileri, bir zamanlar “emperyalistleşin” öğüdünü verip duruyorlardı. Bugün Türkiye benzeri ülkelerde finans oligarşisi, dünya ekonomisi içinde daha güçlü bir pozisyon elde edebilme ihtirasını “küreselleşin” komutuyla dile getiriyor.

Emperyalizmin sömürgecilik aşamasından farkı 20. yüzyıldaki gelişmelerle iyice ortaya çıkmıştır. Günümüzde emperyalist güçler, en başta da ABD, 11 Eylül sonrası saldırganlık atağıyla birlikte emperyalist yayılcılıktan sömürgeciliğe geri dönmüş değildir. Yakın zamanlarda Balkanlar’dan başlayıp, daha sonra Asya, Afrika, Ortadoğu çeşitli bölge ve ülkeleri kapsayan yeniden paylaşım savaşlarının ve bu savaşlara eşlik eden işgallerin amacı, sömürgecilik döneminde görüldüğü gibi toprak *ilhak* etmek değildir. Emperyalist güçler yeniden paylaşım savaşlarını, bu

topraklardaki ulus-devletlere tamamen son vermek ve onları sömürge statüsüne indirgemek üzere yürütmüyorlar.

Çağımızda büyük kapitalist ülkelerin tutkusu sömürgecilik değil, emperyalist yayılmacılıktır. O nedenle bu ülkeler tam da emperyalist aşamanın özelliklerini sergiler biçimde, kendi nüfuz alanlarını genişletip pekiştirmek amacıyla buralarda yeni siyasal biçimler oluşturma derdindedirler. Rakip emperyalist güçler, etnik, dinsel, mezhepsel ve ulusal ayrımlar temelinde birden fazla parçaya bölünebilen coğrafyalarda yeni ulus-devletler yaratabilirler. Orta-doğu gibi istikrarsız bölgelerde, vaktiyle sınırları harita üzerinde cetvelle çizilmiş ulus-devletlerin sayısı değişikliğe uğrayabilir. Fakat bu tür gelişmelerle emperyalist yayılmacılığın doğası değişmiş olmaz. Emperyalist güçler açısından hedef, yeniden paylaşım konuları olan nüfuz alanlarında kendilerine bağlı hükümetler kurabilmek, siyaseten kontrol altına alınmış bölgelere kendi çıkarları doğrultusunda bir kapitalistleşme götürülmektir.

Diğer yandan genel eğilimi açıklayan gerçekliği vurgulamak gerekirse altını çizmeliyiz ki, dünya ölçeğinde yayılan kapitalizm aslında yerelliğin ve ulusallığın aşılması imkânını yaratmıştır. İrili ufaklı kapitalist ülkeleri eşitsiz ilişkiler temelinde birbirine bağlayan küreselleşme, az gelişmiş ülkeleri yalıtılmışlıktan kurtarıp dünya ekonomisine entegre ederek yapısal bir değişime de neden olmaktadır. Kapitalizmin egemenlik alanını genişletmesi, dünya pazarlarının coğrafi olarak genişlemesi ve varolanların yeni ihtiyaçlar yönünde dönüştürülmesi anlamına gelir. Kapitalizm durağan ve bulduğuyla yetinebilecek bir ekonomik sistem değildir. Ve asıl önemlisi, geri iktisadi yapıların küreselleşen kapitalizmin etkisiyle çözülmesi ve dünya sistemine eklemlenmesi, tarihsel açıdan hiç de işçi sınıfının yolunu tıkayan bir gelişme eğilimi değildir. Zira insanlığın kurtuluşu küresel gelişimin durdurulmasını değil, kapitalist küreselleşmenin sosyalist küreselleşmeyle aşılmasını zorunlu kılıyor.

Çarpıtmalara dikkat!

Kapitalizmin genişleme ihtiyacı içsel iktisadi yasalardan kaynaklanıyor, ama bu yasalar kendiliğinden hüküm icra etmiyorlar. İktisadi temelden yükselen dayatmaların fiiliyata dökülmesinde, ulus-devletlerin güttüğü siyaset ve çeşitli güçler arasındaki çatışmalar, savaşlar belirleyicidir. Bugün söz konusu iktisadi yasaların dipte yarattığı sarsıntı, öncelikle sistemin belirleyici güce sahip ülkelerinde hissedilmektedir. İktisadi temelden kaynaklanan zorunluluklar, bu ülkelerde hükümet değişikliklerine pek de bağlı olmaksızın genel ve uzun dönemli siyasi stratejilerin biçimlendirilmesini dayatmaktadır. En çarpıcı örneğine İngiltere’de Blair’in İşçi

Partisi iktidarında tanık olduğumuz üzere, burjuva partileri arasında geçmiş dönemlere özgü sağ/sol ayrımı önemini büyük ölçüde yitirmiştir.

Sosyal-demokrat, sosyalist ya da İngiliz İşçi Partisi gibi burjuva “işçi partileri” ile liberal veya muhafazakâr diye adlandırılan burjuva partilerin uyguladıkları siyasi çizgi, geçmişe oranla çok daha açık ve çarpıcı biçimde büyük sermayenin güncel ihtiyaçları dahilinde şekilleniyor. Günümüzde ABD’nin Avrasya ölçeğinde egemen kılmaya çalıştığı yeniden paylaşım planı, esasında yalnızca Bush’un “neo-con”lar yani yeni-muhafazakârlar diye tanımlanan takımının hesaplarıyla sınırlı değildir. Büyük Ortadoğu Projesi (ya da yenilenmiş ismiyle Genişletilmiş Ortadoğu Projesi) bazı nüanslar bir yana, genelde Amerikan finans kapitalinin arzularını yansıtmaktadır. Bu stratejilerin ne ölçüde hayata geçirilebileceği ya da geçirilemeyeceği, kuşkusuz çatışan tarafların dünya güç dengesi içinde iktisadi, siyasi ve askeri açıdan tutacağı yere göre belirlenecektir.

İktisaden az gelişmiş coğrafyalarda kendi pazar alanlarını genişletmek veya buraları kendi amaçlarına uygun şekilde dönüştürmek için harekete geçen emperyalist ülkeler karşısında bölgesel güçler eşitsiz bir konuma sahip bulunuyorlar. Buna rağmen, yeniden paylaşım konu olan bölgelerde yer alan çeşitli ulus-devletlerin veya Şii/Sünni, Türkmen/Kürt gibi farklı güç odaklarının kendi çıkarlarını korumak amacıyla şu ya da bu yönde harekete geçtikleri ve geçecekleri aşîkârdır. Dolayısıyla bu değişik etken ve güçlerin olayların gidişatı üzerindeki etkisi kuşkusuz hepten ihmal edilemez. Fakat yine de, kapitalist sistem içinde kalındığı sürece iktisadi ve askeri açıdan güçlü pozisyonların baskın çıkacak karakterini asla unutmamak gerekiyor.

İşin aslında, küreselleşen kapitalist dünyada çeşitli ulusal hareketlerin liderlikleri de dünya dengelerinin pekâlâ farkındadırlar. Hesaplarını buna göre yapmaktadırlar; rakip emperyalist güçler arasındaki çekişmelerden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Ne var ki, yıllardır Marksizm adına ulusal direnişlere öylesine boyundan büyük anlamlar yüklenmiştir ki, neticede *ulusal kurtuluş* ve *toplumsal kurtuluş* hedefleri arasındaki muazzam kapsam farkı silikleştirilmiştir. Bugün bu tür çarpıtmalarla döne döne hesaplaşmadan, işçi sınıfının devrimci mücadele yolunu layıkıyla aydınlatmak mümkün olmayacaktır.

Ulusal kurtuluş mücadelelerinin yaratabileceği sonuçlara ilişkin abartılı ve yanlış görüşler, esasen kapitalizmin emperyalist aşamasının sistemin işleyişinde yarattığı değişimin inkârına dayanıyor. Devrimci Marksizmin *emperyalizm* çözümlemesi lafzen kabul edilse bile, içerik olarak genelde aynen sömürgecilik gibi ele alınıyor. Sınıfsal sorun gölgelenerek

ulusal sorun ön plana çıkartılıyor. Buradan hareketle kapitalist sistemin az veya orta derecede gelişmiş bölge ve ülkeleri sanki sınıflarüstü bir “ezilenler diyarı” ilan ediliyor. Emperyalist güçlere iktisaden bağımlılık olgusu sömürge statüsü ile bir tutulup, siyasi bağımsızlığını kazanmış ülkelerde başta gelen sorunlar hâlâ ulusal kurtuluş mücadeleleri kapsamında değerlendiriliyor.

Böylece bu tür kapitalist ülkeler burjuvazisi de, emperyalist güçler karşısında korunup desteklenmesi gereken bir tür “ezilen” unsur düzeyine terfi ettirilmektedir. Proletaryanın bağımsız mücadelesini güçlendirmek için seferber olmak yerine, patlak veren her bir sorun vesilesiyle bu “ezilen” burjuva hükümetlere destek çıkmaktadır. Hafızaları tazeleyelim. Birinci Körfez Savaşı sırasında Amerikan emperyalizmine karşı ezilen ulusun desteklenmesi bahanesiyle, aslında Irak işçi sınıfını, Kürtleri ve diğer azınlıkları ezen burjuva Saddam hükümetine destek sunulmuştur. Ve ne yazık ki bu tür siyasal tutumlar yıllardır devrimcilik adına, Marksizm adına da sürdürülmüş bulunmaktadır.

Dikkatli olmak gerek! Zira bugün de emperyalist güçlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelere yönelik stratejilerinin karşısına devrimci bir alternatif dikmek yerine, işçi ve emekçi kitleler ulusal kurtuluşçuluk çerçevesini aşmayan kısır bir döngüye hapsedilmek isteniyor. Emperyalizmin ulusal kurtuluş mücadeleleriyle yenilgiye uğratılabileceği iddiası, yaşamın içinde asla doğrulanmayan, uğursuz ve gerçek dışı bir iddiadır. Toplumsal devrim mücadelesine dönüşmeyen bir ulusal kurtuluş mücadelesi, siyasal bağımsızlık hakkını elde ettiğinde dahi burjuva çözüm çerçevesini aşmış olmaz. Kendi ulus-devletini kurma hakkını elde eden ve de kurmaya girişen bir *ezilen ulus burjuvazisinin* gözünü nereye dikeceği çok açıktır. Hiç uzağa gitmeye gerek yok, Kuzey Irak’ta Kürt bağımsızlık hareketinin başını çeken Barzani ve Talabani liderliklerinin tutumu ortadadır.

Dolayısıyla, önemli bir konuda asla yanılmamak gerekiyor. Ulus-devlet örgütlenmesi üzerinde yükselen kapitalizmin, bir zamanlar sömürge statüsünde tutulan ülkelere ulus-devletlerin kurulmasıyla *esastan* bir problemi yoktur. Gerçi Türkiye’de örneklediği üzere ezen ulusun devlet kurucu bürokrat burjuvalarının, adeta yıllardır kendi varlık nedenlerinin simgesi haline gelen kırmızı çizgilerde ısrarı çeşitli çatışmalara neden olabilir, olmuştur da. Ama kapitalist ilişkilerin son tahlilde bu bürokratları da hizaya getirecek olan baskın karakteri asla küçümsenemez. Nitekim zaman içinde pek çok eski sömürge ülkede yeni ulus-devletler kurulmuştur. Ezilen ulusların bir bölümü yürüttükleri mücadeleler sonucunda siyasal bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir. Bu nedenle ulusal sorunun

kapitalizm altında çözümünün asla mümkün olmayacağını iddia etmek gerçeklerle bağdaşmaz. Ama kuşkusuz ki, çözümünden *çözüm*e fark vardır.

Günümüzde ABD'nin Irak'ı işgali temelinde gelişen olaylar sonucunda Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkını burjuva çerçevede kullanmaları, yeni Irak yapılanmasında kurucu bir unsur olmaları veya federalizm isteklerini kabul ettirmeleri de bir *çözümdür*. Ne var ki bu tür çözümler her zaman rakip kapitalist güçlerin pazarlık kozu olmaya mahkûm olacaktır. Öte yandan, bir ulusal sorunun çözümü burjuva kapsamda kaldığı sürece, onu temsil eden ulusal hareketin şu ya da bu emperyalist güçten destek alması kendince gayet mantıklıdır. Böylece bir ulusun kendi kaderini tayin hakkı, pekâlâ o ulusun burjuva kesimlerinin öncülüğünde yeni bir ulus-devletin kurulmasıyla sonuçlanabilir, nitekim sonuçlanmıştır da.

Ama unutmayalım ki, bu tür bir gelişme kapitalizmin yarattığı ve körüklediği ulusal bölünmüşlükten kaynaklı sorunları tamamen ortadan kaldırmaya asla muktedir olmayacaktır. Nereden bakarsak bakalım, ele alınan tüm sorunlarda olduğu gibi bu sorunda da bütünsel ve geri dönüşüz bir çözümün ancak kapitalizmin ortadan kaldırılmasıyla mümkün kılınacağı o kadar açık ki, belki de bu noktada fazlaca söze gerek yok.

Sermayenin çok yönlü hareketi

Kapitalizmin sömürgeci yayılmacılık dönemine, büyük güçlerin daha geniş sömürgeler elde etme ihtirasının körüklediği savaşlar ve toprak ilhakları eşlik ediyordu. Bu döneme damgasını basan iktisadi özellik, dış pazarlara artan meta ihracı, sömürgelerden ucuz hammadde ithali ve dünya ticaretinde üstün bir konum elde etme arzusu idi. Fakat kapitalizmin emperyalist aşamaya yükselmesiyle birlikte sermaye ihracı büyük bir önem kazandı. Bununla birlikte, meta ihracındaki ve dünya ticaretindeki gelişme de kuşkusuz son bulmadı. Zira bu gibi unsurların olmadığı bir kapitalizm mümkün değildir. Ne var ki gelişmiş kapitalist ülkelerde ortalama kâr oranı düştüğünden, sermaye daha kârlı olacağı yatırım alanları arayışı içinde az gelişmiş bölgelere akmaya, buralarda da kapitalist bir işleyişi kamçılamaya başladı.

Burada önemli bir hususun yanlış anlaşılması gerekiyor. Sermaye hareketinde ağır basan *yönün* her zaman gelişmişlerden az gelişmişlere doğru olacağı şeklinde bir kural yoktur. Gerçi geçmişte gelişmiş kapitalist ülkeler kendilerine ait sömürge veya nüfuz alanlarına çok önemli ölçeklerde sermaye yatırımı yaptılar. Ama zamanla büyük sermayenin

çeşitli ülkeler arasındaki çok yönlü ilişkileri öne çıkıttı. Yirminci yüzyıldaki sermaye hareketleri incelendiğinde, yüzyılın başlangıcında gelişmiş ülkelere az gelişmişlere doğru sermaye ihracının ağır bastığı görülür. Ayrıca, kapitalist gelişmede daha sonra müthiş sıçramalar kaydeden bazı ülkeler de önceleri büyük ölçeklerde sermaye ithal etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ABD'nin sermaye ithali dikkat çekici boyutlardaydı. Fakat Amerikan kapitalizmi daha sonra muazzam bir yükseliş kaydedecek ve İkinci Dünya Savaşını takiben de emperyalist sistemin tartışmasız hegemon gücü olacaktı. ABD artık Avrupa'ya ve çeşitli ülkelere devasa boyutlarda sermaye ihraç eden bir numaralı emperyalist ülke konumuna ulaşmıştı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dikkat çeken olgulardan biri de, ABD, Avrupa ve Japonya gibi gelişmiş kapitalist ülke veya bölgeler arasındaki ekonomik ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılığın artışı oldu. Dünya ticareti ve sermaye hareketi içinde gelişmiş kapitalist ülkelerin tuttuğu yer büyüdü. Bunun başlıca nedenlerinden biri, sermayenin aşırı riskli gördüğü yerlerden kaçıp kendini sağlama almayı yeğlemesiydi. Bir zamanların sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinde tutuşan ulusal kurtuluş mücadeleleri, genelde bu tür bölgelerde risk faktörünü değişikliğe uğratmıştı. Ayrıca, yeni kurulan ulus-devletlerin izlediği ulusal kalkınmacı politikalar ve zaman zaman başvurdukları millileştirmeler, emperyalist sermayeye ciddi bir istikrarsızlık kaynağı addedilmekteydi. Emperyalist metropoller açısından bu tür ülkeler, büyük sanayi yatırımları bakımından tekin olmayan, güvencesiz ortamlar olarak değerlendiriliyordu.

Zamanla, nispeten yerinde sayan az gelişmiş ülkelerle büyük bir gelişme potansiyeli taşıyan az gelişmiş ülkeler arasındaki ayrım netleşti. İktisadi gelişmede hızlı sıçramalar kaydetmeye başlayanlar kapitalizm temelinde yol aldıkça, bu ülkelerde burjuvazi dünya kapitalist sistemine iyice eklemlenmeyi şiddetle arzular hale geldi. Önde gelen emperyalist ülkelerin birbirleriyle geliştirdikleri bağların yanı sıra, bunların yeni yükselişler kaydeden orta gelişkinlik düzeyindeki ülkelerle iktisadi ilişkileri de yoğunlaştı. Örneğin Brezilya gibi gelişen Latin Amerika ülkelerine ABD'den çok önemli sermaye transferleri yapılırken, Asya Kaplanları olarak adlandırılan ülkelere de muazzam bir sanayileşme atağı yaşandı. Böylece sermaye hareketinin büyük bölümünü de bu Asya ülkeleri kendine çekti.

ABD'nin hegemon konumunun pekişmesiyle birlikte dünyanın pek çok bölgesinde Amerikan emperyalizminin borusu öter hale gelmişti. Ancak bu durum hiçbir zaman diğer emperyalist güçleri tamamen devreden çıkarmadı. Emperyalist ülkeler nüfuz alanlarını güçleri oranında arala-

rında paylaştılar. Zira emperyalist işleyiş kolonyalizmden farklıdır ve hiçbir emperyalist ülke hiçbir bölgede diğerlerini *mutlak* anlamda dışlayan bir egemenlik tesis edemez. Örneğin Amerikan sermayesinin bir Güney Asya ülkesine akışı, diyelim Fransa'nın ya da Japonya'nın o ülkeye sermaye ihracını katıyetle yasaklamış olmaz. Ayrıca kapitalizmin emperyalist aşaması, çeşitli kapitalist ülkelerin sermaye gruplarını kaçınılmaz olarak muazzam ölçüde girift ilişkiler içine sokar.

Emperyalizm çağıyla birlikte kapitalizmin uluslararası işleyiş ve ilişkilerinde de önemli bir değişim yaşandı. Çeşitli ülke sermaye grupları, aralarındaki rekabet asla ortadan kalkmaksızın, giderek küresel ölçekte birlikte iş görmeye koyuldular. Dünyadaki güçlü finans kapital grupları, büyük tekeller yerküremizin pek çok noktasını son derece karmaşık ilişkiler ağıyla sarmaladıkça, *rekabet içinde birliktelik* olgusu da çok daha derin ve çelişkili bir karakter kazandı. Birbirine binbir ilişki ile bağlı çeşitli kapitalist ülkelerin aynı zamanda kendi çıkarlarını maksimize etme hırsıyla davranışı, organik bir bütünü zıt yönlerle çeken eğilimlerin çatışmasını da beraberinde getirdi.

Kapitalizmin emperyalizm temelinde yol almasıyla, küreselleşme olgusu da sıçramalı tarzda olgunlaşmaya ve giderek daha net biçimde kavranabilir hale gelmeye başladı. Özellikle 60'lar sonrasında hız kazanan bu sürecin ilerleyişi içinde, dünya dengelerini kökünden sarsan bir başka tarihsel olay daha yaşandı. 80'lerin sonu ve 90'ların başında "sosyalist" blokun çöküşüyle birlikte, kapitalist sistemin yayılma iştahıyla göz dikeceği yeni ve büyük bir alan açılmış oluyordu.

Kapitalizmin bu gelişmeyi, adeta kendisine gençlik aşısı oluşturacak bir fırsat biçiminde sunup *globalizm* propagandasına ağırlık verdiğini biliyoruz. Fakat işin aslında, yoğunlaşan küresel gelişim sistem açısından bir yenilenme ve gençleşme eğilimi oluşturmuyor. Tam tersine bu durum, yaşlanan ve çürüyen kapitalizmin çelişkilerinin yoğunlaşması ve keskinleşmesi anlamına gelmektedir. Kendinden önce yer alan üretim biçimlerine oranla insan topluluklarının iktisadi yaşam koşullarını geliştirip iyileştiren bu sistem artık köhnemiştir. Ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel vb. boyutlar içeren çeşitli kıyaslamaları geçmişe oranla değil, geleceğe oranla yapmamız gerekiyor.

Günümüz koşullarında, kapitalizmin üretici güçleri ve yaşam koşullarını eski dönemlere kıyasla nasıl da ilerletmiş olduğu gerçeğinin tekrarıyla asla yetinilemez. Zira dünyamız uzun bir süredir bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaşmış bulunuyor. Dünyanın ve insanın esenliği bakımından sosyalizm çoktandır kendini dayatmış durumda. Üretici güçleri insan

soyunun çıkarlarıyla uyumlu nitelik ve nicelikte ilerletme ve böylece sosyalizme ulaşma şansı ancak kapitalizmin yıkılması ve dünya üzerinde gerçek işçi iktidarının, yani işçi demokrasisinin kurulması sayesinde yakalanabilir.

Emperyalizm ötesi yeni bir aşama mı?

Üretim sürecinin ve iktisadi ilişkilerin günümüzde 20. yüzyılın başına oranla daha da küresel bir karakter kazanması kapitalizmin yeni bir aşamaya girdiği anlamına gelmiyor. Marksist çözümleme, kapitalizmin emperyalist aşamasının bu sistemin son evresi olduğunu göstermiştir. Bu değerlendirmenin derininde, emperyalizm aşamasına ulaşmış kapitalizmin artık tüm küreyi kucaklayıp en son sınırına gideceği bütünsel bir iktisadi sistem yarattığı hakikati yatıyor. Bu bakımdan emperyalizm gerçekten de kapitalizmin son aşamasıdır. Ama bu nitelikleme, emperyalizm aşamasının zamanın akışı içinde bizzat kendi temelleri üzerinde geliştiği ve günümüzde çok daha net kavranabilir bir olgunluk düzeyine ulaştığı saptamasıyla çelişmez. Küreselleşme sorunu buradan hareketle ele alındığında, küresel kapitalizmin emperyalizmden farklı ve onu aşan yeni bir evre olmadığı kolayca anlaşılacaktır.

Dünyaya yayılarak küresel bir pazar ve küresel bir sistem yaratmış olan kapitalizm altında, çeşitli uluslar bağlamında bileşik fakat eşitsiz bir gelişim devam eder. Kapitalizmin globalleşme düzeyi, sermaye hareketinin dünyanın uç noktalarına yayılmasından da izlenebilir. Sermaye kârını maksimize edebilme dürtüsü içinde maliyetlerin düşük olabileceği alanlara kayarken, bir yandan da büyük tekeller arasındaki çeşitli evliliklerle çokuluslu tekeller gelişir. Sermaye belirli ellerde toplaşarak yoğunlaşır ve merkezileşir. Böylece küreselleşen kapitalizm ücretli emeğin sömürüsünü de giderek küreselleştirir. Farklı gelişme düzeyindeki kapitalist ülkeler arasındaki eşitsizlik uçurumu kapanmaz, ama geriden gelen ülkelerin de iktisadi gelişme düzeyi yükselebilir. Bunların da diğer kapitalist ülkelerle çok yönlü ilişkileri yoğunlaşır ve derinleşir. Çeşitli ülkeler burjuvaları, dünyada yaratılan toplam artı-değerin paylaşımında rekabet içinde birlikte hak sahibi olurlar. Toplam artı-değer, neticede tıpkı bir ulus-devlet içinde olduğu gibi global düzeyde de sermayelerin büyüklük ve güçlerine göre bölüşülür.

Küreselleşmeyi, kapitalizmin geçmiş dönemlerinin bunalımlı işleyişine son verecek yepyeni bir aşama olarak sunup savunan düzen yandaşları vardır. Globalizm hayranlarının iddialarına gerekçe yaptıkları hususlardan biri de, kapitalist iktisadi ilişkilerin eskiye oranla daha da evrenselleşen karakteridir. Bunların elini ideolojik bakımdan güçlü kılan diğer bir husu-

su ise, emperyalizm konusundaki bazı önemli Marksist açılımların zaman içinde deforme edilmesi oluşturmaktadır. Lenin'in emperyalizm dönemini tanımlamak üzere sıkça tekrarladığı "can çekişen kapitalizm", "çürüyen kapitalizm" veya "çöküşe yüz tutmuş kapitalizm" benzeri nitelermeler de deformasyondan nasiplerini almışlardır. Düzen savunucuları, çeşitli Marksist açılımların çarpıtılmış yorumlarına dayanarak, aslında kapitalizmin hiç de Marksistlerin dediği gibi çökmediğini, tersine daha da coştuğunu, coşacağını ve neredeyse ebedi bir düzen olduğunu iddia etmektedirler.

Bu gibi iddiaların dayanaksızlığı bir yana, kapitalizmin kendiliğinden çökeceği yolundaki görüşlerin aslında Marksizmle bir ilgisi yoktur. "Can çekişen kapitalizm" ve benzeri nitelermeler, kimilerince çarpıtıldığı üzere bugünden yarına kesinleşecek mutlak sonuçlara değil, yalnızca tarihsel gidişata işaret etmektedirler. Lenin veya diğer devrimci Marksistler, emperyalizmle son aşamasına yükselen kapitalizmin, gelişimin diyalektik yasası gereği bir iniş eğilimi sergileyeceğine dikkat çekmişlerdir. Bu Marksist değerlendirme, dünya kapitalizminin şu ya da bu sistem kriziyle birlikte ansızın çökeceği veya artık hiçbir yeni genişleme ya da gelişme kaydetmeyeceği anlamında bir "çöküş" teorisi değildir. Lenin dönemi Komintern tartışmalarında bu konu üzerinde durulmuştur. Troçki 1921'de Üçüncü Kongreye sunduğu raporunda, koşulların kapitalizm lehine değişmesi durumunda *çöküş* eğilimine rağmen üretici güçlerde yeni bir yükselişin yaşanabileceğini belirtir.

Yakın tarihte ve günümüzde yaşanan gelişmeler, bürokratik rejimlerin çöküşüyle kapitalizme açılan yeni alanlarda veya Ortadoğu, Afrika gibi kapitalist gelişme açısından geriden gelen bölgelerde emperyalist güçlerin атаğa geçmek istediklerini kanıtlıyor. Yeni yatırım alanları olarak göz dikilen bölgelerde kapitalizmin iktisaden önemli bir atılımı gerçekleştirebilmesi teoride pekâlâ mümkündür. Kaldı ki son Rus ve Çin örnekleri, bunun teorik bir olasılık olmaktan öte pratikte de bal gibi gerçekleştiğini gösteriyor. Fakat bu durumun verili dengeleri değişikliğe uğrattığı, emperyalist güçler arasındaki gerilimi alabildiğine arttırdığı, yeni çatışmaları kışkırttığı ve sınıf savaşını da ergeç kızıştıracak çok açıktır. Bir de unutulmamalı ki, yeni bir atılım için iştahı kabaran kapitalist organizma artık gençlik döneminde değildir.

Kapitalist sistemin yaşlılık dönemine denk gelen çalımlarına, burjuvazi yoğun bir ideolojik propagandayla bir "ikinci bahar" havası vermeye çalışıyor. Kapitalizmin yeni alanlara daha girift ve yoğun ilişkiler temelinde el atma çabası, emperyalizm ötesi yeni bir aşama olarak empoze edilmek isteniyor. Oysa kapitalist yaşam, bu üretim tarzının son aşaması olan

emperyalizmin işaret ettiği çürüme eğilimini hafifletmek, durdurmak ya da tersine çevirmek ne kelime, tüm alanlarda büsbütün şiddetlendirecek gelişmelerle ilerliyor.

Doğrudan düzen yandaşı yazarlar dışında, solda da küreselleşmeyi kapitalizmin yeni bir aşaması bağlamında ele alan muhtelif görüşler ileri sürülmektedir. Örneğin küreselleşmenin, kapitalizmin *uluslararası* sistem aşamasından *uluslararasılaşma* aşamasına geçtiği bir süreç olduğu yolunda değerlendirmeler vardır. Şayet uluslar ötesileşme kavramı, ulus-devlet olgusunun aşıldığı bir kapitalist aşama anlamında kullanılıyorsa bu yaklaşım yanlıştır. Yok eğer maksat bu değilse, sözcüklerle oynayarak ve düşünsel düzeyde eklektik yapılar inşa ederek gerçekliği kavramak mümkün değildir. Küreselleşmenin emperyalist aşamadan farklı olarak, kapitalist sistemin alt sistemlere bölünmesi anlamına geldiğini iddia eden tezler de aynı şekilde sağlıksızdır.

Bu minvaldeki tezlere göre, kapitalist sistem Almanya'nın başını çektiği *Avrupa alt sistemi* (AB), ABD öncülüğünde biçimlenen *Amerika alt sistemi* (NAFTA) ve Japonya'nın önderliği altında oluşan *Doğu-Pasifik alt sistemi* (ASEAN) olarak üç alt sisteme bölünmüştür. Yine bu tezlere bakılırsa, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra artık üç kutuplu bir dünyada yaşanmaktadır. Burada sorun, aslında tüm dünya dengelerinin altüst olduğu, böylece sistemin derin bir istikrarsızlığa sürüklendiği ve çeşitli emperyalist birliklerin geleceğinin belirsizleştiği bir konjonktürden, kalıcı bir *yeni dünya düzenini* tanımlamaya yönelik sonuçların çıkartılmaya çalışılmasıdır.

Kapitalizmin zıt yönlü eğilimler temelinde yol aldığı gerçeğini unutmaya gelmez. Bu hususu unutarak uçlara savrulmak, şu ya da bu eğilimi mutlaklaştırmak veya tamamen spekülâtif tarzda teori inşa etmek anlamına gelir. Diyelim kapitalizmin tek bir dünya tröstü şeklinde bütünleşeceğini iddia etmek nasıl mantıksızlık sınırlarına varıyorsa, kapitalist sistemin birbirinden yalıtık alt sistemlere parçalanacağı düşüncesi de öyledir. Büyük emperyalist güçler yalnızca şu ya da bu alana değil, çeşitli alanlara *muhtelif derecelerde* nüfuz eder ve planlarını da buna göre yürütürler. ABD, yarın öbür gün ASEAN'ın Japonya öncülüğünde kendisine karşı tamamen ayrı bir baş çekmemesi amacıyla, Güneydoğu Asya ve Uzakdoğu bölgesinin dinamik ülkelerini kendi hegemonya alanında tutacak APEC'i inşa etmiştir.²⁶

²⁶ Burada adı geçen bölgesel bloklardan NAFTA; ABD, Kanada ve Meksika'yı içermektedir. APEC ise, ASEAN'ı da kapsayacak şekilde Japonya ve ABD ile Asya ve Pasifik kıyısının on yedi ülkesinin oluşturduğu bir birliktir.

Son dönemlerde yıpranmış görünen konumuna rağmen ABD önde gelen emperyalist güç odakları arasında hâlâ birinci konumdadır. Bu gerçeklik AB'nin önde gelen bazı yetkilileri tarafından da itiraf edilmektedir. ABD ekonomisinin son derece güçlü olduğu, dünyanın bir numaralı ekonomisi olmaya yakın dönemde de devam edeceği ve ABD'nin her alanda dünya liderliğini elinde tuttuğu söylenmektedir. Sovyetler Birliği'nin olduğu bir dünyada kapitalist bloku NATO vb. dolayısıyla hegemonyası altında tutan ABD, daha sonra değişen dünya koşullarına rağmen hegemonyasını yitirmiş değildir. Hâlâ gerek AB gerek Latin Amerika'dan Kanada'ya, Japonya'dan çeşitli Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya ülkelerine uzanan diğer bölgesel bloklar üzerinde kontrol olanağına sahiptir. Son yıllarda yoğunlaşan sorunlarına rağmen ABD iktisadi büyüme bakımından rakibi AB'den ilerdedir.

Üretici güçlerdeki gelişimin ulus-devletlere parçalanmış bir dünya realitesiyle bağdaşmadığı ve sermayenin çeşitli üst birlikler oluşturma yoluyla önündeki engelleri aşmaya çabaladığı biliniyor. Kapitalist ulus-devletlerin çeşitli alanlarda izleyeceği politikaların, büyük sermayenin gereksinimleri ile ilânhaye zıt yönde biçimlenemeyeceği de açıktır. ABD gibi büyük ve birleşik bir ulus-devletin rekabet baskısına karşı duramayan ülkelerin, kendilerini ulus-devleti aşan üst birlikler içinde ifade etmeye çalıştıkları bir dünyada yaşıyoruz. Hatırlarsak çeşitli Avrupa ülkelerinin AB'ye giden yolu da bu temelde döşenmişti. Bugün emperyalist güçler yalnızca aşına rakip güçlere karşı değil, olası rakiplere karşı da önlem almak istiyorlar. Fransa Devlet Başkanı Chirac, *ABD ve Hindistan'a karşı durabilmek için AB'nin ilerletilmesine ihtiyaç olduğunu* dile getiriyor. Keza ABD, henüz açıktan çatışmasa da yükselen güçler konumundaki Rusya ve Çin'e karşı köprü başlarını tutma ve AB ülkelerinin kendinden bağımsız angajmanlara girmesini engelleme telâşı içindedir.

Bazı yazarlarca olduğundan fazla önem atfedilen alt sistemler, olup olacağı, rakiplere karşı biraraya gelme ihtiyacı duyan şu ya da bu kapitalist ülkeleri kapsayan ekonomik birliklerdir. Bu alt sistemlerin mevcut ulus-devlet yapılanmalarına son verecek *kalıcı üst-yapılar* yaratabileceği düşüncesi teoride mümkün gibi görünse de, pratik değerinin zayıflığı kanıtlanmıştır. Diğerleri arasında güya en inandırıcı görünen kapitalist *Avrupa Birleşik Devletleri* fikrinin bir ütopyadan ibaret olduğu daha Lenin döneminde ortaya konmuş bulunuyor. Kaldı ki, bugün bu fikir bizzat Avrupa burjuvazisine bile inandırıcı gelmemektedir. Hatta bir ekonomik birlik olarak AB'nin geleceği belirsizdir.

Kapitalizmin tarihinin kanıtladığı üzere, sarsıntılı dönemler eski ekonomik paktları çözer veya bileşenlerini değişikliğe uğrattırken yeni birlikler ve

yapılanmalar yaratabilir. Dün önde görülen bazı ülkeler gerilerken, kimileri öne fırlayabilir. Nitekim bundan on yıl önce kapitalist sistemin büyük hegemonya oyununda adı geçmeyen Rusya ve Çin'in günümüzde kaydettiği yükseliş aşîkârdır. 2004 yılı GSYH'si 1,7 trilyon dolar olan Çin'in dünyanın en büyük 21 ekonomisi listesinde yedinci sırada yer aldığı, satın alma gücü paritesine göre ise dördüncü sıraya tırmandığı belirtilmektedir. Egemen devlet bürokrasisinin tepeden kontrolünün sağladığı baskıcı bir siyasal istikrar altında *Çin kapitalizmi* gerçekten de pek çok alanda dev adımlarla ileriye koşmaktadır. Bu yükselen konumuyla dünya dengelerini derinden etkileyecek olan Çin, bugün önde görünen ABD-AB rekabetini ikinci plana itip ABD karşısına dikilecek başlıca emperyalist güç olmaya adaydır. Güçlenen Çin, yanına Japonya ve Rusya'yı da alarak ABD'ye kafa tutan rakip bir blok oluşturabilir.

Bu ve benzeri gelişmelerin yaşanması pekâlâ olasıdır. Ama bu gibi noktalardan hareketle, tek bir hegemon güç altında biçimlenen kapitalist sistemin yapılanmasının *kesinlikle* değişeceğini ve her birinin başında ayrı bir hegemon gücün yer alacağı alt sistemlere bölünerek yoluna devam edeceğini iddia etmek isabetli bir yaklaşım olamaz. Zira şu ya da bu doğrultuda yorumlanmaya çalışılan olasılıklar, aslında oluşacak *yeni bir dünya dengesine* değil, olsa olsa *büyük bir dengesizliğe* işaret etmektedirler.

Kapitalist sistemin belirli bir tarih kesiti boyunca varlığını sürdürebilmesi, neticede öyle ya da böyle, görece bir dengeye ve istikrara kavuşmasına bağlıdır. Belirli koşullar altında sağlanan denge durumu, şartlar değiştiğinde kuşkusuz bozulabilir. Fakat kapitalist sistem yıkılmadığı sürece, büyük çatışmalar pahasına da olsa, yeni bir denge ve istikrar arayışı kendini kuvvetle dayatır ve bu ihtiyaç süreci belirler. Emperyalizm çağı, kapitalist dünyada görece istikrarın, nihayetinde sistemin tek bir hegemon güç altında biçimlenmesi sayesinde gerçekleşebildiğini göstermektedir.

Bu gerçeklik, sistemin bütününde yalnızca hegemon ülkenin mutlak iradesinin geçerli olacağı anlamına gelmiyor elbet. ABD emperyalizminin uzun yıllardır devam eden tartışılmaz üstünlüğüne rağmen, diğer emperyalist ülkeler de kuşkusuz şu ya da bu ölçüde güç ve söz sahibi olmuşlardır. Ama kritik durumlarda son tahlilde hegemon gücün belirleyiciliği altında bir uzlaşmaya varılabilir. Emperyalist-kapitalist sistemin yapısal özellikleri, sistemin bekası için bu tür bir işleyişin devamını gerektiriyor. Kapitalizmin birden çok hegemon güç temelinde alt sistemlere bölünmesi, rekabeti tamamen kontrolden çıkarır ve rakip bloklar arasındaki çatışmaları sistemi ölümcül tehlikeye sürükleyecek bir düzeye yükseltir. Böyle bir

durum ise kapitalizmi bugünkünden farklı tanımlanması gereken yeni bir denge durumuna değil, olsa olsa sonu belirsiz *kaotik* bir duruma sürükleyebilir.

Küreselleşmenin kapitalizmin yeni bir evresi olduğu yolunda geliştirilen görüşler aslında birbirinin zıddı çeşitli yönlerle açılıyorlar. Ama yine de genelde ortak bir özelliğe sahipler. Zira pek çoğunun üretimi, eski tezlerin biraz makyajlanıp yeni ambalajlar içinde sunulmasına dayanıyor. Bu bağlamda öne çıkan bir örnek olarak, Antonio Negri'nin Michael Hardt ile birlikte kaleme aldığı *İmparatorluk* kitabı hatırlanabilir. Kitapta, emperyalizm çağının sona erdiği ve imparatorluk çağının başladığı teorize edilmektedir. Yazarlara göre, büyük kapitalist güçler tek bir dünya tröstü içinde birleşecek ve ulus-devletler bu *imparatorluk* içinde eriyceklerdir. Açıktır ki bu görüşler geçmişin ultra-emperyalizm teorilerini, Kautsky'leri hatırlatıyor. Gerçi bu tip yaklaşımlar yıllar öncesinde devrimci Marksist yazarlar tarafından çürütüldüler. Ne var ki, çeşitli vesilelerle yeniden ısıtılıp gündeme sokuluyorlar ve işin ilginç tarafı Marksist geçinen çevreler arasındadır. Oldukça itibar görmeyi de sürdürüyorlar.

Ulus-devlet aşıyor mu?

Kapitalizm sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi temelinde yol aldığından, dünya ekonomisinin kontrolü giderek daha az sayıda fakat daha büyük ölçeklerdeki çokuluslu tekellerin eline geçiyor. En önde gelen yirmi çokuluslu tekelin toplam cirosu, sekseni aşkın devletin gayri-safi milli hasıla toplamından büyüktür. Tekelci sermaye ulus-devlet sınırlarını aşan bir hareketlilik sayesinde, ulus-ötesi bir yapılanma ve statü kazanmıştır. Bu gelişme, ulusal sınırların varlığını *iktisadi anlamda* kuşkusuz önemsizleştirmektedir. Ama siyasal ve toplumsal alan, iktisadi gelişmelere hiçbir zaman çatışmasız ve kendiliğinden biçimde, sorunsuzca ve eşzamanlı olarak boyun eğmemiştir, eğmez de. İşte bu gerçeklik bir yandan kapitalizmin çelişkilerini azdırıyor, diğer yandan da pek çok tartışma konusunu gündeme getiriyor.

Önemli bir tartışma konusu merkezileşme eğilimine ilişkindir. Aralarındaki rekabete rağmen emperyalist ülkeler çeşitli alanlarda üst birlikler oluşturuyorlar. Böylece kapitalist sistem, ihtiyaç duyduğu merkezi bir işleyişi ulus-devlet engeline rağmen bir ölçüde sağlayabiliyor. Elbette kapitalizm altında kaydedilen merkezileşme dünya halklarına ve işçi sınıfına nice ilâve sorunlar getiriyor. Fakat merkezileşme eğilimi, aynı zamanda, insanlığın ulus-devletler temelinde parçalanmışlığına son verecek olan dünya proleter devriminin ihtiyaç duyduğu nesnel zemini de döşemiştir. Kapitalizmin üretici güçlerin kullanımını merkezileştirmesi, bu sömürücü

ve baskıcı düzenin aşılıp sosyalizmin inşasının başarılmasını mümkün hale getirmiştir. İşte bu nedenle, Marx'ın da belirttiği gibi, burjuvaziye merkezileştiren gelişme bir bakıma işçilerin de yararınadır.²⁷

Bu ve benzeri açıklamaları irdelerken, madalyonun diğer yüzünde yer alan gerçeklere de mutlaka bakmak gerekiyor. Kapitalizm altında iktisadi planda yürüyen gelişme eğilimiyle, bunun siyasal ve kültürel alandaki izdüşümlerinin birebir denkliği asla söz konusu olamaz. Örneğin kapitalizm öncesi yapıların yıkılarak *son tahlilde* işçi sınıfının yararına olacak bir ilerlemenin sağlanması, siyaseten asla onaylanmaması gereken yöntemlerle, en gerici uygulamalarla ve en kıyıcı emperyalist savaşlar eşliğinde tarihin gündemine sokulabiliyor. Böylece kapitalizm tamamen kendine has bir tarzda yol alırken, işçi sınıfına düşen görev de durup kapitalizmi selamlamak değil, kendi devrimci tarzıyla onunla mücadeleyi sürdürmektir.

Unutulmamalı ki, tarihsel açıdan işçi sınıfının yararına olan iktisadi gelişme eğilimleri, yaşam ve çalışma koşullarında kendiliğinden ve kolayına bir iyileşme sağlanması anlamına gelmiyor. Tarihsel bakımdan ilerletici olan eğilimleri gerçek tarihsel kazanımlara dönüştürecek olan sihirli anahtar, yalnız ve yalnızca işçi sınıfının devrimci mücadelesidir. Yoksa büsbütün merkezileşen veya küreselleşen bir kapitalizm altında yaşayıp gitmenin işçi sınıfına durduk yere bahşedeceği bir şey yoktur. Dolayısıyla bu gibi sorunlar karşısında takınılacak siyasal tutum, *reformizm* ile *devrimci* çizginin ayırt edilmesine de fırsat sunar. Reformist çizgi, işçi sınıfının kapitalizm altında gerçekleşenle yetinmesini empoze ediyor. İzlenmesi gereken devrimci çizgi ise, geleceği hazırlayan nesnel değişimi, kapitalizmi yıkıp kendi iktidarını kuracak işçi sınıfının siyasal görevleri açısından değerlendirir.

Bir de, reformist ve devrimci eğilim arasında salınıp duran kararsız küçük-burjuva siyasetleri hatırlayabiliriz. Bazıları görünürde devrimci bir tutum takındığı izlenimini verse bile, bu “devrimcilik” son tahlilde tutucu küçük-burjuva anlayıştan kendini tamamen kurtaramıyor. Bu nedenle bu tür siyasetler, diyelim kapitalist küreselleşme karşısında, onu yıkıp sosyalizmin inşasına girişebilecek bir devrimci işçi mücadelesinin yer alabileceğini ve savunulması gerekenin de zaten bu olduğunu kabul edemiyorlar. Onların tüm mantığına, işçi sınıfının küreselleşen bir kapitalizm altında artık mücadele kapasitesinden aciz kalacağı korkusu egemendir. Dedikleri özetle şudur: Proletarya küresel kapitalizmle başa çıkamaz, o halde kahrolsun küreselleşme!

²⁷ Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c.1, Sol Yay., Kasım 1995, s.214

Tarihin akışına ayak uyduracak bir devrimci strateji geliştirmek yerine, tarihin çarkını durdurmayı veya geriye çevirmeyi arzulamak küçük-burjuva solculuğunun şanındandır. Keza bu tarz siyasetlerin zafiyeti AB örneğinde de gözlemleniyor. Zira bunlar, AB'ye katılan ülkelerde işçi sınıfının devrim fırsatını artık kaçırmış olacağı şeklinde yaklaşımlar sergiliyorlar. İnsanlık tarihinin kapitalizm altındaki ilerleyişine kendi dar bakış açısından kılıf biçmeye yeltenen küçük-burjuva solculuğunun, AB ve benzeri tüm konularda burjuva cephenin “evet mi-hayır mı” ikilemine sıkışmaktan kendini kurtaramadığı açıktır. İşin daha da çarpıcı olan yönü, liberal burjuvazinin savunduğu dünyaya açılma perspektifine sözde devrimcilik adına karşı çıkılırken, burjuvazinin en gerici ve şoven kesiminin elinin (bilerek ya da bilmeyerek fark etmez!) güçlendirilmesidir. Özetle, neticede ulusalcılığa yani baskıcı ve izolasyoncu burjuva politikalara prim verilmiş olmaktadır.

Kapitalizmin gerçeklerine dönelim. Birlik ihtiyacı, sermayenin rakiplere karşı daha güçlü olma ihtirasından kaynaklanıyor, ama böyledir diye de ulus-devletler kendiliğinden yok olmuyor. Ulus-devlet formu sermayenin dünyasal hareketiyle ne denli bağdaşmaz görünürse görünsün, çeşitli kapitalist ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları, hatta aynı üst birlik içinde yer aldıklarında dahi ortadan kalkmamaktadır. Dolayısıyla sermayenin ulus-devlete duyduğu ihtiyaç da son bulmamaktadır. Günümüzde AB içinde yer alan bazı Avrupa ülkelerini birbirinden ayıran sınırlar sanki yok olmuş gibi görünse de, bu ülkelere ait ulus-devletler hâlâ yerli yerinde duruyorlar. AB'nin bugünkü bileşenleri arasında yarın ne gibi sürtüşmelerin doğabileceği ya da genelde AB'nin akıbetinin ne olacağı şimdilik meçhuldür.

Kapitalizmin küresel gelişimi, ulus-devlet çerçevesinde örgütlenmiş olan kapitalist işleyişi gerçekten de zorluyor. Bu eğilimin bindirdiği şiddetli bir basınç vardır. Günümüzde çarpıcı biçimde yaşandığı üzere, sermayenin *dünyasal hareket serbestisine sahip olma arzusu* ile *rekabet karşısında ulus-devletin koruyuculuğuna sığınma ihtiyacı* çatışmaktadır. Her iki eğilim de gerçekliğin bir parçasıdır ve bunlar zıtların birliği temelinde yol alıyorlar. Marx “sermayenin ulusu yoktur” derken, onun *vatan* ya da *millet* gibi ayrımlara takılmayıp, en yüksek kârın peşinden gideceğini anlatmak istemişti. Ama diğer yandan aynı sermaye, rakip güçlere kafa tutmak istediğinde kendi ulus-devletini kutsama riyakârlığından da asla uzak durmayacaktı.

Küreselleşme, liberal burjuva yazarların abartılı yorumlarında yansıtıldığı şekilde, farklı sermaye gruplarının ulusal aidiyetlerini ve icabında sığındıkları ulusal limanlarını tamamen ortadan kaldırmıyor. Sermaye grupla-

rı arasında gerçekleşen evliliklere rağmen, diyelim Amerikan, Avrupa veya Japon sermayesi arasındaki çıkar çatışmaları veya hegemonya mücadelesi varlığını sürdürüyor. İktisadi yapılanmaları üstünkörü değil de ayrıntıları temelinde yakın plan incelemeye aldığımızda, içerdikleri çelişik özellikleri görüyoruz. Örneğin ulus-ötesi ölçekte hareket eden büyük tekellerin bir kısmı, çokuluslu değil de pekâlâ tek uluslu olabiliyor.

Asıl önemlisi, küreselleşme bugüne dek ulus-devletlerin sayısını azaltmış değildir. Hatta zaman içinde bu sayıda artış söz konusudur. 1945 yılında Birleşmiş Milletler'in kuruluşu sırasında 56 olan devlet sayısı, zaman içinde sömürge imparatorluklarının dağılması ve yeni ulus-devletlerin kurulması veya bazı ülkelerin bölünmesi neticesinde 90'ların sonunda 200'ü aşmıştır. Sermayenin küreselleşmesi gerçeğinin ulus-devlet alanında kısa zamanda ve birebir yansımaları bulacağını veya ulus-devletlerin ekonomik çıkar evliliği yapan farklı uluslardan tekeller örneğince, birbirleriyle kolayca birleşip tek bir *imparatorluk* içinde eriyebileceklerini iddia etmek bugünün gerçekleriyle bağdaşmamaktadır.

Tarihsel, kültürel ve coğrafi bakımdan çok yakın temas noktalarına sahip ulus-devletlerin, örneğin Bazı Avrupa ülkelerinin, birleşip ortak bir ulus-devlet yaratabileceği düşünülebilir. Fakat böyle bir şey gerçekleşse bile, bu durum dünya geneline teşmil edilemeyeceği gibi ulus-devletin ortadan kalkması anlamına da gelmez. Kaldı ki dünya genelini bir yana bıraktık, kimi burjuva yazarların uzun yıllardır bir özlem olarak dile getirdikleri *Avrupa Birleşik Devletleri* dahi gerçekleşemeyen bir düşünce olma karakterini korumaktadır.

Hatta AB'nin daha sınırlı bir siyasal birlik hedefini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği konusundaki kuşkular günümüzde ağır basıyor. Sorunu salt iktisadi açıdan irdelediğimizde bile, Avrupa Birliği üyeleri arasındaki çıkar çatışmalarının, çekişmelerin son bulmadığını görürüz. Farklı ulusal kimlikleri taşıyan tekellerin, askeri yatırımlar gibi stratejik alanlarda birbirleriyle kıyasıya rekabeti bilinmektedir. Örneğin jet uçakları sanayiinde AB üyesi İngiltere ile Almanya arasında yaşanan zorlu çekişmelerin öyküsü, ulus-devletlerin ortadan kalktığını iddia edenlere ithaf olunur.

Ulus-devlet biçimlenmesi ve *özel mülkiyet* olgusu, üretim araçlarının özgürce toplumsallaşabilmesinin önündeki başlıca bariyerlerdir. Kapitalizm altında üretici güçler bu bariyerlerle boğuşarak yol almaktadırlar. Ancak yine de, ne küreselleşme ulus-devletleri ortadan kaldırabilir ne de diyelim anonim şirketlerin yaygınlaşmasıyla mülkiyet toplumsallaşır. Öte yandan, kapitalist gelişmenin üretici güçleri ulus-devlet ve özel mülkiyetin aşılma-

sını zorunlu kılacak derecede geliştirmiş olduğu da tamamen doğru bir tespittir. Ama bu doğru tespit ulus-devletsiz ve özel mülkiyetsiz bir kapitalizmin olabileceğini değil, kapitalizmin sosyalizm doğrultusunda aşılmasının nasıl da zorunlu hale geldiğini kanıtlıyor.

Küreselleşme gerçeğinden ulus-devletin ortadan kalkmakta olduğuna dair bir efsane türetenlere göre, günümüz “küçülen devlet-büyüyen piyasa” devridir. Piyasanın kapitalizm açısından tartışmasız bir öneme sahip olduğu doğrudur, ama devletin küçüldüğü iddiası gerçeklikle ne ölçüde bağdaşıyor? Bu hususun dikkatle sorgulanması gerekir. Evet, devletin daha önce üstlendiği bazı görevler bakımından gerilediği, küçüldüğü söylenebilir. Fakat bu saptama burjuva devletin genel pozisyonunu değil, özel bir durumu, “sosyal devlet” denilen fonksiyonların azalmasını anlatıyor. Bunun dışında, iktisadi kararların alınmasında tek tek ulus-devletlerin etkisinin azaldığı, bölgesel veya üst-birliklerin daha çok söz sahibi olduğu da düşünülebilir. Ancak tüm bu eğilimlere rağmen burjuvazinin kendi ulus-devletine duyduğu ihtiyaç devam etmekte ve hatta sınıflar savaşının görece sakin dönemlerine oranla bugün ulus-devletler yeni görev ve yetkilerle donatılmaktadırlar. Günümüzde dünya ölçeğinde tırmanan gerginliklere bağlı olarak tüm kapitalist ülkelerde *devlet* askeri açıdan tahkim edilmeye çalışılmaktadır. Yükselen *militarizm*, işçi sınıfı mücadelesine yönelik baskıcı önlemler, yoğunlaşan *faşizan* uygulamalar ulus-devletlerin artan etkinliğinin ifadeleridir.

Toparlayıp vurgulayacak olursak, kapitalizm altında küresel gelişim hiç de sanıldığı gibi ulus-devletler arasındaki çıkar çatışmasını zayıflatmadı. Ulus-devlet ötesi çatışmasız yeni bir siyasal ve hukuksal yapılanmanın doğmasına neden olmadı. Tersine, birbirleriyle rekabet içinde olan büyük emperyalist güçler, yeniden paylaşım kavgasına konu olan bölgelerde ulusal ve etnik veya din ve mezhep farklılıklarından kaynaklanan sorunları körükleyerek, milliyetçi çatışmaları kızıştırdılar. Gündemdeki ulusal kurtuluş mücadelelerinin haklılığını asla gözardı etmemek koşuluyla belirtmek gerekirse, emperyalist güçler yeni paylaşım savaşlarına zemin hazırlamak için, aşılmış görünen ulusal sorunları her an kaşıyıp eski yaraları azdırabilirler. Dün Balkanlar’da, bugün Ortadoğu’da veya Rusya’da olduğu gibi, egemenler, kendi çıkarları emrettiğinde ulusal ve etnik ayrımları körükleyerek daha önce oluşmuş çok uluslu bir devleti parçalayıp yeni ulus-devletlerin kurulmasının yolunu açabilirler.

Bugün üretici güçlerin ulaştığı düzey, ulus-devletlere parçalanmamış bir dünyada tam anlamıyla toplumsal ve insanlığın çıkarlarına göre düzenlenmiş bir üretim sürecini zorunlu kılıyor. Ama bize göre bu, kapitalizm

altında olanaksızdır. Ne var ki, bu tarihsel zorunluluğun kapitalizm altında karşılanabileceğini düşünenler de var. Bu düşünce sahipleri, aksi takdirde sermayenin bizzat kendi bindiği dalı kesmiş olacağını, bunun da bir saçmalık anlamına geleceğini söylüyorlar. Bunlar kapitalizmde onun içermediği bir mantıklılık ve akılcılık, yani rasyonalite aramaktadırlar. Oysa kapitalizm kendi irrasyonelitesini –hem de icabında akıl almaz bir aptallık ve çılgınlık pahasına– kendi elleriyle yaratan bir üretim tarzıdır. Dolayısıyla, ekonomik gidişatın veya insanlığın ihtiyaçlarının dayattığı zorunlulukların pekâlâ kapitalizm altında da giderilebileceğini düşünme tarzının bizatihi kendisi problemlidir. Bu düşüncede olanlar kapitalizmin çelişkilerini hafife alıyorlar. İnsan yaşamını artık açıkça zora sokan bu çelişkilerin kapitalizmin devrimci tarzda aşılmasıyla değil de, evrimci gelişim yolundan ortadan kaldırılabilceğini tasarlıyorlar. Böyle yapmakla da, hem kendilerini hem de başkalarını kandırmaktan başka bir işe yaramıyorlar.

Tarihte farklı örnekler eşliğinde görüldüğü üzere, bir üretim tarzının içinde artık onun aşılmasını dayatan koşulların olgunlaşması, eski üst yapıyı, onun kurumlarını ve biçimlenmelerini zorlamaya başlar. Gelişimin önüne giderek çok daha ciddi biçimde dikilen engeller, verili üretim tarzının örgütlenme biçimi içinde aşılamazlar. Köklü toplumsal dönüşümler kendiliğinden değil, ancak devrimlerle gerçekleşir. Vaktiyle feodalizmin içinde kapitalizmin gelişmesi, yerelliği aşan yeni tip bir feodal üretim tarzına sıçranmasını değil, feodalizmi aşıp geçecek burjuva devrimleri tarihin gündemine sokmuştu. Bugün de üretici güçlerle ulus-devlet ve özel mülkiyet arasındaki çelişkinin derinleşmesi ve keskinleşmesi, ulus-devlet yapılanmasına veya özel mülkiyete ve buradan türeyen çatışmalara son vermiş bir kapitalizmi getirmeyecektir. Yer küremiz üzerinde yaşanan tüm gelişmelerin dünya işçi devrimini her geçen gün daha da zorunlu kıldığı bir tarihsel dönemde yaşıyoruz; bu böyle biline!

Çatışma eğilimi azalıyor mu?

Kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişme yasası sermayenin küreselleşmesini ve büyük iktisadi birliklerin oluşumunu hızlandırırken, yanı sıra daha da büyük bir eşitsizlik ve kızırgan bir rekabet üretiyor. İktisadi temelden kaynaklanan birlik eğiliminin, yine aynı kaynaktan beslenen rekabet eğilimiyle çatışarak yol almaya mahkûm olduğu çok açık. Nitekim günümüzdeki gelişmeler de ifadesini, büyük kapitalist güçlerin kendi iktisadi egemenlik alanlarını genişletme çabasında, rakip güçlerin nüfuz alanlarında üstün bir pozisyon sağlama ve yeni nüfuz alanları oluşturma hır-sında bulmaktadır. Emperyalizm hiçbir zaman dünyaya bir barış dönemi getirmedi, bundan sonra da getirmeyecek. Küresel kapitalizmin saldırı-

gan yüzü, dünyadaki verili dengelerin altüst olduğu ve ciddi hegemonya krizlerinin yaşandığı tarihsel kesitlerde iyice açığa çıkmaktadır. Kapitalizm, dünyadaki nüfuz alanlarını yeniden paylaşmak veya rakip güçlerin yükselişini engellemek ya da onların gücünü zayıflatmak amacıyla çeşitli emperyalist savaflara başvurmadan yol alamaz.

Oysa kapitalizm altında ilerleyen küreselleşme, bazı burjuva ideologları ve onların kuyruğundan sürüklenen kimi dönek sosyalistler tarafından kapitalizmin yeni bir dönemi, savafların sona ereceği bir *barış çağı* olarak tanıtıldı. Unutulmasın, vaktiyle Marksist geçinen bazı düşünürler de kapitalizmin kolonyalizmden emperyalizme sıçramasını, savaşçı yayılmacılık dönemini kapatacak barışçı bir kapitalist evreye yükseliş diye yorumlamışlardı. Bir zamanlar Marksizmin papası geçinen Kautsky, bu *ultra-emperyalizm* teorisiyle epeyce kafa karıştırmıştı.

Bu gibi teorilerin asıl dikkat çekici yönü, dünyanın tam da emperyalist güçler tarafından yakılıp yıkıldığı ve kapitalist sistemin krizden krize sürüklendiği bir tarihsel kesitte barışçı bir dünya tablosu çizmeleridir. Nitekim Lenin, Kautsky'nin ultra-emperyalizm teorisini eleştirirken bu son derece önemli hususa işaret etmiştir. Dünya üzerindeki tüm ülkelerin tam bir iktisadi entegrasyonunu sağlayacak ve ulusal ayrımlardan kaynaklı çatışma olasılıklarını ortadan kaldıracak bir kapitalist işleyiş tahayyülü *teoride* pekâlâ mümkündür. Fakat *pratikte* bu entegrasyon eğiliminin yeni ve devasa çatışmaları kışkırtması kaçınılmazdır. O halde buradan türeyecek siyasal ve toplumsal gerçeklik, emperyalist savaflara ve devrim olasılıklarına gebe bir dünyadan başkası olamaz.

Zaman, Lenin'in bu yaklaşımının haklılığını gözler önüne serdi. Marksizm adına ileri sürülen "ultra-emperyalizm" benzeri görüşlerin tutarsızlığı ve daha da önemlisi kapitalizm yanlısı niteliği o dönemde yaşanan olaylarca ispatlandı. Ne var ki, kapitalizmin dünyayı tekrar büyük krizlere ve savaflara sürüklediği tarihsel dönemeç noktalarında bu tip görüşler hep yeniden ısıtılıp gündeme sokuldu. Örneğin Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla içine girilen dönemde burjuvazinin şişirdiği globalizm balonu, bazılarını yine *barışçı bir kapitalizm* yalanına savuracaktı. Ancak tıpkı geçmiş dönemlerde olduğu gibi bu kez de yalanın ömrü uzun olamadı. O kadar reklâmı yapılan küresel sistem, Balkanlar'dan başlayıp Afrika'ya, Orta-doğu'ya ve Asya'ya uzanan haksız savaflarla dünyayı tam bir yangın yerine çeviriyordu!

Hatırlanacağı gibi, yayılmacı ülke ordularının eski dönemlerde yürüttükleri savafların nedeni yeni bölgeler ve ülkeler fethedip kendi imparatorluklarına katmaktı. Oysa kapitalizmin ilerleyişiyle birlikte geçmiş dönemlerin toprak

ilhaklarına dayanan imparatorluklarının yerini, siyaseten bağımsız ülkeleri bile iktisaden kendi nüfuz alanlarına katan büyük emperyalist güçler almıştır. Zamanla savaşların niteliği değişmiş, fakat egemen sınıfların kendi çıkarları için çeşitli halkları birbirine kırdırdığı *haksız savaşlar* ortadan kalkmamıştır. Emperyalist güçlerin çeşitli nüfuz alanlarında kozlarını paylaşmak üzere dünyayı kana boyayabilecekleri, günümüzde yaşanan gelişmelerle bir kez daha kanıtlanmıştır. Ayrıca günümüzde emperyalist savaşlar, sistemin hegemon gücü ABD örneğinde en çarpıcı biçimde görüldüğü üzere, savaşın alanı, savaş teknikleri ve araçları bakımından da çok daha karmaşık bir niteliğe bürünmüştür.

20. yüzyılın başında emperyalist güçler bazı sömürge alanlarını yeniden paylaşmak ve kendi nüfuz alanlarını genişletmek amacıyla birbirleriyle *doğrudan* kapışıyorlardı. Günümüzde rakip emperyalist güçler arasındaki çatışmalar, yeniden paylaşımına konu olan bölgelerde yürütülen *hegemonya savaşlarıyla* karakterize oluyor. Bugün emperyalist güçlerin, savaş çıkarttıkları bölgelerde yer alan ulus-devletleri tamamen haritadan silmek ve onların topraklarını ilhak ederek kendi sömürgelerine dönüştürmek gibi bir niyetleri yoktur. Elbette farklı güçler arasındaki çıkar çatışmaları yüzünden, kimi ulus-devletlerin parçalanarak yenilerinin biçimlendirilmesi pekâlâ mümkündür. Ama esas hedef kontrollü siyasal yapıların oluşturulmasıdır. ABD buna “demokrasi ve medeniyet götürmek” diyor. Amerikan emperyalizminin birincil amacı ise, eski dönemde elde etmiş olduğu hegemonyayı şimdi değişen koşullarda yeniden kurabilmektir. ABD askeri alandaki üstünlüğüne dayanarak, diğer ülkeleri kendi savaş oyunlarının bir parçası durumuna indirgemeye çalışıyor. Rusya ve Çin gibi yükselişe geçen güçleri²⁸ daha işin başında kontrol altına alabilmeyi ve böylece hegemonyayı başkasına kaptırmamayı planlıyor.

Eski ve yeni nüfuz alanlarının çeşitli emperyalist güçler, uluslararası ölçekte at oynatan büyük mali sermaye grupları, tekeller tarafından paylaşılması bu güçler arasındaki rekabeti körüklerken, yeni emperyalist savaşları da gündeme getirecektir. Diplomasi masasında çözümlenemeyen sorunların silahların eşliğinde çözümlenmeye çalışılması emperyalist kapitalizmin değişmez özelliğidir. Burjuva yazarlar küreselleşen dünyada insanlığın kaderini ilgilendiren sorunları, “hepimiz aynı geminin içindeyiz” nakaratı eşliğinde dile getirmekten pek hoşlanıyorlar. Geçmişe nazaran çok daha küreselleşen kapitalizmin tüm dünya ülkelerinin kaderini birbiriyle yakın ilişki içine soktuğu tespiti tamamen doğrudur. Ne var ki bazıları bu kaderin

²⁸ Bu iki ülke iktisadi büyüme oranları bakımından ABD’nin önünden koşuyorlar. Son tahminlere göre ABD’de yüzde 3,6 oranında büyüme beklenirken, bu rakam Rusya için yüzde 6’ya, Çin içinse yüzde 8’e yükseliyor.

belirlenmesinde diğerlerine oranla çok daha fazla söz ve güç sahibidir. Kısacası, *bu gemide* son derece eşitsiz ilişkilerin egemen olduğu ve kaptan köşküne kurulmuş bulunan hegemon gücün rotayı hiç de hayırlı bir istikamete yöneltmediği aşikârdır.

Günümüzdeki gelişmelere bakıp, küresel kapitalizmin farklı güç odakları arasındaki çıkar çatışmalarını sürekli bir savaş durumuna dönüştüreceği gibi yanlış bir sonuç da çıkartılmasın. İşin aslında, rakip emperyalist güçler arasındaki gerilim hiçbir zaman ortadan kalkmaz. Fakat bu gerilimin kendini dışa vuruş biçimleri (sıcak savaş, soğuk savaş, diplomatik çatışmalar veya görece barış koşulları) ve yarattığı sonuçlar dönemden döneme değişir. Unutulmasın ki kapitalizm fetihçi bir üretim sistemi değildir ve varlığını durduk yere savaşlar çıkartıp, yeni savaş ganimetlerine el koyarak sürdürmez. Emperyalizmle birlikte yükselen militarizm, artan askeri harcamalar ve savaş baronlarının sıcak savaş dönemlerinde vurdukları vurgunlar elbette küresel kapitalizmin gerçekleridir. Ama kapitalist sistemin olağan işleyiş biçimi yalnızca bu hususlara indirgenemez.

Genelde olağan dönemlerde kapitalist iş âlemi, çok çeşitli alanlara dağılmış olan kârlı yatırım düzenini sürdürecektir bir siyasal istikrara ve görece barış koşullarına ihtiyaç duyar. Olağan denilen dönemler ise, kapitalist sistemin esaslı bir hegemonya krizi yaşamadığı dönemlerdir. Kapitalist sistemin hiyerarşik yapısının sağlıklı işleyip işlemediği, hegemon ülkenin istikrarına ve güçlü konumuna bağlıdır. Bu yüzden yeni bir hegemonya krizi mayalanmadığı sürece, kapitalist sistem önceki dönemde paylaşılan kozlar neticesinde sağlanan “uzlaşma” temelinde yol alabilir. Bu “uzlaşma” dönemleri, sorunların henüz çözülmediği (veya yeni sorunların belirttiği) kimi bölgelerde pekâlâ yeni çatışmaları ve sıcak savaşları gündeme getirebilir. Ancak yine de dünyanın önemli bir bölümü için, yaygın savaşlar dönemine oranla bir anlamda görece “barış” dönemleridir bunlar.

Nitekim ikinci emperyalist paylaşım savaşı sonrasında açılan “barış” döneminde kimi bölgesel savaşlar varlığını sürdürmüştü. Başta gelen bir örnek olarak Vietnam’daki savaş hatırlanabilir. Vietnam’da daha önce egemen pozisyona sahip olan Fransız emperyalizminin üstünlüğü 1954 yılında son bulmuş ve onun yerini Amerikan emperyalizminin müdahaleleri almıştı. 60’lı yıllardan savaşın sona erdiği 1973’e ilerleyen süreçte Vietnam ulusal kurtuluş mücadelesinin kaydettiği başarı, bu bölgede ABD emperyalizminin çıkarlarına darbe indirdi. Ve uzunca bir süre kendisini demokrasi şampiyonu diye tanıtmayı beceren Amerika’nın dünya ölçeğinde prestij kaybetmesine neden oldu. Fakat bu gibi

durumlar yine de, dünyadaki dengenin çok açık ve bütünsel olarak sarıldığı ve yeni bir hegemonya krizinin iyiden iyiye patlak verdiği *genel dengesizlik ve istikrarsızlık* dönemlerinden farklıdır.

Emperyalist güçler arasındaki çekişmeler diplomasi masasından savaş alanına taşındığında, açıktır ki askeri üstünlük büsbütün önem kazanır. Nitekim ABD'nin muazzam askeri gücüne güvenerek son dönemde başlattığı emperyalist savaş atağı bu gerçeği bir kez daha kanıtlıyor. Aslında Amerikan emperyalizmi Avrasya'da uzun süreli bir savaş stratejisinin hayata geçirilmesine nicedir hazırlanmaktaydı ve 11 Eylül saldırısını bu yolda bir fırsat olarak değerlendirerek Irak'ı işgal etti. Bu savaşa hazırlıksız yakalanan ve askerî alanda ABD ile boy ölçüşemeyen Avrupa'nın kimi burjuva güçleri, başlangıçta tam manasıyla ikiyüzlü bir savaş karşıtlığı ve asıl olarak da Bush karşıtlığıyla vakit kazanmaya çalıştılar. Fransa ve Almanya'nın oynadığı kart, savaşçı ABD karşısında Avrupa Birliği'ni bir *demokrasi ve barış projesi* olarak yutturmaya çalışmak oldu. Bugün ABD ve AB'yi simgeleyen siyasal temalar arasında farklılıklar olsa bile, AB'nin de neticede bir emperyalist birlik olduğu asla unutulmamalıdır. İşine geldiğinde barış yanlısı geçinen bu birlik, değişen koşullar altında emperyalist savaş cephesine daha büyük bir güçle katılabilir. Son ABD seçimi öncesinde görüldüğü üzere, başını Avrupa emperyalistlerinin veya Bush'a muhalif Soros benzeri sermaye baronlarının çektiği "savaş karşıtı" cephelere asla güvenilemez.

Ancak işçi sınıfı kendi örgütlü gücü ve bağımsız siyaseti temelinde seferber olur ve kitleleri harekete geçirirse, emperyalist savaşlara karşı anlamlı bir mücadele cephesi oluşturulabilir. Dünya tarihi tümüyle bu gerçeği kanıtlıyor. Nitekim bu tarihsel dersin doğruluğu, son dönemde yaşanan gelişmelerle de bir kez daha sınıandı. Burjuva muhalefetin kuyruğuna takılmış bir savaş karşıtlığı, nasıl yükseldiyse her an öyle de geri çekilmeye mahkûmdur.

Hegemonya mücadelesi

Kapitalizmin tarihi içinde, daha emperyalist aşama öncesinden başlayarak, ileri atılan ve gerileyen ülkeler olduğu biliniyor. Örneğin kapitalizmin erken dönemlerinde İtalya ve Hollanda gibi ülkeler deniz aşırı büyük ticaret temelinde öne fırlamışlardı. Daha sonra koskoca bir sömürge imparatorluğuna sahip olan ve sanayi kapitalizminde atılım yapan Britanya öne çıktı ve dünyanın hegemon gücü olarak sivrildi. Fakat 20. yüzyıl içinde bu kez Amerika emperyalist işleyiş temelinde muazzam bir atak gerçekleştirecek ve Britanya eski üstünlüğünü yitirecekti. Ameri-

ka'nın yükselişinin yanı sıra, Almanya ve Japonya da emperyalizm döneminde devasa sıçramalı gelişmeler kaydettiler.

20. yüzyılın ilk yarısı emperyalizmin yükselişe geçtiği bir dönem oldu. Eski üretim ilişkilerini tasfiye ederek, kapalı ve yerel ekonomileri çözecek ilerleyen kapitalizm, küresel bir ekonomik sistemin aklarını örmeye koyuldu. Artık kapitalist ilerleyiş, dünyasal ölçekte at oynatma kapasitesine sahip emperyalist ülkelerin öne fırlayışında somutlanıyordu. Dünya üzerine yayılan ekonomik ilişkiler çeşitli kapitalist ülkelerin kaderini giderek çok daha fazlasıyla birbirine bağlasa da, ekonomik entegrasyon hiç de bu ülkeler arasında kardeşçe ilişkilerin tesisi anlamına gelmedi. Kapitalist sistem, tepede hegemon gücün yer aldığı ve çelişkilerle yüklü hiyerarşik bir piramit biçiminde yapılandı.

Emperyalist işleyiş temelinde güç kazanan kapitalist ülkeler arasında cereyan eden hegemonya mücadelesinin tarihi de geçmişe uzanır. Hegemonya kapışması 20. yüzyılda dünyayı iki kez büyük bir paylaşım savaşının ateşle kavurmuştur. Birinci Dünya Savaşını izleyen süreç, geçici bir ateşkes dönemini takiben kapitalist sistemin çelişkilerinin keskinleşmesi ve hegemonya iddiasındaki güçlerin yeni bir kapışmasıyla sonuçlanmıştır. Aslında Birinci Dünya Savaşı, emperyalist aşamaya yükselen kapitalist sistemin hegemon gücünü belirlemeye yetmemiştir. Bu yüzden kozlar ikinci bir dünya savaşıyla yeniden paylaşılmış ve hegemonya iddiasıyla dünyayı kana bulayan Hitler Almanyası boyunun ölçüsünü almıştır. Amerikan emperyalizminin hegemonyasını diğer kapitalist güçlere kabul ettirmesiyle, muazzam çalkantılı bir boy ölçüşme dönemi de kapanmıştır. Böylece kapitalist sistem, savaş sonrasının ABD öncülüğünde yürüyen uzun ekonomik yükseliş dönemine adım atmıştır.

Bu dönem boyunca sermaye birikiminde görece istikrarlı bir yükseliş temposuna izin veren koşullar, dünya pazarının büyümesini mümkün kıldı ve artı-değer realizasyonunu da olumlu yönde etkiledi. Yanı sıra, gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının yaşam standartları yükseldi. Bütün bu süre içinde emperyalist güçlerin kendi nüfuz bölgelerine müdahaleleri ve bu temelde çıkartılan haksız savaşlar gerçeği varlığını sürdürdü. Fakat gelişmiş kapitalist ülkeler coğrafyasını kapsayan büyük savaşlar dönemi artık geride kalmış gibi görünüyordu. Dünya üzerinde belirli bir tarihsel kesit boyunca, ABD ve Sovyetler Birliği arasında kurulan güç dengesi temelinde *Soğuk Savaş* dönemi egemen oldu. İki süper gücün etkisi altında biçimlenen bu dönemde, dünya bir yanda "sosyalist" blok ve diğer yanda kapitalist blok olarak ikiye bölünmüştü. Dünya böylece uzunca bir süre iki sistem arasında cereyan eden sürekli bir

gerilime tanık oldu. Kapitalist güçler açısından bu dönemin tartışmasız hegemon gücü ABD idi. Bu durum Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle dünya dengelerinin alt üst olmasına ve yeni bir denge ihtiyacının kışkırttığı hegemonya savaşlarının patlak vermesine dek böyle devam etti.

Sınıflı toplumlar tarihine her zaman rakip güçler arasındaki savaşlar eşlik etmiştir. Büyük savaşlar arasında yaşanan görece barış dönemlerine ise, bu savaşlarla gücünü kabul ettiren krallıkların veya imparatorlukların egemenliği damgasını basmıştır. Dünyamız vaktiyle köleci üretim tarzı üzerinde yükselen Roma İmparatorluğu'nun nice kanlı savaşlar ve başarılı fetihler neticesinde gücünü diğer ülkelere kabul ettirmesiyle bir *pax Romana* (Roma barışı) dönemi yaşamıştır. Uzun yıllar sonra bu kez sömürgeci kapitalizm temelinde Britanya'nın egemen olduğu *pax Britannica* dönemi yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise, kapitalist dünya açısından, hegemon Amerikan emperyalizminin belirlediği *pax Americana* dönemidir. Ne var ki, SSCB ve benzeri rejimlerin çöküşü, "ortak düşmana" karşı ABD etrafında oluşan kapitalist ittifaka da son vermiştir.

Artık koşullar değişmiş ve emperyalist güçler açısından yeni bir paylaşım konu olan alanlar açılmış bulunuyordu. Yugoslavya'yı parçalayan emperyalist savaş, Avrupalı emperyalist güçlerin yeni nüfuz alanları üzerinde biraz da kendi borularını öttürmek istediklerini açıkça ortaya koymuştu. AB'nin başını çeken Almanya ve Fransa, art arda patlak veren uluslararası krizlerde, ABD hegemonyasının artık eski anlamını yitirdiğini hatırlatmaya çalışan bir tutum sergilemekteydiler. Bu durum karşısında ABD, değişen dünya koşullarında hegemon konumunu yeniden hem de daha *şiddetli* yöntemlerle kanıtlama ihtiyacıyla atağa kalkacaktı. Rusya, Çin gibi devasa büyük ülkelerin, artık kapitalist yolda kaydettiği yükselişler de dünya kapitalist sisteminin güçler bileşenini çeşitlendirmekteydi. Bu durum hiyerarşik dizilimde gerçekleşecek muazzam değişimleri ve dolayısıyla sistemin hegemonya krizinin derinleşmesini gündeme getirmişti.

Hegemonu olmayan bir hiyerarşik sistem düşünülemez. Hegemon gücün yer değiştirmesi ise son derece karmaşık ve verili tüm dengeleri en derinden sarsan sıradışı bir olaydır. Bu tür yer değiştirmeler, sistemin olağan işleyişi içinde gerçekleşen periyodik ekonomik krizlerle açıklanamaz. Sistemi yeni bir hegemonya krizine sürükleyen koşullar büyük alt üstlükler ve adeta bir kaos dönemiyle kendilerini açığa vururlar. Bu türden tarih kesitleri dünya işçi sınıfına bu sistemden kurtulmayı mümkün kılacak devrimci fırsatlar sunarken, burjuvazi açısından ise yeni bir dengenin

kurulmasını zorunlu kılar. Uzun bir dönem boyunca dengeye ulaşamayan bir sistem yaşayamaz, sürekli çatışmalar içinde parçalanıp gider.

Dünya kapitalist sisteminin işleyişi içinde yeni bir *denge*, iktisadi, siyasi ve askeri güç ilişkileri temelinde üstünlüğünü kanıtlayan emperyalist ülke öncülüğünde kurulabilir. Sıralanan faktörler arasında son tahlilde belirleyici olan kuşkusuz iktisadi güç düzeyidir ve sistemin hegemon gücünün kim olacağını da özünde bu belirler. Burada iktisadi güç ölçütü, örneğin *kişi başına ulusal gelir* benzeri nispi kriterler olamaz. Zira buradan bakıldığında örneğin küçük ve zengin bir Avrupa ülkesinin ön sıralarda yer alması pekâlâ mümkündür. Nitekim 2004 yılı verilerine göre kişi başına milli gelirden Lüksemburg 69 bin 929 dolarla birinci, ABD ise 39 bin 934 dolarla yedinci durumdadır. Oysa belirleyici olan, küresel ölçekte gidişatı etkileyen *mutlak* üstünlüklerdir. Hegemonya, ABD örneğinde olduğu üzere geniş bir kapitalist coğrafyaya sahip olan ve dünya ekonomisi içinde mutlak anlamda en büyük yeri tutan ülke veya ülkeler topluluğuna nasip olabilir.²⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze dek geçen zaman dilimine damgasını vuran Amerikan hegemonyası gücünü mutlak üstünlüklerinden aldı. Tek bir birleşik ulus-devlet yapılanması nedeniyle de, örneğin Avrupa Birliği modelinden tamamen farklı olarak sağlam ve bütünlüklü bir siyasal-hukuksal güç kaynağına dayandı. Fakat her şey zamanla yıpranır ve eski gücünü yitirir. ABD emperyalizmine tartışmasız üstünlüğünü veren iktisadi faktörler bu ülkeyi zirveye taşıdıktan sonra görece bir iniş başlamıştır. Diğer ülkeleri yüksek faizlerle borç batağına sürükleyen bu kapitalist dev, şimdi kendi yatağında derin bir borç yüküyle boğuşuyor. ABD'nin dünya arenasındaki kükremesine, bütçe açıklarının ve cari açığın tetiklediği sorunlar eşlik etmektedir. Sistemin hegemon

²⁹ Burada yeri gelmişken, çeşitli ülkelerin dünya ekonomisi içindeki konumları hakkında fikir verecek olan bazı rakamları sıralayalım. IMF'nin Dünya Ekonomik Görünümü 2004-İlkbahar raporuna göre dünya GSYH'si yaklaşık 37 trilyon dolardır. ABD 11,7 trilyon dolarla dünya GSYH'sinin takriben üçte birine sahip bulunuyor. İkinci sırada yer alan Japonya'nın GSYH'si 4,7 trilyon dolar. Diğerleri sırasıyla şöyle: Almanya: 2,7 trilyon dolar; İngiltere: 2,1 trilyon dolar; Fransa: 2 trilyon dolar; İtalya: 1,7 trilyon dolar. Kanada ve İspanya'nın GSYH'si ise 1 trilyon dolara yaklaşıyor. Dünyanın en büyük 21 ekonomisi sıralamasında *gelişmekte olan ülkeler* grubu içinde en başta yer alan Çin 1,7 trilyon dolarlık GSYH'siyle aslında İtalya ile aynı konumu paylaşıyor. Bu grupta yer alan belli başlı diğer ülkelerden Meksika: 677 milyar dolar; Hindistan: 661 milyar dolar; Brezilya: 600 milyar dolar; Rusya: 583 milyar dolar; Tayvan: 305 milyar dolar ve 21. sıradaki Türkiye: 300 milyar dolar.

gücünün içine düştüğü krizin derinliği, sistemin tümünün ne denli kırılgan bir hale sürüklendiğinin de resmidir.

Yıllarca önce Troçki, kriz döneminde ABD'nin hegemonyasının, yükseliş dönemine oranla daha açıkça ve daha acımasızca işleyeceğine değinmişti. Önemli gelişmelere dikkat çekiyordu. Örneğin Birleşik Devletler'in uluslararası gücü ve bundan kaynaklanan karşı konulmaz yayılışı, Kuzey Amerikan kapitalizmini modern çağın birincil karşı-devrimci gücüne dönüştürmekteydi. ABD, barış ya da savaş yoluyla gerçekleşmesine bakmaksızın, Avrupa'nın zararına kendi sıkıntı ve hastalıklarının üstesinden gelmeye çalışacaktı. Böylece Amerikan politikasının genel çizgisi, özellikle onun ekonomik sıkıntıları ve krizi sırasında, tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da çok derin çalkantılara yol açacaktı. Troçki buradan hareketle, ileride devrimci durumların eksik olmayacağı ve Avrupa ile Amerika'nın karşılıklı ilişkilerinin nice devrimci kabarıışı tetikleyeceği öngörüsünde bulunuyordu. "Birleşik Devletler'deki büyük bir kriz, yeni savaşlar ve devrimler için tehlike çanlarını çalacaktır"³⁰ diyordu. Bu ve benzeri önemli tespitleri günümüz koşullarında tekrar tekrar hatırlamak gerekiyor.

Bugün ABD'nin, dünyada değişen güç dengeleri karşısında yeniden tartışmasız hegemon güç olduğunu kanıtlama çabası en başta kendi çıkarları tarafından güdülüyor. Ancak bu durumun kapitalist sistemin bekasını ilgilendiren bir boyutu da var. Zira sistemin işleyişinin tehlikeye düşmesi durumunda, tek başına Amerikan emperyalizminin çıkarlarının da bir öneminin kalmayacağı çok açıktır. Rakip emperyalist güçler, uzun süren hegemonya savaşlarının dünya kapitalizmini işçi sınıfı karşısında kırılgan hale getirdiğini gördüklerinde hesaplarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalırlar. Nitekim Büyük Ortadoğu projesiyle atağa geçen ABD'ye başlangıçta karşı çıkan Avrupa ülkelerinin, bugünkü sallantılı ve uzlaşmacı tutumu bu gerçeklikle bağlantılıdır.

Uzatmalı kriz dönemi

Sovyetler Birliği'nin ve benzerlerinin çöküşüyle birlikte, kapitalist sistem karmaşık bir denklemin bilinmeyenlerinin tamamen değiştiği yeni bir döneme adım atmış oldu. Dünya üzerinde tek egemen sistem konumuna geçen kapitalizm, bu yeni durumun moral açıdan getirdiği geçici hazla sarhoş olmuşken kendini aniden ürkütücü bir istikrarsızlık ve dengesizlik uçurumunun eşiğinde buluverdi. Kapitalizm insanlık tarihinin yeni milenyumuna, derinliği, şiddeti ve yaratacağı sonuçları önceden tam kestirile-

³⁰ Troçki, *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*, Tarih Bilinci Yay., Eylül 2000, s.14

meyen sarsıcı bir sistem kriziyle giriş yaptı. Bu kriz, emperyalist kapitalizmin periyodik bunalımlarının çok ötesindedir. Yaşanmakta olan, tekeli ilişkilere eşlik ettiği bilinen durgunluk eğilimini derinleştirip neredeyse kalıcılaştıran boyutta bir yapısal krizdir.

Böylece içinden geçtiğimiz dönem, büyük güçlerin kozlarını yeniden paylaşmak üzere kıran kırana rekabete sürüklendikleri bir tarihsel kesit olarak belirginleşiyor. Bu kesit bazı açılardan Birinci Dünya Savaşı konjonktürünü hatırlatıyor. Ama aslında o dönemdekinden daha da derin bir sistem krizi yaşanmaktadır. Bu durum aynı zamanda bir hegemonya krizi olarak somutlanıyor. ABD'nin hegemon konumunu tamamen yitirmesi ve yeni bir hegemon gücün kendini kabul ettirmesi şimdilik son derece zor görünüyor. Bu özellik, günümüzde yaşanmakta olan sistem krizinin uzatmalı karakteri hakkında bir fikir vermektedir.

Almanya ve Fransa gibi başta gelen Avrupa ülkelerinin burjuvaları, muazzam büyüklükte topraklara sahip bir birleşik devletler topluluğunun rekabetine tek başına karşı koymanın olanaksızlığını nicedir görmüşlerdi. Bu nedenle de daha 20. yüzyılın başlarında *Avrupa Birleşik Devletleri* ütopyasını geliştirmişlerdi. Ayrı ulus-devletler biçiminde örgütlenmiş kapitalist Avrupa'yı, ABD gibi bir birleşik devletler topluluğuna dönüştürme fikri nihayetinde bir düşün olsa da, birleşik Avrupa fikri ekonomik bir topluluk oluşturma düzeyinde ürün verdi. Önce AET ve daha sonra da yeni katılımlarla genişleyen bir AB oluştu. Eğer 20. yüzyılın kapanışında eski dünya dengelerini altüst eden gelişmeler yaşanmamış olsaydı, AB ile ABD arasındaki gerilimin alışılmadık boyutlarda yükselişe geçmesi için bir neden de olmayabilirdi. Ne var ki "sosyalist" blokun çöküşüyle birlikte, eski hesapların mazi olduğu ve artık yeni stratejilerin gündeme getirilmesinin zorunlu hale geldiği nesnel bir ortam oluştu.

İlk bakışta bütünüyle kapitalist sistemin yararınaymış gibi görünen bu değişim, kısa bir süre sonra sistemin zaaflarını açığa vurmaya başlayacaktı. Kapitalist sistemin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki görece sorunsuz yükseliş dönemini kapatmış olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, ABD ile AB arasındaki gerilim de iyice tırmanmaya başladı. Bugün sanki bu iki güç odağı arasında cereyan ediyor görünen hegemonya kavgasına rağmen, dünya üzerinde egemenlik kurabilmek bakımından Avrupa, ABD ile eşit bir iktisadi ve askeri güce sahip bulunmuyor. ABD'ye rakip Avrupalı güçlerin biraraya gelerek oluşturduğu AB paktının geleceğinin ne olacağı bile belli değil. Bir zamanlar kapitalizmin yarattığı son mucize olarak tapınılan Japonya uzun süredir kendi derdine düşmüş vaziyette. Dünya hegemonyasına göz dikmeye namzet yeni odaklardan Rusya, daha bir süre güç toplamaya ihtiyaç duyuyor ve bu nedenle ABD'ye açıktan kafa

tutmak henüz işine gelmiyor. Diğer namzetlerden Çin ise, asyatik geleceklerin simgesi olan yüksek duvarların ardında sinsice gelecekteki ataklara hazırlanıyor.

Bu gibi nedenlerle şimdilik görünürde daha ziyade AB ve ABD çatışması yer alıyor. Oysa her bir güç odağı esasında yalnızca bugünün koşullarını değil, yarının olası koşullarını da hesaba katmaktadır. Asıl kavga, Rusya ve Çin gibi iki devasa ülkede eski rejimin çöküşüyle başlayan kapitalist inşa sürecinin sonucunda yarın emperyalist sistemin hegemon gücünün kim olacağı üzerine yürümektedir. Ayrıca, Brezilya ve Hindistan gibi büyük ülkelerde kaydedilen kapitalist gelişimin sistemin yeniden yapılanmasını nasıl etkileyeceği de çok önemli bir faktördür. Emperyalist güçlerin çeşitli bölgelerde sıcak savaşa dönüşen çatışmalarının nedeni, yaşanan gelişmeler sonucunda oluşacak yeni güçler dengesinde elverişli pozisyonlar kapmaya yöneliktir. ABD ideologlarının, içinden geçmekte olduğumuz dönemi *uzun süreli savaş* dönemi olarak nitelermeleri boşuna değildir.

Dünyamız, kıran kırana bir hegemonya kapişmasında yer alacak yeni emperyalist güçlerin sahneye çıkmaya hazırlandığı büyük bir *çalkantı* dönemine girmiştir. Geçmiş dönemin güçler dengesi gereğince kapitalist sistemin hegemon gücü olmayı sürdüren ABD, karşısına daha önce hesapta bulunmayan yeni güçlerin dikileceğinin farkındadır. Ve aslında bu yeni durumun endişesi içindedir. AB ile ABD arasında artan gerilimin başlıca nedeni de yalnızca iktisadi kriz koşulları veya Ortadoğu petrolleri üzerindeki paylaşım kavgası olmayıp, gelişmekte olan bu yeni durumdur. ABD ile AB arasındaki çekişme yeni başlamamıştır, fakat 21. yüzyılda oluşan yeni dünya koşullarıyla birlikte bu çekişmenin niteliği ve şiddeti de değişmiştir.

ABD, “medeniyetler çatışması” veya “uluslararası teröre karşı mücadele” biçimindeki propaganda motifleri eşliğinde yeni bir uluslararası stratejiyi yürürlüğe koymuş bulunuyor. Bu yeni strateji, hegemonya mücadelesini geçmiş dönemin AB veya Japonya gibi bilinen emperyalist güç odaklarına kaptırmamak gibi sıradan hedeflerle sınırlı değildir. Asıl önemli olan geçmiş dönemin emperyalist rakiplerinden çok, gelecek dönemde ABD’nin karşısına dikilecek Rusya ve Çin gibi yeni rakiplerin şimdiden önünü kesebilmektir. Zira, ortaya çıkmaya başlayan bu yeni emperyalist güçlerin daha da kuvvetlenmesi, zamanla bunların AB ya da Japonya gibi eski rakiplerle yeni iktisadi bloklar oluşturması, ABD’nin hegemonyasını yalnızca sarsmakla kalmaz. Bu tip gelişme olasılıkları, ABD açısından kendi hegemon konumunu sona erdirmeye potansiyeli taşıyan gerçek bir tehlike kaynağıdır. O nedenle AB’nin nereye evrileceği, Türkiye gibi bir

ortağı içine kabul ederek sınırlarını Ortadoğu'ya genişletip genişletmeyeceği muamması asla dinsel ve kültürel ya da salt günün görünebilir iktisadi sorunlarıyla sınırlı bir boyuta sahip değildir. Bu, yarınki büyük kapişmalara endeksli devasa bir problemidir.

Yarınki büyük kapişmalar için bugünden önemli mevziler tutma yarışında ABD hanidir ipi öncelikle göğüsleme telâşi içindeydi. İşte bu koşullarda gündeme gelen 11 Eylül 2001 saldırısıyla birlikte ABD atağa geçti. SSCB egemenliğindeki blokun çöküşünden sonra Balkanlar'da yürütülmüş olan paylaşım savaşının ateşi doğru dürüst sönmemişken, bu kez Orta Asya'dan Ortadoğu'ya, Afrika'ya koskoca bir bölge ateşe verildi. Avrasya denilen bu geniş coğrafyada biri bitmeden diğerrinin başlatılmak istendiği bir emperyalist savaşlar zinciri gündeme getirildi. ABD, yarınki olası rakipleri Rusya ve Çin'in burnunun dibine sokulmaya, mümkünse içlerine doğru uzanmaya ve kontrol altına almayı tasarladığı bölgelerde askeri üsler, askeri birlikler konuşlandırmaya çalışıyor. Türkiye'nin ünlü 1 Mart tezkeresi sorunuyla patlak verip, takiben ABD'nin İncirlik üssüne yönelik istemlerinde somutlanan askeri planlar da bu durumun bir uzantısıdır. Amerikan emperyalizmi bu planlarını yaşama geçirerek, yarının olası gelişmelerini bugünden doğrudan kontrol altına almayı amaçlamaktadır.

Ortadoğu ve diğer bölgelerde çıkartılan emperyalist savaşlar, yalnızca üç beş savaş baronunu zengin etmek ya da o bölgelerdeki petrol rezervlerini kontrol altına almak gibi alışıldık ve neredeyse sıradanlaşmış gayelerin ötesine geçen büyük bir paylaşım savaşının halkalarıdır. İçinden geçtiğimiz süreçte ortaya çıkabilecek geçici yumuşama evreleri ve dönemsel ateşkes aralıkları bizleri yanıltmasın. Kapitalist sistemin birikmekte olan ve daha da birikecek sorunları çok ciddidir. Bu bakımdan, Irak savaşının Bush'un aptallığı veya ABD'nin orada yeni bir Vietnam bataklığına saplandığı gibi argümanlar eşliğinde hafife alınarak geçiştirilmesi doğru bir eğilim değildir. Kuşkusuz daha önce benzeri örneklerde yaşandığı üzere, haksız bir savaşa karşı dünyada ve ABD içinde pekâlâ dikkate değer bir muhalefet gelişebilir. Veya Amerikan emperyalizmi, icabında kendini dünya kamuoyuna başka bir maskeyle sunabilmek için, misyonunu tamamlayan Bush'u ya da benzeri politikacıları *günah keçisi* ilan edip bir kenara atabilir. Ne var ki tüm bu olasılıklara karşın, ABD'nin Suriye ve İran gibi ülkeleri sıraya dizerek emperyalist savaş alanını genişletme planları mevcuttur ve bu gibi planları yalnızca bir blöf olarak değerlendirmek, emperyalist savaş gerçeğini küçümsemek anlamına gelir.

ABD emperyalizmi, Japonya'nın ilerdeki önlenemez yükselişini frenleyebilmek için İkinci Dünya Savaşı bitiminde Hiroşima ve Nagazaki'de yaşamı nükleer bombalarla kavurmakta tereddüt etmemiştir. Rekabet hırsıyla gözü dönmüş kapitalist güçlerin bugün de aynı şeyleri yapabilecekleri aşîkârdır. İran'daki siyasal rejimin İsrail'e yönelik tehditleri bahanesiyle bölgede nükleer bir savaşın gündeme getirilmesi pekâlâ olasıdır. Ayrıca, ABD'nin Rusya ve Çin gibi geleceğin rakip güçleriyle şimdilik sözde dostane ilişkiler sergilemesi kimseyi yanıltmasın. Sermayenin karakteri zaten bu ikiyüzlülüğüdür. Bir yandan bugün kuzu postuna bürünüp ticari ilişkileri geliştirirken, diğer yandan rahatlıkla yarın kurt dişlerini göstereceği sinsi savaş planlarını yürütür. Rakip emperyalist güçler arasındaki kapişmalar nedeniyle çeşitli ülke halklarının başına örülen çoraplar, küreselleşen kapitalizm altında dünyayı daha nelerin beklemekte olduğunu göstermektedir.

Yalan imparatorluğuna son!

Küreselleşmenin, iktisadi ilişkilerin artan entegrasyonu nedeniyle her yerde sağlıklı bir büyümeyi kamçılacağı ve dolayısıyla kapitalizmin bunalımına son vereceği iddia ediliyordu. Oysa gerçekleşen, tüm dünyaya yayılan ve kapitalizm yanlısı yazarları bile derin endişelere sürükleyen bir durgunluk eğilimi ve art arda patlak veren iktisadi krizler oldu. Küreselleşmenin kitlelerin yaşam koşullarında iyileşme sağlayacağı söyleniyordu. Fakat '80 sonrası dönem, bir zamanlar gelişmiş kapitalist ülkelerde onca reklâmı yapılan "refah devleti" veya "sosyal devlet" balonunun patlamasıyla belirginleşti.

Küreselleşme işsizliği azaltacak denildi, halbuki kronikleşen işsizlik artık çözüm bulunamayacak yapısal bir nitelik kazandı. Teknolojik gelişmenin iş saatlerini düşüreceği, robotlaşmanın insanı çalışmanın ağır yükünden kurtaracağı fantazileriyle sevimli bir kapitalist dünya tablosu çizen globalizm yanlılarının yalan balonları da çabuk söndü. Kapitalizm altında yaşanan gelişmeler, işçi-emekçi kitlelerin yaşamına daha uzun çalışma saatleri, daha ağır bir iş yükü ve artan işsizlik şeklinde yansıdı.

Kapitalist gelişmeyle birlikte sermayenin organik bileşimindeki yükseliş ortalama kâr oranını düşürdüğünden, dünyanın tüm burjuvaları gözlerini işçi ücretlerine ve sınıfın tarihsel mücadelelerle elde ettiği sosyal kazanımlara dikmişlerdir. Ücretlerin düşürülmesi genel bir politika olarak benimsenmiştir. Burjuva hükümetler sosyal harcamaların bütçeye getireceği ek yüklerden kurtulup, işçi-emekçi kitlelerin sırtından sağlanan fonları daha fazlasıyla askeri harcamalara tahsis etmektedirler. Böylece işin gerçeğinde, küreselleşen kapitalizmin büyüyen krizlerinin işçi-emekçi

kitlelere ne getirdiği bellidir. Günler, işçi ücretlerindeki düşüşler, sendikal hareketi güçsüz kılmaya yönelik tertipler, sosyal harcamalardaki kesintiler, artan militarizasyon, tırmanan gerginlikler ve yeni emperyalist savaş hazırlıklarıyla ilerliyor.

Yaşanan tüm bu gelişmeler Marksizmin öngörülerini doğrulayıp, burjuva ideolojisinin yaydığı safsataları da çürütmektedir. Gerçekler, burjuva ideologların yıllardır sakız gibi çiğneyip durmaktan pek hoşlandıkları iddiaların tam tersi yöndedir. “Yeni dünya düzeni” dedikleri şey, dünya genelinde haksız savaşları, devlet terörünü, faşizan eğilimleri körükleyen, çeşitli ülkeleri belirsizlik ve kaos girdabının içine çeken bir dönem olarak çıkagelmıştır. Küreselleşme insanlığa küresel bir refah değil, sermayenin işçi haklarına küresel saldırısını, dünya işçi sınıfının küresel yoksullaşmasını getirmiştir.

Kapitalizmin küresel ölçekte yayılımının kapitalist işleyişi özde bir değişikliğe uğratmadığı ve uğratmayacağı çok açıktır. Bu sistem yine eskisi gibi işçi sınıfının alın terinden elde edilen artı-değer sömürsü sayesinde varlığını sürdürüyor ve bu gerçeklik değişecek değildir. Teknoloji alanında kaydedilen sıçramalı gelişimin işçi sınıfını giderek ortadan kaldırdığı veya yoğun makineleşme nedeniyle ucuz işçi ücretlerinin artık önemini yitirdiği iddialarının niteliği ortadadır. Tüm bunların, bizzat yaşanmakta olan gerçeklerin sınavından geçemeyen palavralar olduğu kanıtlanmıştır.

Kapitalizm 20. yüzyılın son demlerinde, gelişmiş kapitalist ülkelerde haftalık çalışma saatlerinin ücret kaybı olmaksızın 30 saate indirilebileceği yönünde umutlar yaratmıştı. Fakat yeni milenyuma girildiğinde görüldü ki, işçi sınıfının iş bulabilen “şanslı” bölümü yaşayabilmek için fazla mesailer ve ek işlerle çalışma saatlerini ikiye katlamaktadır. Sınıfın işsiz kesimi ise, açlık, yoksulluk ve umutsuzluğun girdabında adeta “uçurum insanları”na dönüşmüştür. Bu bağlamda uzun söze bile gerek kalmadı. Bizzat emperyalist güç odaklarının seçkin ideologlarından, Dünya Bankası benzeri tepe organizasyonların içinden yükselen sesler ve bu çevreler arasında gün geçtikçe yitirilen iyimserlik, olası bir toplumsal kriz nedeniyle büyüyen korkularını yansıtır.

Yaşam gerçekten de çelişkiler içinde yol alıyor. Küresel kapitalist gelişme bir yandan dünya ölçeğinde sosyalizmin nesnel temelini döşerken, diğer yandan kapitalizmi insan soyu açısından daha da tehlikeli ve katlanılmaz bir sistem kılmıştır. Bu nedenle küresel kapitalizmin savunulması değil, yıkılması gerekiyor. Diğer yandan günümüz koşulları, *opörtünist* tutumların hafifleşmeşrepliğini kaldıramayacak kadar ciddi sorunlarla

yüklüdür. Örneğin küreselleşmeye karşı çıkar görünüp kapitalizme esastan karşı çıkmayan bir muhalif anlayışın inandırıcılığı olmadığı gibi gerçek bir mücadele kapasitesi de yoktur. Hatta bu tür anlayışlar küreselleşme karşısında vurguyu ulusallığa ve ulus-devletin savunusuna yaptıkları ölçüde burjuva milliyetçiliğini güçlendirmeye hizmet etmekten başka bir işe de yaramayacaklardır.

Dünya burjuvazisinin kapitalist küreselleşmeyi insanlığın çıkarına yeni bir dönem olarak sunması büyük bir yalandır. Tam tersine, kapitalist sistem insanlığı artık bir yokoluş tehlikesinin eşiğine getirmiştir. Kapitalizm altında üretici güçler çoktandır özel mülkiyet ve ulus-devlet engeline takılmıştır; artık bu engellerin ortadan kaldırılması gerekiyor. Mevcut üretici güçler, dünyaya huzur getirecek bir işçi iktidarı altında çok kısa sürede yeryüzünden açlığın, yoksulluğun, hastalıkların ve mutsuzluğun silinmesini mümkün kılabilir. Oysa kapitalist rekabet ve kâr hırsının esareti altındaki modern teknoloji, yer yuvarlağımız üzerindeki milyonlarca yoksul ve masum insanın üzerine her geçen gün daha da fazlasıyla ölüm kusmaktadır.

Burjuva medyanın kitlelerin tarihsel hafızasını silmek amacıyla yoğun bir yayılım ateşini sürdürmesi boşuna değil. Emekçi kitlelerin bir an için bu ideolojik bombardımanın etkisinden kurtulup, kapitalizmin insanlık âlemine yaşıttıklarını hatırlaması burjuva egemenliği için ölümcül bir tehlike olurdu. Kapitalizm büyük bunalımlarını nice insanın yaşamına kasteden haksız savaşlarla atlatabilen bir sistemdir. Bu sistemin yeniden “yapabilmesi” için önce *yıkması* gerekmektedir. Birinci emperyalist paylaşım savaşı on beş milyonu aşkın insanı yok etmişti, ikincisi elli milyondan fazla insanın canına kıydı. Ya bugünkü?

Dünyayı parlak ışıkların yanıp söndüğü bir bolluk diyarına dönüştürdüğü söylenen kapitalizm, aslında dünyayı insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamayan zararlı bir tüketim cangılına çevirdi. Bu sistem artık, insanı, yeri, göğü, tüm doğayı katlamalı bir hızla mahveden bir terminatör (yok edici) gibi ilerliyor. Tüm canlı yaşamı bu terminatörün elinden kurtarmak için zaman daralıyor. İnsanlığın kurtuluşu, dünyanın tüm işçi ve emekçi kitlelerinin silkinip kendine gelmelerine ve bu vahşet düzenine son vermek üzere örgütlenip ayağa dikilmelerine bağlı. Bugünkü ve gelecekteki kuşakları kapitalizmin vahşetinden kurtarıp özgürlüğe kanat açmak ve gezegenimizi bu sömürü, baskı ve savaş düzeninin zehirli atıklarından kurtarıp yaşanabilir bir cennete dönüştürmek bu sayede mümkün olacak.